

Centraal Bureau voor de Statistiek

Divisie Bedrijfseconomische Statistieken
Sector Ontwikkeling en Ondersteuning

*Postbus 4000
2270 JM Voorburg*

Satellietrekeningen voor het Toerisme, Nederland, 1999

Eindrapport

Bart de Boer, Rien de Bruijn (†), Nico Heerschap, Rutger Hoekstra, Arjan van Loon, Geessiena Lycklama à Nijeholt, Edgar Soufan en Léon Tromp

Kennisgeving:

De in dit rapport weergegeven opvattingen zijn die van de auteurs en komen niet noodzakelijk overeen met het beleid van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Projectnummer: BOO-201154

BPA-nummer: 199-04-BOO

Datum: 8 april 2004

Samenvatting

Dit rapport beschrijft de resultaten van het proefproject Satellietrekeningen voor het Toerisme (SRT) voor Nederland over het jaar 1999.

Een SRT is een systematische en consistente beschrijving van de economische betekenis van het toerisme, gebaseerd op een internationaal aanbevolen methode, die nauw aansluit bij de conventies van de Nationale Rekeningen (NR).

Uit dit onderzoek kan, met de nodige voorzichtigheid, worden geconcludeerd dat het toerisme in 1999 circa 2,5% van het Bruto Binnenlands Product (BBP) heeft gegenereerd. De totale bestedingen van alle toeristen in Nederland bedroegen in dat jaar circa 21 miljard euro. Dat resulteerde in circa 330.000 banen, hetgeen een kleine 4% is van de totale werkgelegenheid in Nederland.

1. Achtergrond

Voorals sinds de tweede helft van de vorige eeuw is het fenomeen toerisme en daarmee ook zijn betekenis voor de economie van landen sterk toegenomen. Dat geldt niet alleen voor de bijdrage aan het Bruto Binnenlands Product (BBP), maar toerisme creëert, mede door het feit dat het een dienstensector is, ook veel werkgelegenheid. Het is dan ook een belangrijke inkomstenbron voor veel mensen¹.

Dit heeft geleid tot de toenemende behoefte aan een internationaal geaccepteerde methode om de economische betekenis van het toerisme goed in kaart te kunnen brengen. Dat is op zich geen evidente opgave, omdat 'toerisme' gedefinieerd is vanuit de vraag naar producten en diensten en niet vanuit het aanbod. Daarmee past toerisme niet goed bij de indeling van de meeste statistieken, die meer gericht zijn op het aanbod, dat wil zeggen: op de producten en diensten die afgebakende bedrijfstakken produceren.

Hoewel dus impliciet aanwezig, is toerisme niet zichtbaar als een aparte sector in de Nationale Rekeningen (NR), de macro-economische beschrijving van de Nederlandse economie. Toerisme vormt daar van een functioneel onderdeel. Dit betekent in feite dat het toeristische deel van het niet-toeristische deel van de output van (de aan toerisme gerelateerde) bedrijfstakken moet worden onderscheiden.

Functionele onderdelen van de NR kunnen worden beschreven via zogenaamde Satellietrekeningen (SNA, 1993). Dit is een internationaal geaccepteerde methode van beschrijven, die nauw aansluit op de concepten, definities en uitkomsten van de NR. De methodologische aanpak van Satellietrekeningen voor het Toerisme (SRT) is beschreven in het handboek *'Tourism Satellite Accounts: Recommended Methodological Framework'* (RMF, UNSD, 2001). Daarin is ook de gewenste output vastgelegd in een tiental aan elkaar gerelateerde tabellen. Dit handboek, dat in 2001 als internationale standaard is geaccepteerd door de Statistische Commissie van de Verenigde Naties, is het resultaat van een jarenlange internationale discussie². Voor de Europese Unie zijn de uitgangspunten van het RMF verder uitgewerkt in het handboek *'European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts'* (EIM, Eurostat, z.j.).

De economische betekenis van het toerisme in Nederland is vanaf 1984 al periodiek beschreven door het Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme (NRIT). Hoewel gerelateerd aan NR-concepten, hanteerde zij een eigen methode. Door de methode van het RMF te volgen kan niet alleen

---

¹ Zo wordt in tijden van toenemende werkloosheid het ontwikkelen van toeristische activiteiten vaak gezien als een mogelijke bron voor het creëren van nieuwe banen. Zie bijvoorbeeld 'Enhancing Tourism's Potential for Employment', Europese Unie, Brussel, COM(1999), 205.

² Zie onder meer de discussies binnen de World Tourism Organisation (WTO, Madrid), the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD, Paris) en Eurostat (Luxemburg).

een betere vergelijking worden gemaakt met de rest van de Nederlandse economie, maar is ook de internationale vergelijkbaarheid een stap dichterbij gekomen.

Het CBS heeft in 2002 en 2003 een proefproject uitgevoerd om te bezien of zo'n SRT haalbaar is in Nederland. Daarbij is een aantal tabellen van een SRT ook daadwerkelijk gevuld, gebruikmakend van gegevens van zowel de NR als diverse persoons-, diensten- en productiestatistieken.

De pilot is uitgevoerd met de financiële ondersteuning van de Europese Commissie (EC) en het Ministerie van Economische Zaken (EZ)³. Beide instanties zijn, samen met de toeristische sector, sterke voorstanders om een SRT ook in Nederland op reguliere basis te gaan produceren.

2. Uitgangspunten

Een SRT heeft twee dimensies. In de eerste plaats geeft een SRT een samenhangende en consistente economische beschrijving van het toerisme, bijvoorbeeld als het gaat om de bestedingen aan en het aanbod van toeristische diensten en goederen, de aan toerisme gerelateerde investeringen, publieke uitgaven aan toerisme en dergelijke. Dit is ingebed in een 'supply and use' kader. Daarnaast heeft een SRT ook een niet-monetaire dimensie, zoals werkgelegenheid, toeristenstromen, aantallen overnachtingen en aantallen bedrijven. Deze niet-monetaire aspecten kunnen gekoppeld worden aan de hier bovengenoemde financiële aspecten van toerisme.

Hoewel het aanbod van toeristische diensten en goederen, gezien vanuit de producerende bedrijfstakken, ook beschreven wordt, ligt de nadruk in de eerste plaats op *het gebruik* door toeristen van diensten en goederen (de vraagkant). Om de bronnen op dit gebied te kunnen benutten, dient allereerst bepaald te worden wat onder "toerisme" of een "toerist" wordt verstaan. Ook een nadere specificatie van de aan toerisme gerelateerde diensten en goederen is gewenst.

*Toerisme / Toerist*⁴

Het RMF definieert toerisme als '*the activities of visitors travelling for leisure, business and other purposes*' (RMF, pg. 1). Een 'toerist' is dan '*any person travelling to a place other than that of his/her usual environment for less than 12 months and whose main purpose of the trip is other than the exercise of an activity remunerated from within the place visited*' (RMF, pg. 13).

Mogelijke criteria om te kunnen bepalen wanneer iemand zich buiten zijn/haar "normale omgeving" (zoals huis en werk) begeeft zijn: motief, frequentie, duur en afstand. Bij deze pilot is, vooral om praktische redenen (onder andere de bronnen), gekozen om alleen motief en duur van de tocht als criteria te gebruiken. Iemand met een *toeristisch motief*, die een tocht *langer dan 2 uur* maakt, wordt in dit rapport gezien als toerist. Aangetekend zij dat duur niet altijd uit de bronnen is af te leiden.

In navolging van het RMF, is vervolgens onderscheid gemaakt naar de verschillende vormen van toerisme. Naast recreatieve uitstapjes (recreatieve toerist; aangeduid als "T"), worden ook zakelijke tochten (zakelijke toerist, aangeduid als "BT") tot het toerisme gerekend. In combinatie met de duur van de tocht kunnen dan de volgende vormen van toerisme worden onderscheiden:

Staat 1. Onderscheiden vormen van toerisme

eendaags (< 1)		meerdaags (≥ 1)	
recreatief	zakelijk	recreatief	zakelijk
T < 1	BT < 1	T ≥ 1	BT ≥ 1

³ Zie ook de acties (nr. 6) uit de Vernieuwde Toeristische Agenda, ministerie van Economische Zaken, 2003.

⁴ Internationaal wordt gesproken over een 'visitor' als algemene term voor een toerist. Vervolgens wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen een 'sameday visitor' en een 'tourist'. Een 'tourist' is dan iemand die gedurende zijn reis minimaal één overnachting maakt. Zie verder de definities van de WTO. In dit rapport wordt gesproken over 'toerist' als de overkoepelende term. Een toerist wordt dan verder onderscheiden naar 'eendaagse' en 'meerdaagse' toeristen. Een betere definiëring van de Nederlandse terminologie is echter gewenst.

Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen inkomend toerisme (van niet-ingezetenen), binnenlands toerisme (van ingezetenen) en uitgaand toerisme (van ingezetenen). Inkomend en binnenlands toerisme samen vormen de kern van een SRT (totaal intern toerisme), hoewel ook het uitgaand toerisme behandeld wordt.

Toeristische bestedingen kunnen, ten slotte, worden gedefinieerd als *'the total consumption expenditure made by a visitor or on behalf of a visitor for and during his/her trip and stay at the destination'* (RMF, pg. 18).

Toeristische diensten en goederen

Al naar gelang het directe belang voor het toerisme, onderscheidt het RMF een aantal soorten diensten en goederen. In de eerste plaats wordt onderscheid gemaakt tussen specifieke toeristische diensten en goederen en niet-specifieke toeristische diensten en goederen. Binnen de specifieke toeristische diensten en goederen is weer onderscheid gemaakt naar karakteristieke toeristische diensten en goederen en aan toerisme verwante ('connected') diensten en goederen.

Karakteristieke toeristische diensten en goederen worden in het RMF gedefinieerd als *'products and services, which, in the absence of visitors, in most countries would probably cease to exist in meaningful quantity or for which the level of consumption would be significantly reduced and for which it seems possible to obtain statistical information'* (RMF, pg. 38). De hoofdcategorieën van deze karakteristieke toeristische diensten zijn:

- Hotels en overige logies
- Maaltijden- en drankverstreking
- Vervoer
- Reisbemiddeling en reisorganisaties
- Amusement & cultuur
- Sport, bioscoop en overige recreatie
- Overige toeristische diensten.

In deze proef-SRT zijn alleen de karakteristieke diensten nader onderzocht, met uitzondering van de 'Overige toeristische diensten' (onder andere verzekeringen en verhuur van auto's). Andere aspecten van toerisme, zoals de aanschaf van toeristische producten en goederen, zijn voornamelijk buiten beschouwing gelaten. Bij de groep van karakteristieke diensten liggen echter wel de mogelijkheden van internationale vergelijkbaarheid.

Overig

In de huidige SRT worden de *indirecte effecten* van toeristische uitgaven op andere bedrijfstakken niet meegenomen. Op basis van NR-input-outputtabellen zijn, in de toekomst, echter wel schattingen te maken. Doordat ook niet alle aspecten van toerisme zijn meegenomen, betekent dit dat de resultaten, die in dit onderzoek worden gepresenteerd, moeten worden gezien als een ondergrens.

De standaardoutput van een SRT bestaat uit een set van 10 aan elkaar gerelateerde tabellen. Zie Staat 2. De pilot heeft zich voornamelijk beperkt tot de eerste 6 tabellen van de SRT, de zogenaamde kerntabellen, die het gebruik en het aanbod van toeristische diensten en goederen beschrijven. Daarnaast is ook gekeken naar de werkgelegenheid. Dit onderwerp is echter slechts in beperkte mate uitgewerkt.

De pilot heeft betrekking op *het jaar 1999*. Daarvoor is gekozen, omdat bij de start van het onderzoek dit het laatste jaar was waarin er definitieve cijfers van de NR beschikbaar waren. De cijfers van de NR vormen een belangrijke kern van de SRT (onder andere de randtotalen). Het gekozen jaar sloot bovendien ook het beste aan bij de uitvoeringsdatum van andere toeristische kernonderzoeken, zoals het Onderzoek naar Inkomend Toerisme (SIT).

Staat 2. Standaardtabellen SRT

Tabel T1.	Consumptie door buitenlandse toeristen in Nederland, inkomend toerisme ('inbound')	Kerntabel / gevuld
Tabel T2.	Consumptie door binnenlandse toeristen in Nederland ('domestic')	Kerntabel / gevuld
Tabel T3.	Consumptie door binnenlandse toeristen in het buitenland, uitgaand toerisme ('outbound')	Kerntabel / gevuld
Tabel T4.	Consumptie door binnenlandse en buitenlandse toeristen in Nederland, totale interne toeristische consumptieve bestedingen in Nederland ('internal')	Kerntabel / gevuld
Tabel T5.	Binnenlandse toeristische productierekeningen	Kerntabel / gevuld
Tabel T6.	Binnenlands toeristisch aanbod en totale consumptieve toeristische uitgaven	Kerntabel / gevuld
Tabel T7.	Aan toerisme gerelateerde werkgelegenheid	Beperkt gevuld
Tabel T8.	Investeringen karakteristieke toeristische bedrijfstakken in Nederland	Niet gevuld
Tabel T9.	Collectieve toeristische consumptieve bestedingen	Niet gevuld
Tabel T10.	Niet-monetaire indicatoren	Niet gevuld

3. Aanpak van het onderzoek

Het onderzoek is in een aantal stappen uitgevoerd.

- Er is gestart met het vertalen en uitwerken van de *concepten en definities* uit het RMF en de EIM voor de Nederlandse situatie. Centraal staat het begrip “normale omgeving”, zoals uiteengezet in paragraaf 2. Er is voortdurend een afweging gemaakt tussen wat theoretisch wenselijk en volgens de bronnen praktisch mogelijk was.
- Daarna is veel tijd besteed aan het inventariseren en bewerken van *gegevensbronnen*. Uiteindelijk zijn circa 20 bronnen benut, die afkomstig zijn van zowel binnen als buiten het CBS. Een groot probleem is geweest dat veel tijd moest worden besteed om de specifieke ins en outs van individuele statistieken te doorgronden.
- Kern van het onderzoek vormde de fase waarin getracht is de cellen van de kerntabellen van de SRT ook daadwerkelijk te vullen. Daarbij is gekozen voor twee subfasen. In de eerste subfase is vooral gekeken naar het vullen van de cellen van de tabellen met behulp van de aanwezige bronnen. In een tweede subfase zijn cijfers – voor zover van toepassing – met elkaar geconfronteerd, de zogenaamde *integratiefase*.

Bij de vulling van de tabellen over *het gebruik* van toeristische diensten (SRT-tabellen 1 en 2) is onderscheid gemaakt tussen bronnen die gegevens bevatten over minstens één type toerist, zoals het onderzoek Dagrecreatie (de zgn. *toeristenbenadering*), en bronnen, die gegevens bevatten over het gebruik van minstens één karakteristieke dienst, zoals het onderzoek Logiesaccommodaties of vervoer per spoor (de zgn. *dienstenbenadering*). De gegevens over het gebruik vergden vrijwel allemaal aanzienlijke bewerking om in het onderzoek te kunnen worden ingezet.

In de tweede subfase zijn de gebruiksgegevens uit de toeristen- en dienstenbenadering in een eindtabel (SRT-tabel 4) *geïntegreerd*. Deze bij de NR gebruikelijke bewerking zorgt ervoor dat de afzonderlijke gegevens per rij en kolom opgeteld kunnen worden. Daardoor wordt de samenhang tussen de gegevens bewaakt en verbeterd. Deze integratie leidt ook tot het schatten van cellen waarvoor geen (directe of betrouwbare) gegevens beschikbaar zijn. In een enkel geval is daarbij sprake geweest van een ‘expert opinion’.

De gegevens over het aanbod c.q. *de productie* van karakteristieke toeristische diensten (SRT-tabel 5) konden vrij rechtstreeks uit de NR worden afgeleid. Deze bewerkingen hebben de naam “*bedrijvenbenadering*” gekregen.

Vervolgens is, in SRT-tabel 6, het totale aanbod uit SRT-tabel 5 vergeleken met het totale gebruik door toeristen uit SRT-tabel 4. Hierdoor is per producerende activiteit / bedrijfstak het toeristische aandeel bepaald.

- Het *uitgaand toerisme* (SRT-tabel 3) is gebaseerd op één bron, namelijk het Continu Vakantie Onderzoek (CVO).
- De aan toerisme gerelateerde *werkgelegenheid* is berekend aan de hand van de Arbeidsrekeningen (AR), dus gezien vanuit het aanbod van diensten door karakteristieke

toeristische bedrijfstakken. Het toeristische aandeel van de totale werkgelegenheid in een bedrijfstak is vervolgens bepaald aan de hand van de zogenaamde toeristische ratio's (het toeristische aandeel van het aanbod). De bewerking is uitgevoerd op een zo laag mogelijk detailniveau. Op een hoger niveau zijn deze toeristische ratio's beschikbaar in Staat 5 (verhouding A en T). Het aantal banen heeft betrekking op het totaal van werknemers en zelfstandigen, inclusief meewerkende gezinsleden.

- Ten slotte zijn diverse, door het RMF voorgestelde, *macro-economische indicatoren* voor het toerisme afgeleid.

4. De belangrijkste uitkomsten

Doel onderzoek

Het uitgevoerde proefproject had als **hoofddoelstelling** om te bezien of een SRT haalbaar is in de Nederlandse context. Om dit te kunnen bepalen zijn de zes kerntabellen van een SRT voor het jaar 1999 ook daadwerkelijk gevuld. De resultaten van die exercitie kunnen worden beschouwd als een **subdoelstelling** van het project. De resultaten zijn dan ook in dit rapport weergegeven.

Haalbaarheid

Zoals blijkt uit de resultaten is het opstellen van *een groot deel van de SRT haalbaar*. Er waren over het algemeen voldoende brongegevens om de SRT statistisch verantwoord te vullen. De bewerking van de brongegevens en het balanceren naar NR- en andere totalen leidde tot aannemelijke eindresultaten. De gebruikte methode is in goede overeenstemming bevonden met de door de NR (en dus in het RMF en het EIM) gebruikte methoden en procedures.

Niet alle cijfers zijn echter even hard. Zo was het niet gemakkelijk gegevens te verkrijgen over het zakelijk binnenlands en inkomend (dag)toerisme. Verder sloten bronnen vaak niet goed op elkaar aan (onder andere definities en classificaties). Vragen over de financiële aspecten van toerisme, die in de diverse onderzoeken zijn opgenomen, zijn veelal voor verbetering vatbaar. Ook was het niet haalbaar om de consumptie van vliegreizen bij buitenlandse vliegmaatschappijen te achterhalen. De gegevens over de toeristische bestedingen van Nederlanders in het buitenland kunnen alleen op consumptiegegevens worden gebaseerd, hetgeen betekent dat slechts in beperkte mate cijfers konden worden gepubliceerd. Deze laatste gegevens behoren echter niet tot de kern van een SRT.

Daar staat tegenover dat de betrouwbaarheid van een SRT juist ligt in de *samenhang* van het geheel van de gegevens, en niet zozeer in de afzonderlijke cijfers per cel. De geproduceerde SRT is daarin redelijk goed geslaagd.

De SRT beperkt zich in de huidige opzet tot karakteristieke diensten. Ook andere aspecten zoals aanschaf van toeristisch gerelateerde goederen, het gebruik van tweede woningen en dergelijke zijn (nog) niet uitgewerkt. Dat beperkt uiteraard de volledigheid van het onderzoek, maar die kan in de toekomst uitgebreid worden, niet in het minst door een beter gebruik van de huidige bronnen.

Geheimhouding

Een apart probleem, bij de haalbaarheid, vormt de geheimhouding. Vooral bij de aanbieders van luchtvaartdiensten en het vervoer over het spoor treden deze problemen op. Deze bedrijfstakken worden sterk gedomineerd door één of enkele aanbieders, waardoor het moeilijk wordt deze gegevens apart te publiceren. Dit geheimhoudingsprobleem treft trouwens niet alleen de publicatie van de SRT, maar ook de publicaties bij andere statistieken van het CBS.

Uiteindelijk is gekozen om de gehele bedrijfstak 'Vervoer' tot één regel samen te voegen. Twee aspecten speelden daarbij een rol. In de eerste plaats wordt daarmee de consistentie van de gepresenteerde tabellen behouden. Dit verkleint de kans op misinterpretaties. In de tweede plaats zijn de bestedingen aan luchtvaartdiensten en vervoer over het spoor substantieel voor het toerisme. Het is dan ook niet reëel deze cijfers weg te laten.

Resultaten

De belangrijkste resultaten van het onderzoek zijn samengevat in Staat 4 en Staat 5, die respectievelijk het gebruik (SRT-tabellen 1, 2 en 4, de totale toeristische bestedingen in Nederland) en het aanbod van karakteristieke toeristische diensten (SRT-tabel 5) beschrijven. Staat 5 bevat daarnaast ook dat functionele deel van het aanbod van bedrijfstakken (A) dat aan toerisme kan worden toegewezen (T). Hieruit kunnen de zogenaamde *toeristische ratio's* (onder andere SRT-tabel 6) worden afgeleid. Staat 3 bevat de consumptieve bestedingen van Nederlandse toeristen in het buitenland (SRT-tabel 3, het uitgaand toerisme). Dit moet niet verward worden met wat in Staat 4 aangeduid wordt als 'Bestemming buitenland' van ingezetenen. Daarbij gaat het om de uitgaven van Nederlanders voor reizen naar het buitenland, maar die nog in Nederland zijn gedaan. Staat 6 (SRT-tabel 7) bevat de aan toerisme gerelateerde werkgelegenheid.

De genoemde staten zijn een gecomprimeerde weergave van de tabellen in het hoofdrapport. Voor de interpretatie van de gegevens is het van groot belang dat ook gekeken wordt naar de gehanteerde definities en concepten.

– Staat 4 (SRT-tabellen 1, 2 en 4), de toeristische vraag:

Deze staat geeft de totale toeristische bestedingen in Nederland in 1999 weer ('internal tourism'). Deze bestedingen kunnen op het hoogste niveau onderscheiden worden naar bestedingen van Nederlandse ingezetenen (T2) in Nederland en bestedingen van buitenlanders, de niet-ingezetenen (T1), in Nederland. Beide categorieën zijn verder onderverdeeld naar één- (< 1) en meerdaags (≥ 1) zakelijk (BT) en één- en meerdaags recreatief (T) toerisme.

Als de meest opvallende resultaten kunnen worden genoemd:

- De totale toeristische bestedingen in Nederland door Nederlanders en buitenlanders in 1999 bedragen circa 21 miljard euro. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met de afbakening van het toerisme in dit rapport.
- Van deze 21 miljard euro wordt circa 15,8 miljard euro door Nederlanders (TotT2, 'binnenlands toerisme') en circa 5,3 miljard euro door buitenlanders (TotT1, 'inkomend toerisme') besteed. De bijdrage die het binnenlands toerisme aan de totale toeristische bestedingen levert is dus ruim drie maal zo hoog als de bijdrage van het inkomend toerisme. Dit kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de omvang van het binnenlands recreatieve dagtoerisme, namelijk ruim 8 miljard euro.
- In de verhouding recreatief en zakelijk toerisme van Nederlanders in Nederland levert de eerste groep een duidelijk grotere bijdrage aan de totale toeristische bestedingen, namelijk respectievelijk 12,9 miljard euro ten opzichte van 2,3 miljard euro. Dat geldt ook als alleen wordt gekeken naar het meerdaags toerisme van Nederlanders in Nederland.
- Ook voor de bestedingen van buitenlanders in Nederland lijkt te gelden dat het recreatief toerisme groter is dan het zakelijk inkomend toerisme. Wordt alleen gekeken naar het meerdaags inkomend toerisme dan lijken de bestedingen van zakenreizigers en recreatieve toeristen dicht bij elkaar te liggen. Bij deze vergelijkingen zijn echter de bestedingen aan het vervoer niet meegenomen. Een goede uitsplitsing was niet mogelijk.
- Vanuit de diensten gezien (kolom Tot. T4), worden de grootste uitgaven gedaan aan horecadiensten en dan met name aan maaltijden- en drankverstreking. Het Vervoer is een goede tweede. Daarbij is de bijdrage, die geleverd wordt door het gebruik van luchtvaartdiensten (niet zichtbaar door geheimhouding) het grootst.
- De uitgaven, die genoemd worden bij niet-ingezetenen, maar dan in het buitenland (T1, In buitenland) betreffen in feite de export van toeristische diensten. Zo kan het gaan om de inkomsten van Nederlandse artiesten, die in het buitenland optreden (amusement, 71 miljoen euro) of om de bemiddelingskosten (reisbemiddeling, 209 miljoen euro) van Nederlandse reisbemiddelaars die buitenlandse diensten, bijvoorbeeld de huur van een hotelkamer in het buitenland, aan een buitenlander verkopen.

– **Staat 5 (SRT-tabellen 5 en 6), het totale aanbod en het toeristisch gebruikte deel:**

Staat 5 geeft de productie van karakteristieke toeristische diensten weer. Daarbij is ook onderzocht welk deel daarvan daadwerkelijk door toeristen wordt geconsumeerd (in 1999 dus circa 21 miljard euro van 29 miljard euro). Hoe groter het gebruik van een bepaalde dienst door toeristen is, hoe meer de productie van die dienst van het toerisme afhankelijk is. Met de gegevens uit Staat 4 kan vervolgens worden bepaald van welk type toerist het totale gebruik van een dienst het meest afhankelijk is.

Het toeristische aandeel van het aanbod per bedrijfstak, de zogenaamde toeristische ratio's, varieert sterk. Wordt gekeken op een vrij gedetailleerd niveau dan liggen de percentages tussen de 25% voor vervoer per trein, tram, metro en bus of voor amusement en musea/bibliotheken en 100% voor een reeks van diensten, zoals hotels, chartervluchten en bioscopen. Uit Staat 5 zijn de ratio's op een minder gedetailleerd niveau af te leiden. Hierbij moet worden bedacht dat deze aandelen slechts een algemene indicatie geven, die behalve op gegevens ook op veronderstellingen berusten.

– **Staat 3 (SRT-tabel 3), het uitgaande toerisme:**

Deze staat presenteert de toeristische bestedingen van Nederlandse ingezetenen in het buitenland in 1999. Aangezien slechts één bron beschikbaar is, is het detailniveau beperkt. Zo was het niet mogelijk naar de verschillende diensten te differentiëren.

De consumptieve bestedingen van Nederlanders in het buitenland bedroegen in 1999 bijna 11 miljard euro. Het recreatieve en dan met name het meerdaags toerisme neemt daarvan het grootste deel voor zijn rekening. Zoals elders⁵ al aangegeven, is er, evenals in andere jaren, ook in 1999 voor Nederland sprake van een negatieve 'Reisverkeersbalans'.

Staat 3. Uitgaand toerisme van Nederlandse ingezetenen in 1999 (in miljoen euro)

	Ingezetenen						
	T3, in buitenland						
	BT			T			Tot
	< 1	≥ 1	Tot	< 1	≥ 1	Tot	
Karakt. diensten	52	1932	1984	406	12	418	2402
Overige producten	130	379	509	202	7606	7808	8317
Totaal	182	2311	2493	608	7618	8226	10719

– **Staat 6 (SRT-tabel 7), de toeristische werkgelegenheid:**

Staat 6 bevat de aan het toerisme gerelateerde werkgelegenheid. Het gaat daarbij om de directe werkgelegenheid. Indirecte effecten zijn niet meegenomen. Onderscheid is gemaakt naar de totale werkgelegenheid in de karakteristieke toeristische bedrijfstakken (Totaal) en het aandeel dat kan worden toegewezen aan het toerisme (Toer.). Dit aandeel is berekend met behulp van de toeristische ratio's (op een zo laag mogelijk detailniveau).

⁵ Zie de publicaties over de Reisverkeersbalans.

Staat 4. Gebruik van karakteristieke toeristische diensten in Nederland, 1999

Type toerisme	T1, Niet-ingezetenen					T2, Ingezetenen								Natura	Tot.T4	NT	Totaal		
	In Nederland				In buitenland	Tot T1	Bestemming Nederland				Bestemming buitenland							TotT2	
	BT		T				BT		T		BT		T						
Productgroep	< 1	≥ 1	< 1	≥ 1			< 1	≥ 1	< 1	≥ 1	< 1	≥ 1	< 1	≥ 1					
	<i>miljoen euro</i>																		
Logies		319		502	–	821		216		830		–		–	1046	–	1867	95	1962
Voedsel en drank	40	331	371	207	–	1159	1285	204	5050	998	–	–	–	–	7537	–	8696	1122	9818
Vervoer	.	.	.	.	–	2903	282	50	468	46	43	534	12	2300	3735	–	6638	1741	8379
Reisorg. en –bemidd. *)	–	–	–	–	209	209	–	–	14	27	7	88	6	624	766	–	975	196	1171
Amusement en cultuur	–	10	40	58	71	179	166	–	799	43	–	–	–	–	1008	9	1196	3415	4611
Sport en recreatie	–	5	11	19	–	35	–	–	1699	2	–	–	–	–	1701	9	1745	1389	3134
Totaal kar. toeristisch	.	.	.	.	280	5306	1726	470	8029	1946	50	622	18	2924	15793	18	21117	7958	29075

*) Zie tekst. Natura = toeristisch gebruik in natura, Tot.T4 = totaal intern toeristisch gebruik, BT = zakelijk toeristisch gebruik, T = recreatief toeristisch gebruik, NT = niet-toeristisch gebruik, < 1 = eendaags toerisme, ≥ 1 = meerdaags toerisme.

Staat 5. Aanbod van karakteristieke diensten en toeristisch aandeel in gebruik

Activiteit	Hotels, pensions en overige logies-verstrekkers		Restaurants en café's		Vervoer-bedrijven		Reisbureaus		Amusements-bedrijven en culturele instellingen		Sport- en recreatie-instellingen		Overige aanbieders		Invoer		Product-gebonden subsidies min belastingen		Totaal	
	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T
	<i>miljoen euro</i>																			
Logies	1897	1802	44	44	–	–	–	–	–	–	–	–	21	21	–	–	–	–	1962	1867
Voedsel en drank	1271	1271	7691	6697	7	–	–	–	144	144	584	584	121	–	–	–	–	–	9818	8696
Vervoer	–	–	–	–	2115	1567	–	–	–	–	–	–	5	2	105	105	-1109	-297	8379	6638
Reisorg. en –bemidd.	–	–	–	–	20	20	1036	840	–	–	–	–	22	22	93	93	–	–	1171	975
Amusement en cultuur	38	38	95	95	3	3	–	–	4341	1015	–	–	69	15	284	127	-219	-97	4611	1196
Sport en recreatie	44	44	116	116	–	–	–	–	–	–	2770	1496	179	120	–	–	25	-31	3134	1745
Totaal kar. toeristisch	3250	3155	7946	6952	2145	1590	1036	840	4485	1159	3354	2080	417	180	482	325	-1303	-425	29075	21117
Marges	33	–	21	–	554	–	14	–	–	–	–	–	.	.	.	.	.	.	.	.
Overige producten	641	–	255	–	5675	–	97	–	614	–	2459	–	.	.	.	.	.	.	.	.

A = aanbod, T = deel van het aanbod dat door zakelijke en recreatieve toeristen wordt gebruikt.

Het totaal aantal banen van zowel werknemers als zelfstandigen (en meewerkende gezinsleden), dat direct gerelateerd kan worden aan het toerisme, wordt in 1999 geschat op circa 332.000. Dat is circa 4% van het totaal aantal banen in Nederland. Zoals te verwachten, zijn de grootste toeristische werkgevers restaurants, café's en logiesverstrekkers.

Staat 6. Aan toerisme gerelateerde werkgelegenheid

Activiteit	Banen werknemers (x 1000)		Banen overigen ¹⁾ (x 1000)		Totaal banen (x 1000)	
	Totaal	Toerisme	Totaal	Toerisme	Totaal	Toerisme
Hotels, pensions en overige logies-verstrekkers	78	67	17	12	95	79
Restaurants en café's	145	123	30	25	175	148
Vervoerbedrijven	109	43	8	1	117	44
Reisbureaus	7	5	0	0	7	5
Amusementsbedrijven en culturele instellingen	63	13	38	6	101	20
Sport- en recreatie-instellingen	43	22	28	14	71	36
Totaal	446	273	121	59	567	332

¹⁾ zelfstandigen en meewerkende gezinsleden

– **Toeristische indicatoren**

Naast de tabellen, noemt het RMF een vijftal macro-economische indicatoren voor het toerisme. Daarbij wordt de bijdrage van het toerisme aan de Nederlandse economie, via het Bruto Binnenlands Product (*BBP*), als de belangrijkste gezien. Het *toeristische BBP (TBBP)* is gelijk aan de totale toegevoegde waarde gegenereerd door geleverde toeristische diensten voor zover deze finaal door toeristen worden geconsumeerd, inclusief het saldo van productgebonden subsidies en belastingen⁶.

Met de nodige voorzichtigheid kan dan geconcludeerd worden, dat de bijdrage van het toerisme in Nederland (9,3 miljard euro) aan het BBP in 1999 circa 2,5% bedraagt (9,3 miljard ten opzichte van 374 miljard euro).

Staat 7. Toeristische indicatoren voor Nederland, 1999

Indicator	miljoen euro
Totale interne toeristische bestedingen in geld	21.099
Totale interne toeristische bestedingen in geld en natura (<i>ICT</i>)	21.117
Toegevoegde waarde van toeristische bedrijfstakken (<i>TWT</i>)	18.375
Toeristische toegevoegde waarde (<i>TTW</i>)	9.899
Toeristisch Bruto Binnenlands Product (<i>TBBP</i>)	9.320
Totaal BBP Nederland	374.070

De indicatoren zijn (zie Staat 7 en Figuur 1):

- de totale *interne toeristische consumptie (ICT)* door binnenlandse en inkomende toeristen, exclusief (circa 21 miljard euro) en inclusief overdrachten in natura (iets meer dan 21 miljard euro)

⁶ In de berekening zijn ook de rentemarges van de banken van de *TTW* afgetrokken, die in de *NR* niet aan individuele bedrijfstakken konden worden toegerekend.

- de *toegevoegde waarde van alle karakteristiek toeristische bedrijfstakken*, inclusief de toegevoegde waarde verbonden aan de afzet van niet-toeristische diensten en producten (TWT, 18,4 miljard euro). In vergelijking met de interne toeristische consumptie zal de TWT enerzijds lager (namelijk exclusief de levering van karakteristieke diensten en producten door niet karakteristieke bedrijven, zoals kamperen bij de boer) en anderzijds hoger (namelijk inclusief de levering van diensten en producten aan anderen dan toeristen) uitpakken.
- de *toeristisch toegevoegde waarde* (TTW, 9,9 miljard euro), waarbij het gaat om de waarde die bij bedrijven specifiek gegenereerd wordt door de interne toeristische consumptie.
- en, ten slotte, dus het *toeristisch bruto binnenlands product* (TBBP, 9,3 miljard euro).

De TTW en het TBBP zijn zuiverder indicatoren voor de toeristische toegevoegde waarde dan de TWT. De TTW en TBBP betreffen namelijk zowel het hele scala aan karakteristieke toeristische producten en diensten als – anders dan in de TWT – ook alle bedrijfstakken, maar zijn – ook weer anders dan de TWT – geheel beperkt tot de toegevoegde waarde gegenereerd door de levering aan toeristen.

Producten en diensten t.b.v.:	Karakteristieke toeristische productie			Verwante toeristische productie			Niet toeristische productie			Intern toeristische consumptie (21 miljard euro)
	Hoofd output	Nevenoutput		Hoofd output	Nevenoutput		Hoofd output	Nevenoutput		
	Karakt. toerist. producten	Verwante toerist. producten	Niet toerist. producten	Verwante toerist. producten	Karakt. toerist. producten	Niet toerist. producten	Niet toerist. producten	Karakt. toerist. producten	Verwante toerist. producten	
Toeristen										
Niet-toeristen										
	Totale aanbod van karakteristieke toeristische bedrijfstakken. Basis voor TWT (18,4 miljard euro)									

De basis voor TTW (9,9 miljard euro) is de toegevoegde waarde die door het aanbod van alle producten bij alle bedrijfstakken wordt gegenereerd, voor zover dat door toeristen wordt geconsumeerd. Zie het totale grijze vlak. In deze proef-SRT is dit hoofdzakelijk beperkt tot de karakteristieke toeristische producten.

TBBP (9,3 miljard euro) = TTW minus het verschil van productgebonden belastingen en subsidies.

(Bron: zie RMF, fig. 3.1, pag. 42.)

Figuur 1. De betekenis van de verschillende indicatoren

– Vergelijking met andere landen

Fundamentele begrippen zoals ‘normale omgeving’ kunnen en worden door landen (nog) op verschillende wijzen geïnterpreteerd. Bestedingen aan toeristische producten worden soms wel en soms niet meegenomen. Soms is sprake van de toegevoegde waarde van de toeristische bedrijfstakken en niet de toegevoegde waarde op basis van het toeristische verbruik. Het zakelijke toerisme is hier wel en daar niet als intermediair verbruik beschouwd. Onderstaande vergelijking in Staat 8 tussen landen die al een SRT hebben geproduceerd moet derhalve met de *nodige voorzichtigheid* worden geïnterpreteerd. Dat geldt niet alleen voor de bijdrage aan het BBP, maar ook voor de bijdrage aan de werkgelegenheid. Wat het laatste betreft kunnen er niet alleen verschillen optreden in de wijze waarop de werkgelegenheid is berekend (bijvoorbeeld detailniveau, in- of exclusief bestedingen aan toeristische producten en goederen), maar ook in

de eenheid waarin de werkgelegenheid is uitgedrukt (onder andere banen, personen of voltijdsequivalenten), in- of exclusief indirecte effecten en de werkgelegenheid in totale karakteristieke bedrijfstakken (bijvoorbeeld Noorwegen, Chili en Australië) of alleen het toeristisch deel daarvan.

Staat 8. Bijdrage van het toerisme aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) en aan de totale werkgelegenheid van verschillende landen⁷

Land	Jaar SRT	% bijdrage aan BBP	% bijdrage aan werkgelegenheid
Nederland	1999	2,5	4,0
Finland	1996	2,3	-
Frankrijk	1998	7,3	-
Noorwegen	1999	4,3	6,8
Oostenrijk	1999	7,2	-
Spanje	1996	6,7	6,2
Zwitserland	1998	3,4	5,2
Canada	2000	2,4	3,5
VS	1997	2,2 – 2,8	3,3 – 4,0
Australië	1999	4,5	6,0
Nieuw Zeeland	1999	4,6	5,6
Mexico	1996	8,2	-
Chili	1996	3,8	3,2

5. Aanbevelingen

Op basis van het uitgevoerde proefproject kunnen voor de verdere ontwikkeling van een SRT in Nederland de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Het project heeft aangetoond dat een SRT ook in de Nederlandse context haalbaar is. Aanbevolen wordt dan ook om de SRT als *reguliere productie* te gaan uitvoeren. Dit sluit aan bij de toenemende druk vanuit de Europese Unie om een SRT als verplichting aan de lidstaten te gaan opleggen. Het in productie nemen van een SRT leidt ook tot het opbouwen van een tijdreeks waarmee, naast volumes, ook ontwikkelingen kunnen worden geanalyseerd. Mogelijk kan al snel een reeks worden opgebouwd van 1999 – 2003. De in dit onderzoek benutte bronnen zijn dan in ieder geval nog beschikbaar⁸.
- Voor de verdere ontwikkeling van een SRT is het echter van groot belang dat de *basisbronnen verbeterd en veel beter op elkaar afgestemd* worden. Dat geldt dan vooral voor die bronnen, die op één of andere wijze gericht zijn op de toeristische consumptie. Daarbij gaat het onder andere om meer onderlinge samenhang ten aanzien van definities en classificaties, maar ook om meer detail in de gevraagde uitgaven en een afstemming in de waarneming (periodiciteit en steekproefomvang). Een beter afgestemde aanpak komt niet alleen de kwaliteit van de SRT ten goede, het leidt ook tot een veel betere afdekking van het toeristische speelveld in Nederland, hetgeen vooral van belang is voor het toeristisch beleid. In het begin van de jaren negentig is al eens geprobeerd om een overkoepelend toeristisch kader in Nederland op te stellen. Dit is echter onvoldoende van de grond gekomen. De verschillende toeristische onderzoeken lijken nu vaak te veel gericht op hun specifieke eigenbelang. In een tijd van bezuinigingen is een afgestemd “*toeristisch onderzoeksplan Nederland en een centrale concepten- en definitiedatabase*” cruciaal. Hiermee kunnen de schaarse toeristische onderzoeksgelden in Nederland ook veel beter en efficiënter worden benut. Er is enige urgentie omdat veel toeristische onderzoeken niet elk jaar worden uitgevoerd. In dit

⁷ Bronnen: de SRT's van de verschillende landen en de World Tourism Organisation (WTO).

⁸ Zie de eventuele gevolgen van allerlei bezuinigingen.

onderzoek worden voor een aantal gegevensbronnen en onderzoeken al nadere wensen geformuleerd, waardoor ze beter bruikbaar zouden zijn.

- Als de SRT in productie wordt genomen, is verdere *ontwikkeling en uitbreiding* noodzakelijk. Daarbij kan onder meer aan de volgende zaken worden gedacht.
  - Met het in dit onderzoek gewonnen inzicht wordt verwacht dat de gebruikte bronnen beter kunnen worden benut, waarmee de kwaliteit van (de kerntabellen van) de SRT kan worden verhoogd. Het rapport gaat een aantal van deze mogelijkheden per onderwerp na.
  - De pilot is vooral beperkt gebleven tot de zes kerntabellen. De vulling van de *overige tabellen* kan nader worden onderzocht. Zo zijn gegevens over de aan toerisme gerelateerde werkgelegenheid maatschappelijk en beleidsmatig van groot belang (SRT-tabel 7). In deze pilot is slechts in beperkte mate naar de werkgelegenheid gekeken. Niet-monetaire gegevens, zoals het aantal toeristen of overnachtingen, werden wel benut bij het samenstellen van de kerntabellen, maar niet systematisch bij elkaar gezet (SRT-tabel 10). Onderwerpen als de investeringen in de toeristische sector (SRT-tabel 8) en de collectieve toeristische consumptie (SRT-tabel 9) liggen in een verder verschiep. Bij deze onderwerpen zullen waarschijnlijk de omgrenzing van het onderwerp en het vinden van de juiste bronnen een probleem vormen.
  - Bij de pilot is alleen gekeken naar de karakteristieke toeristische diensten. Om het onderzoek vollediger te maken wordt aanbevolen om voor *diverse groepen van (verwante) diensten en goederen* te bestuderen of hun opneming in de SRT zinvol en haalbaar is. Hoog op de lijst staan daarbij de duurzame toeristische goederen, zoals caravans, tenten, ski's en dergelijke. Daaraan gerelateerd is het probleem van de zogenaamde 'single and multi-purpose consumer durables', die voor, tijdens en na een tocht worden aangeschaft.
  - Daarnaast kan gedacht worden aan andere *uitbreidingen en verbeteringen*, zoals:
    - een betere afbakening van het begrip 'normale omgeving' ('usual environment')
    - een betere verdeling van pakketreizen naar de onderliggende componenten
    - de plaats en definitie van het zakelijk toerisme (onder andere in een SRT als finaal, maar bij de NR als intermediair)
    - betere benutting van vakantieonderzoeken uit het buitenland, met name uit die landen waaruit Nederland veel toeristen trekt, zoals Duitsland, België en Engeland (zogenaamde 'mirror statistics')
    - meer detail bij het uitgaand toerisme
    - het toevoegen van de indirecte effecten van toerisme op andere bedrijfstakken
    - onderzoek naar de bestedingen bij het bezoek aan familie en kennissen
    - activiteiten van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen.

Ook bij deze aspecten speelt het ontbreken van goede bronnen vaak een rol. Voor een goede internationale vergelijkbaarheid is een verdere afstemming tussen landen van definities, concepten en methoden echter zeer gewenst.

  - Ook "*diensten van huishoudens ten eigen nutte*" vormen een issue. Hoewel deze diensten op dit moment geen deel uitmaken van de SRT, is daarover internationaal wel een discussie gaande. Dat geldt in het bijzonder voor het gebruik van tweede woningen en vakantiehuisjes en het gebruik van de eigen auto voor toeristische doeleinden.
  - Financiële cijfers zeggen meer als deze worden aangevuld met *achterliggende trends en fysieke stromen*. Daarbij gaat het niet alleen om toeristische stromen, zoals aantal toeristen, hun kenmerken en motieven, overnachtingen en dergelijke, maar ook om de achtergronden van de ontwikkelingen in bijvoorbeeld dagrecreatie, inkomend en uitgaand

toerisme. Tabel 10 van de SRT geeft daartoe al een eerste aanzet. Maar ook aspecten zoals de bevolkingsgroei, participatiegraad, prijsontwikkelingen en dergelijke spelen een rol. Dit vraagt echter om specifieke expertise op het gebied van toerisme.

- Ten slotte kan worden gedacht aan de mogelijkheden van *regionale rekeningen* en *kwartaalrekeningen* voor het toerisme. Gezien de problemen, die er nu al zijn met bronnen voor een nationale SRT, lijkt het verder regionaliseren (vooral nog) problematisch. Meer mogelijkheden lijken er te zijn voor SRT-kwartaalrekeningen. Daarmee kunnen bijvoorbeeld ook de seizoensschommelingen beter in beeld worden gebracht.
- Afgesloten kan worden met de conclusie dat de hiervoor genoemde uitbreidingen van de SRT pas zinvol kunnen worden overwogen als een SRT voor meerdere jaren is opgesteld en voldoende ervaring is opgebouwd met de gevolgde methode.

Leeswijzer voor dit rapport

Resultaten

De resultaten zijn te vinden in hoofdstuk vier. De gegevens voor de toeristische vraag staan in Tabel 20A, die voor het aanbod in Tabel 22. De uit de vraag – en aanbodgegevens afgeleide indicatoren zijn te vinden in Tabel 13.

Methode

Voor een uiteenzetting van de methode kan het best de gegeven volgorde van hoofdstukken worden gevolgd. Hoofdstuk 1 kan daarbij worden overgeslagen. De hoofdstukken 2 en 3 behandelen achtereenvolgens de theoretische fundamenten en de bewerkingen van de brongegevens. Een meer uitgebreide beschrijving van de bewerkingen is te vinden in Bijlage 1. In hoofdstuk 4 volgt een bespreking van de resultaten. De kerntabellen voor vraag en aanbod, Tabel 20A en Tabel 22, gaan vergezeld van verscheidene tabellen die het proces om tot de eindresultaten te komen, documenteren. Ten slotte volgt hoofdstuk 5 met een discussie en conclusies.

Dankwoord

Voor dit onderzoek zijn vele interne en externe bronnen geraadpleegd. Wij zijn alle betrokkenen dankbaar voor de bereidwilligheid die zij hebben getoond om gegevens en informatie te leveren.

Het onderzoek werd begeleid door een Klankbordgroep met deskundigen uit de toeristische wereld. Hun inzet heeft ons geholpen dit project op koers te houden. Het betrof: A. Bispo (*BHEC*), H. Bos (*NBTC*), M. Briene (*Ecorys/NEI*), R. Ramaer (*EZ*), T. Verweij (*NRIT*), L. Hiemstra (*CBS*), V. van Polanen-Petel (*CBS*) en B. Schoffelen (*CBS*).

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inhoudsopgave	17
Lijst van figuren en tabellen	19
1. Inleiding	21
1.1. De rol van het toerisme in de economie	21
1.2. Satellietrekeningen voor het Toerisme	21
1.3. Project Satellietrekeningen voor het Toerisme in Nederland	23
2. Theoretisch raamwerk van de Satellietrekening voor het Toerisme (SRT)	25
2.1. Basisbegrippen en definities	25
2.2. Relatie met de Nationale Rekeningen	27
2.3. De kerntabellen van de SRT	29
2.3.1. Gebruik	30
2.3.2. Aanbod	32
3. Bronnen en bewerkingen	35
3.1. Overzicht bronnen	35
3.2. Definitie “normale omgeving”	35
3.3. Schakeltabel SRT-NR	37
3.4. Toeristen- en dienstenbenadering	38
3.5. Integratie van de toeristen- en dienstenbenadering	38
3.6. Bedrijvenbenadering	39
3.7. Berekeningswijze werkgelegenheid	39
4. Resultaten	41
4.1. Tabellen	41
4.2. Geheimhouding	41
4.3. Toeristen- en dienstenbenadering	41
4.4. Gebruik: eindtabellen T1 – T4	42
4.5. Aanbod: eindtabellen T5 en T6	44
4.6. Werkgelegenheid	44
4.7. Indicatoren	46
4.8. Vergelijking met andere landen	49
5. Evaluatie	65
5.1. Discussie	65
5.2. Vergelijking met andere studies	66
5.3. Aanbevelingen voor verder werk	68
5.3.1. Eisen aan bronstatistieken	68
5.3.2. Aandachtsgebieden	69
5.3.3. Toe te voegen productgroepen	71
5.3.4. Uitbreidingen van de SRT	72
Referenties	75

Lijst van acroniemen en afkortingen	77
Bijlage 1. Beschrijving van de berekeningen	79
1.1. Toeristenbenadering voor de tabellen T1 – T4	79
1.1.1. Inleiding en overzicht resultaten	79
1.1.2. Algemene bronnen: Continu Vakantieonderzoek en Reisverkeersbalans	79
1.1.3. Inkomend toerisme (niet-ingezetenen in Nederland, tabel T1)	80
1.1.4. Binnenlands toerisme (ingezetenen in Nederland, tabel T2)	82
1.1.5. Uitgaand toerisme (ingezetenen van Nederland in het buitenland, tabel T3)	84
1.1.6. Overdrachten in natura	86
1.2. Dienstenbenadering voor de tabellen T1, T2 en T4	86
1.2.1. Inleiding en overzicht resultaten	86
1.2.2. Logies-, maaltijden- en drankenverstrekking (SRT codes 1 en 2)	87
1.2.3. Personenvervoer (SRT code 3)	88
1.2.4. Reisbemiddeling en reisorganisaties (SRT code 4)	91
1.2.5. Cultuur, sport en recreatie (SRT codes 5 en 6)	91
1.3. Integratie (tabellen T1, T2 en T4)	93
1.3.1. Logies- maaltijden- en drankenverstrekkingen	93
1.3.2. Luchtvaart	94
1.3.3. Gebruik van reisbemiddeling en cultuur-, sport- en recreatiediensten door buitenlanders	94
1.3.4. Gebruik van luchtvaart en georganiseerde reizen door ingezetenen	94
1.4. Productie (tabel T5)	94
1.5. Aanbod en gebruik (bedrijvenbenadering, tabel T6)	95
Bijlage 2. Product groups and codes used in the TSA for the Netherlands	97
2.1. Introduction	97
2.2. TSA coding scheme	97
2.3. Assigning TSA codes to the products of the National Accounts of the Netherlands	97
Bijlage 3. Goederengroepen die niet in de proef-SRT zijn opgenomen	119
Bijlage 4. Betrokkenheid van landen bij Satellietrekeningen voor het Toerisme	121

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 1. De betekenis van de verschillende indicatoren	12
Staat 1. Onderscheiden vormen van toerisme	4
Staat 2. Standaardtabellen SRT	6
Staat 3. Uitgaand toerisme van Nederlandse ingezetenen in 1999 (in miljoen euro)	9
Staat 4. Gebruik van karakteristieke toeristische diensten in Nederland, 1999	10
Staat 5. Aanbod van karakteristieke diensten en toeristisch aandeel in gebruik	10
Staat 6. Aan toerisme gerelateerde werkgelegenheid	11
Staat 7. Toeristische indicatoren voor het jaar 1999	11
Staat 8. Bijdrage van het toerisme aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) en aan de totale werkgelegenheid van verschillende landen	13
Tabel 1. Onderscheiden typen toeristen	25
Tabel 2. Indeling toeristische goederen en diensten	27
Tabel 3. Gebruiktabel	28
Tabel 4. Aanbodtabel	28
Tabel 5. Opbouw van de gebruiksregistratie T1 – T4 in de SRT (in aankooprijzen)	31
Tabel 6. Productierekening (Tabel T5)	32
Tabel 7. Binnenlands aanbod en intern gebruik (Tabel T6)	33
Tabel 8. Belangrijke bronnen voor de Satellietrekening voor het Toerisme	35
Tabel 9. Motief en tijd als gecombineerd scheidingscriterium	36
Tabel 10. Tabel T7 van de SRT: werkgelegenheid	39
Tabel 11. Indelingen van de Arbeidsrekeningen en de Aanbod- en gebruiktabel	45
Tabel 12. Toeristische werkgelegenheid, resultaten	46
Tabel 13. SRT toerisme-indicatoren voor 1999	46
Tabel 14. Relaties tussen de vraagindicatoren en het aanbod van toeristische goederen	47
Tabel 15. Relaties tussen de aanbodindicatoren	48
Tabel 16. Relatie tussen de interne toeristische consumptie en de toeristische toegevoegde waarde	49
Tabel 17. Bijdrage van het toerisme aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) en de totale werkgelegenheid van verschillende landen	50
Tabel 18A. Gebruik door intern toerisme (Tabellen T1, T2 en T4): Toeristenbenadering, cijfers	52
Tabel 19A. Gebruik door intern toerisme (Tabellen T1, T2 en T4): Dienstenbenadering, cijfers	54
Tabel 20A. Gebruik door intern toerisme (Tabellen T1, T2 en T4): Eindtabel	56
Tabel 21A. Gebruik door uitgaand toerisme (Tabel T3), cijfers	60
Tabel 22. Aanbod toeristische producten en toeristisch aandeel gebruik (Tabellen T5 en T6): Bedrijvenbenadering, cijfers	62
Tabel 23. Vergelijking NRIT – SRT	67
Tabel 24. Dienstengroepen die nog niet in de proef-SRT werden opgenomen	71
Table 25. Steps in assigning TSA codes to CGE8 codes	97
Table 26. TSA product codes suggested by the RMF	98
Table 27. Assigning TSA codes to GGE8 products, based on RMF and EIM suggestions	99
Tabel 28. Goederengroepen die niet in de proef-SRT zijn opgenomen	119
Tabel 29. De betrokkenheid en vorderingen van landen bij het maken van Satellietrekeningen voor het Toerisme	121

1. Inleiding

1.1. De rol van het toerisme in de economie

Vanaf de tweede helft van de vorige eeuw is toerisme uitgegroeid tot een massa-industrie, die een steeds belangrijker rol is gaan innemen in de economie van landen⁹. Enerzijds vormt de toegenomen welvaart in termen van meer vrije tijd en een hoger besteedbaar inkomen een essentiële factor. Eén of meer vakanties per jaar is tot het vaste (uitgaven)patroon van de meeste mensen (in de westerse wereld) gaan behoren. Dit terwijl ook het aantal incidentele recreatieve uitstapjes onveranderd hoog is gebleven. Anderzijds is mede door betere vervoersmogelijkheden en toegenomen communicatie (onder andere tv en internet) het toeristisch aanbod aanzienlijk vergroot. De concurrentie tussen toeristische aanbieders vindt niet alleen meer binnen de regio, maar in toenemende mate op wereldschaal plaats. Naast het recreatief reizen, wordt ook het zakelijk reizen tot het toerisme gerekend. Vooral de verdergaande globalisering in de handelsbetrekkingen is hiervoor een belangrijke impuls.

Hoewel er natuurlijk grote verschillen kunnen bestaan tussen regio's, vormt de groei van het toerisme een steeds belangrijker bron van inkomsten voor veel landen. Gezien vanuit de overheid, geldt dat ook als het gaat om bijvoorbeeld de belastingopbrengsten. De bestedingen van de eigen ingezetenen in het eigen land en de bestedingen van inkomende bezoekers bieden mogelijkheden voor economische groei, zeker als er sprake is van veel spin-off naar andere sectoren. Daar tegenover staat natuurlijk dat de eigen ingezetenen toeristische uitgaven doen als zij naar het buitenland reizen. Zo is voor Nederland al jaren sprake van een negatieve 'Reisverkeersbalans'.

Toerisme draagt niet alleen steeds meer bij aan het Bruto Binnenlands Product (*BBP*), maar het genereert ook veel werkgelegenheid. Dit wordt versterkt omdat toerisme vooral een dienstensector is met veel arbeidsintensieve werkzaamheden. Een baan in het toerisme levert daarmee een goed inkomen op voor veel mensen. Aangetekend zij wel dat het vaak specifieke karakter van de toeristische werkgelegenheid soms negatief wordt beoordeeld, terwijl het juist kan aansluiten bij de wensen van specifieke groepen op de arbeidsmarkt. Door de relatief gemakkelijke ontwikkelingsmogelijkheden wordt het stimuleren van het toerisme vaak gezien als een instrument voor het creëren van nieuwe banen en economische groei van (achtergebleven) regio's¹⁰.

1.2. Satellietrekeningen voor het Toerisme

Waarom een SRT?

Door het toegenomen belang van het toerisme is ook de behoefte aan een internationaal geaccepteerde methode om de economische betekenis van het toerisme goed in kaart te kunnen brengen sterk toegenomen. Dat is op zich geen evidente opgave, omdat 'toerisme' gedefinieerd is vanuit de vraag naar producten en diensten en niet vanuit het aanbod. Daarmee past toerisme niet goed bij de indeling van de meeste statistieken, die meer gericht zijn op het aanbod, dat wil zeggen: op de producten en diensten die afgebakende bedrijfstakken produceren. Vanuit het aanbod gezien is toerisme ook geen afgebakende en duidelijk zichtbare sector, maar een samenraapsel van bedrijfstakken, zoals accommodaties, restaurants, reisbemiddeling, vervoer tot cultuur, sport en recreatie, maar ook detailhandel, verzekeringen en dergelijke. Daarbij kan van een groot deel van deze bedrijfstakken bovendien vaak slechts een deel van de output aan toeristische activiteiten worden toegeschreven. Dit kenmerkt het probleem waarmee het toerisme kampt. Doordat er sprake is van een grote diversiteit aan activiteiten is het moeilijk om zich als één sector te presenteren en het totale economische belang voor de nationale economie weer te geven.

---

⁹ Toerisme wordt op wereldschaal vaak gezien als één van de snelst groeiende sectoren, die over enige tijd mogelijk grootste bedrijfstak vormt, met geschat zo'n 115 miljoen banen wereldwijd.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld 'Enhancing Tourism's Potential for Employment', Europese Commissie, 1999, COM(1999) 205.

Hoewel dus impliciet aanwezig, is toerisme niet zichtbaar als een aparte sector in de Nationale Rekeningen (NR), de macro-economische beschrijving van de Nederlandse economie. Toerisme vormt daarvan een functioneel onderdeel. Dit betekent in feite dat het toeristische deel van het niet-toeristische deel van de output van de aan toerisme gerelateerde bedrijfstakken moet worden onderscheiden.

Functionele onderdelen van de NR kunnen worden beschreven via zogenaamde Satellietrekeningen (SNA, 1993). Dit is een internationaal geaccepteerde methode van beschrijven, die nauw aansluit op de concepten, definities en uitkomsten van de NR. De methodologische aanpak van Satellietrekeningen Toerisme (SRT) is beschreven in het handboek *'Tourism Satellite Accounts: Recommended Methodological Framework'* (RMF, UNSD, 2001). Verder in de tekst aan te duiden als "RMF". In dit handboek is ook de gewenste output vastgelegd in een tiental aan elkaar gerelateerde tabellen. Zo'n SRT maakt het dus mogelijk om alle onderdelen van het toerisme in een geïntegreerd en samenhangend statistisch systeem weer te geven. Daarbij gaat het vooral om de vele soorten productieve en consumptieve activiteiten die bij het toerisme in een land zijn betrokken, in samenhang met – en tegen de achtergrond van – de gehele productie en consumptie in dat land.

Achtergrond

Het RMF is het resultaat van een jarenlange internationale discussie. Zo kwam de World Tourism Organisation (WTO) al in 1983 met een eerste voorstel voor het opstellen van een integraal en uniform statistisch systeem op basis van de Nationale Rekeningen (WTO, Madrid, 1983). De Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) deed enkele jaren later nadere aanbevelingen via de publicatie van een *Manual on Tourism Economic Accounts* (OECD, Parijs, 1991). In de jaren 1991 tot 1999 is vervolgens vooral gewerkt aan het tot stand brengen van internationaal geaccepteerde definities rond het begrip toerisme, wat op zich weer een belangrijke basis was voor de verdere ontwikkeling van een SRT. Met name de uitkomsten van de Conferentie in Ottawa (Canada) in 1993 vormen daarbij een belangrijk ijkpunt. Pas in 1999-2000 zijn de ontstane meningsverschillen over de methodologie van een SRT tussen WTO en OECD, in samenwerking met Eurostat, aangepakt en opgelost. In 2000 is door deze drie organisaties vervolgens een gezamenlijk voorstel voor een SRT ter acceptatie neergelegd bij het Statistisch Bureau van de Verenigde Naties (UN & WTO, 1993). Hetgeen uiteindelijk heeft geleid tot de aanvaarding van een voorstel, neergelegd in het RMF, voor Satellietrekeningen voor het Toerisme (SRT; Tourism Satellite Accounts, TSA). De aanpak van het RMF wordt internationaal erkend als de meest optimale methode om de economische betekenis van het toerisme te beschrijven en te meten.

Het Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen (Eurostat) bracht onlangs een nadere uitwerking van het RMF uit, bedoeld als richtlijn voor de lidstaten, onder de titel *European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts (TSA)*, in dit rapport verder aangeduid als "EIM".

SRT's worden nu in vrijwel alle landen van de EU samengesteld of er zijn plannen om er één samen te stellen. Ook de beoogde nieuwe lidstaten hebben zulke plannen opgevat, behalve Polen, dat sinds 1998 jaarlijks een SRT produceert. Wereldwijd hebben 24 landen minstens een maal een SRT samengesteld. Zes landen hebben vaker een SRT gemaakt, waarvan drie met enige regelmaat. Vijftien landen hebben plannen daarvoor. Bijlage 4 geeft een aantal details. Voorlopers in het opstellen van een SRT zijn Canada, Spanje en Frankrijk geweest.

Voordelen en mogelijk gebruik

Een SRT is een consistente en geïntegreerde statistische beschrijving van de economische betekenis van het toerisme. Het maakt het mogelijk om de verschillende onderdelen van toerisme, met name als het gaat om de vraag en het aanbod, in een samenhangend systeem statistisch weer te geven. Doordat is aangesloten bij de NR, kan het toerisme in relatie worden gebracht met de andere resultaten van de NR. Naast vergelijkingen met andere bedrijfstakken en sectoren, kan bijvoorbeeld ook gekeken worden naar de totale bijdrage van het toerisme aan de Nederlandse economie via het percentage van het Bruto Binnenlands Product (BBP), de omvang van de toeristische werkgelegenheid, investeringen

en publieke inkomsten (belastingen) en uitgaven (subsidies). Doordat er sprake is van een internationaal geaccepteerde methode komt een internationale vergelijkbaarheid tussen landen en regio's dichterbij. Hoewel hier moet worden aangetekend dat daarvoor nog een lange weg te gaan is.

Een SRT, als een standaard raamwerk, is bedoeld om de volgende mogelijkheden te bieden:

1. Analyse van het toerisme vanuit een economisch gezichtspunt, onder andere:
  - zo geeft een SRT een geïntegreerde en betrouwbare statistische beschrijving van het toerisme als onderdeel van de Nederlandse economie, waardoor het mogelijk wordt de economische betekenis van het toerisme weer te geven, bijvoorbeeld door de bijdrage aan het BPP. Dat is niet alleen van belang voor het beleid, maar juist ook voor de herkenbaarheid van de toeristische sector als geheel.
  - doordat wordt aangesloten op de NR, kunnen op consistente wijze vergelijkingen tussen toeristische en andere bedrijfstakken in de Nationale Rekeningen worden gemaakt. Daarbij kan tevens onderscheid worden gemaakt naar de verschillende vormen van toerisme, zoals inkomend, binnenlands en uitgaand toerisme.
  - vergelijkingen in de tijd. Bij de analyse gaat het niet alleen om volumes, maar juist om de ontwikkelingen (van de onderdelen van toerisme) in de tijd.
2. Vergelijking tussen landen. Op een vergelijkbare wijze samengestelde SRT's voor verschillende landen is een belangrijk hulpmiddel voor de analyse van verschillen tussen de toeristische activiteiten binnen de economieën van die landen.
3. Een SRT geeft niet alleen inzicht in de samenhang van de vraag naar en het aanbod van toeristische producten en diensten, maar ook in de werkgelegenheid die daarmee wordt gegenereerd, de investeringen en de publieke toeristische inkomsten en uitgaven.
4. Een SRT kan dienen als het centrale statistische kader met gecoördineerde definities, classificaties en concepten. Dit centrale kader kan dan op een consistente wijze worden uitgebreid met bijvoorbeeld niet-monetaire aspecten zoals aantallen toeristen (naar type), overnachtingen, werkgelegenheid, aantallen bedrijven en dergelijke
5. Een SRT biedt de mogelijkheid om naast de directe effecten op den duur ook de indirecte effecten van toeristische activiteiten te meten.
6. Een SRT kan op den duur ook gaan functioneren als model voor impactanalyse.
7. Aanzet tot verbeteringen. Een SRT maakt duidelijk welke aspecten van het toerisme niet door de bestaande toeristische statistieken worden waargenomen, en kan een aanzet geven hoe deze leemten kunnen worden opgevuld. Een SRT kan ook leiden tot verbeteringen van de registratie in de Nationale Rekeningen.

1.3. Project Satellietrekeningen voor het Toerisme in Nederland

De economische betekenis van het toerisme in Nederland is vanaf 1984 al periodiek beschreven door het Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme (*NRIT*). Hoewel gerelateerd aan NR-concepten, hanteerde zij een eigen methode. De (internationale) druk is echter groot om aansluiten bij de aanpak van het RMF. Door de methode van het RMF te volgen kan namelijk niet alleen een betere vergelijking worden gemaakt met de rest van de Nederlandse economie, maar is ook de internationale vergelijkbaarheid een stap dichterbij gekomen.

Dat heeft ertoe geleid dat het CBS in 2002 / 2003 een proefproject heeft uitgevoerd om te bezien of zo'n SRT haalbaar is in de Nederlandse context. Daarbij is een aantal kerntabellen van een SRT ook daadwerkelijk gevuld, gebruikmakend van gegevens van zowel de NR als diverse persoons-, diensten- en productiestatistieken.

De **doelen van het onderzoek** betroffen:

1. te bezien of een SRT in de Nederlandse context haalbaar is.

2. het daarbij daadwerkelijk vullen van ten minste de eerste zes kerntabellen, waarbij de toeristische bestedingen (vraag) en het aanbod van toeristische producten en diensten in relatie tot elkaar worden beschreven.

Naast de benutting van zogenaamde Europaplaatsen, is de pilot uitgevoerd met de financiële ondersteuning van de Europese Unie en het Ministerie van Economische Zaken (EZ)¹¹. Beide instanties zijn, samen met de toeristische sector, sterke voorstanders om een SRT ook in Nederland op reguliere basis te gaan produceren.

De bijdrage van de Europese Unie kwam specifiek van het Directoraat-generaal Ondernemingen (Enterprise DG), die een grant (Grant Programme 2002 van het Directoraat-Generaal, "Preparation of the implementation of Satellite Accounts: the case of tourism") had uitgeschreven om haalbaarheidsonderzoeken naar een SRT bij lidstaten te stimuleren. De Europese Commissie (CEC) en het CBS zijn dan ook op 20 december 2002 overeengekomen dat het CBS in het jaar 2003 een onderzoek naar de haalbaarheid van het opstellen van Satellietrekeningen voor het Toerisme in Nederland zal doen, en dat de EC het project voor 30% zal financieren.

De bijdrage van het Ministerie van Economische Zaken is uitgesmeerd over de jaren 2003 – 2005. Achtergrond daarvan is met name om te stimuleren dat de uitvoering van de SRT in de reguliere productie wordt opgenomen. Het moet niet blijven bij een eenmalige exercitie. Het CBS wil dat ook graag en heeft daarom de verdere uitvoering en ontwikkeling organisatorisch geborgd bij de NR. Lopende bezuinigingen bij onder meer basisstatistieken vormen echter een onzekere factor in dit traject.

---

¹¹ Zie ook de acties (nr. 6) uit de Vernieuwde Toeristische Agenda, ministerie van Economische Zaken, 2003.

2. Theoretisch raamwerk van de Satellietrekening voor het Toerisme (SRT)

2.1. Basisbegrippen en definities

In deze sectie worden enkele basisbegrippen en definities geïntroduceerd. De bespreking is hoofdzakelijk gebaseerd op het RMF en de EIM. In enkele gevallen wordt teruggegrepen naar het handboek *'Community Methodology on Tourism Statistics'* (Eurostat, 1998). Begrippen die met name aan de orde komen zijn: toerisme, toerist ('visitor'), normale omgeving ('usual environment') en toeristische bestedingen. Daarnaast wordt kort ingegaan op de afbakening van toeristische producten en diensten.

Toerisme

De eerste vraag die dient te worden beantwoord, is wat onder toerisme moet worden verstaan. Het RMF gaat uit van de volgende definitie:

"Tourism is defined as the activities of persons travelling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year, for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited."
(RMF, 2001, p. 1)

In deze definitie vallen enkele zaken op. Ten eerste valt op dat de kern van de definitie wordt gevormd door het begrip 'usual environment'. De definitie en operationalisatie van dit begrip zijn cruciaal voor de scope en de omvang van het toerisme. Ten tweede wordt duidelijk dat het zowel kan gaan om meerdaagse als eendaagse tochten. Ten derde moet worden geconstateerd dat ook het zakelijke reizen tot het toerisme wordt gerekend. En ten slotte valt op dat de term toerist ('tourist') niet direct in de definitie voorkomt. De term speelt echter wel op de achtergrond.

Toerist ('visitor' en 'tourist')

Toerisme is in feite een subset van het reizen in het algemeen. Vanuit het internationale definitiekader (onder andere WTO en Eurostat), wordt een reiziger in het algemeen aangeduid als 'traveller'. De subset van reizigers, die dan specifiek aansluit bij de hierboven genoemde definitie van toerisme wordt aangeduid met de term 'visitor'. Een 'visitor' onderscheidt zich dan van een 'traveller' doordat:

- hij/zij zich buiten zijn/haar 'usual environment' begeeft.
- de reis niet langer duurt dan 12 maanden.
- en de reis wordt ondernomen op basis van een toeristisch motief.

Tabel 1. Onderscheiden typen toeristen

	Toerist ('visitor')			
	Eendaags ('sameday visitor')		Meerdaags ('tourist')	
	Recreatief	Zakelijk	Recreatief	Zakelijk
Nederlandse ingezetenen ("Nederlanders")				
bestemming Nederland	$T < 1$	$BT < 1$	$T \geq 1$	$BT \geq 1$
bestemming buitenland ¹⁾	$T < 1$	$BT < 1$	$T \geq 1$	$BT \geq 1$
in het buitenland	$T < 1$	$BT < 1$	$T \geq 1$	$BT \geq 1$
Buitenlandse ingezetenen ("buitenlanders")	$T < 1$	$BT < 1$	$T \geq 1$	$BT \geq 1$

T = recreatief toerist; BT = zakelijk toerist.

1) Onderscheid naar 'bestemming buitenland', in tegenstelling tot 'in het buitenland', is gemaakt ten behoeve van toeristische uitgaven van Nederlanders in Nederland voor hun reizen naar het buitenland.

Een 'vistor' wordt vervolgens onderscheiden naar eendaagse 'visitor' ('sameday visitor') en een meerdaagse 'visitor', die tijdens zijn reis minstens één overnachting maakt. Deze meerdaagse visitor wordt aangeduid met de term 'tourist' (zie RMF, p. 13).

In dit rapport wordt voornamelijk de term 'toerist' gebruikt als synoniem voor de term 'visitor'. 'Sameday visitors' en 'tourists' sluiten dan aan bij respectievelijk de termen eendaagse toeristen en meerdaagse toeristen.

Toeristen worden onderscheiden op grond van hun nationaliteit, bestemming, duur van de reis en motief. Zie verder Tabel 1.

Verder onderscheidt het RMF daarbij recreatieve en zakelijke toeristen. Bij de laatsten gaat het om zakenreizigers die zich buiten hun normale omgeving begeven. In dit rapport zullen we voor de duidelijkheid steeds recreatieve toeristen (T) en zakelijke toeristen (BT; van "business tourist") onderscheiden.

Normale omgeving ('usual environment')

Zoals aangegeven, speelt het begrip 'usual environment', hier vertaald als 'normale omgeving', een sleutelrol bij de afbakening van het toerisme. In het RMF wordt deze term omschreven als:

"... the usual environment of a person consists of the direct vicinity of his/her home and place of work or study and other places frequently visited." (RMF, 2001, p. 14).

Hoewel deze definitie intuïtief gemakkelijk is te begrijpen, is ze niet gemakkelijk te operationaliseren. Er zijn objectieve criteria nodig om vast te stellen wat zich binnen en buiten de gebruikelijke omgeving bevindt. Deze criteria en de wijze waarop het begrip "normale omgeving" in dit onderzoek wordt gedefinieerd, wordt besproken in 3.2.

Toeristische consumptie

Gezien vanuit de vraagzijde speelt het begrip 'toeristische consumptie' ('visitor consumption') een centrale rol. In het RMF wordt dit gedefinieerd als:

"... the total consumption expenditure made by a visitor or on behalf of a visitor for or during his/her trip and stay at the destination." (RMF, 2001, p. 18)

Tot dit begrip behoort dus niet alleen de uitgaven van de toerist zelf, maar ook de uitgaven die door andere instanties worden gedaan ten behoeve van die toerist (bijvoorbeeld subsidies).

Uitgaven van ondernemingen, overheid en andere instanties ten behoeve van toeristische activiteiten worden ook meegenomen. Het RMF ziet de uitgaven van bedrijven aan toeristische activiteiten als finaal. Bij de NR zijn dit echter intermediaire kosten. Dit is van belang als gekeken wordt naar de uiteindelijke bijdrage van het toerisme aan het BBP.

Uitgaven voor tijdens en na een tocht kennen een zeer grote diversiteit. Dat kan lopen van diensten als reisbemiddeling, accommodatie tot verzekeringen en de aanschaf van souvenirs, voedsel en duurzame goederen. De grenzen van wat nu wel en wat nu niet wordt meegenomen zijn niet altijd even duidelijk.

Indeling toeristische producten en producenten

Zowel producten als producenten worden in het RMF gesplitst in groepen die specifiek dan wel niet-specifiek voor het toerisme zijn, waarbij de specifieke groep in een karakteristieke en een verwante ("connected") categorie worden verdeeld. Zie de onderstaande tabel, waarin ook de code (1-7) voor ieder van de onderscheiden specifieke groepen wordt weergegeven. Deze groepen zijn nog eens onderverdeeld. Zo valt maaltijdverstrekking onder 2, treinvervoer onder 3 en museumbezoek onder 5.

Voor de hierboven onderscheiden categorieën van producten gelden de volgende definities:

Specific products: the sum of the categories of tourism-characteristic and tourism-connected products (RMF, pp.39).

Tourism-characteristic products: “products which, in the absence of visitors, in most countries would probably cease to exist in meaningful quantity or for which the level of consumption would be significantly reduced and for which it seems possible to obtain statistical information” (RMF, pp. 38). Karakteristieke producten zijn dus in alle landen essentiële output van de toerisme-industrie.

Tourism-connected products: “a residual category, including those products that have been identified as tourism-specific in a given country but for which this attribute has not been acknowledged on a world-wide basis” (RMF, pp. 39). Kortom: verwante producten zijn voor sommige landen van groot belang voor de toerisme-industrie, in andere niet.

Non-specific products are “all those [products] which are considered of no major direct tourism interest” (RMF, pp.57). Dit zijn alle overblijvende producten in de economie, zoals dagelijkse boodschappen en kleding.

De classificatie van de bedrijven maakt van vergelijkbare definities gebruik, bijvoorbeeld:

“Tourism characteristic activities can be identified as those (...) whose principal output is characteristic of tourism.” (RMF, p. 123)

Tabel 2. Indeling toeristische goederen en diensten

Karakteristiek	1 Hotels en overige logies
	2 Maaltijden- en drankverstrekking
	3 Vervoer
	4 Reisbemiddeling en reisorganisaties
	5 Amusement en cultuur
	6 Sport, bioscoop en overige recreatie
	7 Overige toeristische diensten
Verwant ('connected')	
Niet-specifiek	

Slot

Eén van de doelen van een eenduidige SRT is de mogelijkheid van internationale vergelijkbaarheid. Daarvoor moet echter nog wel het nodige worden gedaan. De invulling van veel concepten en definities in het RMF staat nog open voor eigen interpretatie. Zo is en wordt de term 'usual environment' door landen verschillend geïnterpreteerd. Dit kan grote gevolgen hebben voor de uiteindelijke omvang van het toerisme. Denk daarbij maar aan het eendaags recreatief toerisme. Het hanteren van een één, twee of drie uur grens maakt nogal wat uit. Ook ander definities en concepten dienen nog beter te worden afgestemd voordat van een goede internationale vergelijkbaarheid sprake kan zijn. Te noemen zijn onder meer: welke uitgaven nu wel en nu niet worden meegenomen (onder andere de aanschaf van goederen en sommige kosten bij het zakelijk toerisme), het wel of niet behandelen van zakelijk toerisme als intermediair, het wel of niet toevoegen van indirecte effecten en het wel of niet toevoegen van 'diensten van huishoudens ten eigen nutte', zoals tweede woningen / vakantie huisjes.

2.2. Relatie met de Nationale Rekeningen

De Nationale Rekeningen voor Nederland (NR) worden opgesteld volgens de afspraken en definities van het Systeem van Nationale Rekeningen (SNA; UN et al., 1993) en het Europese Systeem van Rekeningen (ESA; Eurostat, 1996). De kern van de Nationale Rekeningen bestaat uit de aanbod- en gebruikstabellen (*supply and use tables*), waarvan de opzet in Tabel 3 en Tabel 4 is weergegeven.

Hierbij is – net als elders in dit rapport - de volgorde gebruik en aanbod aangehouden, omdat toerisme gedefinieerd wordt vanuit het gezichtpunt van gebruik (RMF, 3.3).

De gebruikstabel laat het gebruik van een reeks groepen van goederen en diensten door een aantal groepen van bedrijven en finale verbruikers zien. Het gebruik van ieder goed en iedere dienst is daardoor verdeeld in intermediair gebruik door bedrijven en zogenaamd finaal gebruik door huishoudens, overheden, bedrijven (investeringen) en buitenlanders (uitvoer). Het gebruik is weergegeven in aankooprijzen. De aankoopprijs is het bedrag dat de koper voor het goed of de dienst betaalt. De gebruikstabel bevat overigens ook informatie over de toegevoegde waarde die in iedere bedrijfstak wordt geproduceerd; de toegevoegde waarde staat in de gebruikstabel voor het gebruik van de diensten van werknemers en zelfstandigen als productiefactoren.

De aanbodtabel geeft het aanbod van goederen en diensten door bedrijven (productie) en uit invoer, uitgedrukt in basisprijzen. De basisprijs is de prijs die een product heeft wanneer dat het producerende bedrijf verlaat. Het totale aanbod is vervolgens ook in aankooprijzen uitgedrukt. Deze prijs is gelijk aan de basisprijs plus productgebonden belastingen minus productgebonden subsidies, plus handelsmarges en vervoersmarges.

Tabel 3. Gebruikstabel

	Bedrijven	Uitvoer	Overig finaal verbruik	Totaal (aankooprijzen)
Producten	Intermediair verbruik			$q_p^{gebruik}$
Toegevoegde waarde (aankooprijzen)				
Totaal (aankooprijzen)	$g_p^{gebruik}$			

Tabel 4. Aanbodtabel

	Bedrijven	Invoer	Totaal (basisprijzen)	Productgebonden belastingen, subsidies; handels- & vervoersmarges	Totaal (aankooprijzen)
Producten			q_b^{aanbod}		q_p^{aanbod}
Totaal (basisprijzen)	g_b^{aanbod}				
Productgebonden belastingen, subsidies; handels- & vervoers- marges					
Totaal (aankooprijzen)	g_p^{aanbod}				

De aanbodtabel en de gebruikstabel maken gebruik van dezelfde indelingen in groepen van producten (goederen en diensten) en producenten (bedrijven). Aanbod en gebruik van een product in fysieke eenheden zijn in het land aan elkaar gelijk. Aanbod en gebruik van een productgroep uitgedrukt in aankooprijzen zijn daarom ook aan elkaar gelijk. En ook voor iedere bedrijfsgroep geldt dat de productie van goederen en diensten en het gebruik van goederen en diensten, uitgedrukt in aankooprijzen, aan elkaar gelijk zijn, mits de toegevoegde waarde daarin als maat voor het gebruik van menselijke productiefactoren wordt meegenomen. De aanbodtabel en de gebruikstabel hebben dus gelijke vectoren van randtotalen, respectievelijk voor de productgroepen en de bedrijfsgroepen:

$$q_p^{aanbod} = q_p^{gebruik} \text{ en } g_p^{aanbod} = g_p^{gebruik}$$

Deze balansvergelijkingen (“accounting identities”) zijn van groot belang bij het samenstellen van de Nationale Rekeningen.

De Satellietrekeningen voor het Toerisme is een stelsel tabellen dat berust op de concepten en definities toegepast in de Nationale Rekeningen. Er zijn echter vier duidelijke verschillen tussen de SRT en de NR.

- a. Het RMF legt specifieke criteria aan met betrekking tot consumptie in transacties. In de aanbod- en gebruikstabellen van de NR worden alle transacties geregistreerd, maar in de SRT worden alleen de uitgaven van een “toerist” c.q. “visitor” (iemand die zich buiten zijn gebruikelijke omgeving bevindt), als toeristische uitgave, nader gespecificeerd.
- b. Slechts een deel van de productie van een bedrijfspgroep wordt door “toeristen” gebruikt. Dat toeristische deel komt zowel in de aanbod- als de gebruikstabel van de SRT voor. Het niet-toeristische deel van de productie is alleen in de aanbodtabel van de SRT terug te vinden. Het totale niet-toeristische verbruik van iedere productgroep is echter wel in de gebruikstabel opgenomen. Als gevolg daarvan zijn de randtotalen voor de productgroepen (rijtotalen) in beide tabellen wel gelijk, die voor de bedrijfspgroepen (kolomtotalen) niet. Er is met andere woorden maar één balansvergelijking.
- c. In de SRT behoeven sommige groepen van producten een andere benadering dan de standaardbehandeling van de NR. Tot deze groepen behoren pakketreizen geleverd door reisbureaus en touroperators, tweede huizen en diensten die geheel voor eigen rekening komen, zoals reizen met eigen vervoermiddelen.
- d. Gebruik van een product door zakelijke toeristen is in de NR een deel van het intermediaire verbruik van de bedrijven waar deze zakenreizigers voor werken. In de SRT is dat ook zo, maar het totale toeristische verbruik (*visitor consumption*) van een product is in de SRT het verbruik door zakelijke toeristen en gewone (recreatieve) toeristen samen. Bij de macro-economische indicatoren is dit een belangrijk verschil tussen de toeristische toegevoegde waarde en het toeristische BBP (zonder de uitgaven van zakenreizigers).

2.3. De kerntabellen van de SRT

Het RMF onderscheidt tien tabellen. Daarvan zijn de volgende zes voor deze SRT samengesteld:^{12, 13}

gebruik

- Tabel T1. Consumptie door buitenlandse toeristen in het binnenland
- Tabel T2. Consumptie door binnenlandse toeristen in het binnenland
- Tabel T3. Consumptie door binnenlandse toeristen in het buitenland
- Tabel T4. Consumptie door binnen- en buitenlandse toeristen in het binnenland

aanbod

- Tabel T5. Binnenlandse productierekening
- Tabel T6. Binnenlands aanbod en interne toeristische consumptie

De “T” voor het tabelnummer staat voor het *type* tabel zoals geïntroduceerd in het RMF, ter onderscheiding van de doorlopend genummerde tabellen van dit rapport.

Naast de bovengenoemde zes kerntabellen is in beperkte mate ook gekeken naar de omvang van de werkgelegenheid (Tabel T7), die door toeristische activiteiten wordt gegenereerd.

De theoretische aspecten van de bovenstaande zes tabellen worden in deze sectie besproken. Begonnen wordt met de consumptie door toeristen, weergegeven in tabellen T1 tot en met T4. Vervolgens wordt de productie ten behoeve van het toerisme behandeld, die in de tabellen T5 en T6 wordt geregistreerd.

¹² De overige tabellen, die het RMF voorstelt, worden besproken in 5.3.4.

¹³ In dit rapport worden de tabeltypen van de SRT weergegeven door de letter T (van Toerisme) gevolgd door hun nummer volgens de SRT, om deze tabeltypen te onderscheiden van de tabellen van het rapport.

2.3.1. Gebruik

De consumptie door toeristen wordt geregistreerd zoals weergegeven in Tabel 5, hieronder. Daarin zijn de SRT-tabellen voor toerisme in het binnenland (intern toerisme) gecombineerd. De toeristen kunnen buitenlanders zijn (**Tabel T1**), of Nederlandse ingezetenen (**Tabel T2**). De laatsten kunnen binnen Nederland reizen, ofwel toeristische goederen en diensten in Nederland kopen ten behoeve van een reis naar het buitenland. **Tabel T4**, die de totale binnenlandse consumptie registreert, bestaat uit twee delen. Het eerste deel is de som van de tabellen T1 en T2; deze deeltabel beschrijft de interne toeristische consumptie in geld, gesplitst naar karakteristieke, en niet-karakteristieke productgroepen.

Het totaal van deze deeltabel is de *interne toeristische consumptie in geld*, een van de indicatoren die door het RMF wordt voorgesteld. Het tweede deel van tabel T4 is de kolom met overdrachten in natura (“transfers in kind”). Overdrachten in natura zijn transacties tussen twee partijen, waarbij de ene partij een goed of dienst levert en de ontvangende partij geen tegenprestatie hoeft te leveren. De overdrachten waarom het hier gaat hebben steeds plaats van de overheid of een instelling zonder winst oogmerk naar een individu, zoals het geval is bij de OV-jaarkaart voor studenten. De totaal kolom van tabel T4, de interne toeristische consumptie in geld en natura gespecificeerd naar productgroep, wordt verkregen door de kolom met overdrachten in natura bij de kolom met interne toeristische consumptie in geld op te tellen. De interne toeristische consumptie in geld en natura is per productgroep gelijk aan het door toeristen geconsumeerde aandeel van het binnenlandse aanbod van toeristische goederen. Het totaal van deze kolom in tabel T4 levert een andere door het RMF voorgestelde indicator, de *interne toeristische consumptie in geld en natura*.

Het totaal van Tabel T4 is gelijk aan het totaal van het toeristische aandeel van het aanbod in Tabel T6.

Tabel T3 neemt een uitzonderingspositie in omdat de daarin weergegeven toeristische bestedingen aan buitenlandse aanbieders van toeristische diensten zijn betaald. Het betreft het uitgaand toerisme. Deze bestedingen dragen dus niet bij aan de (“interne”) toeristische consumptie in Nederland, die in Tabel T4 wordt berekend. De aan Nederlandse producenten betaalde bestedingen in verband met buitenlandse reizen komen om dezelfde reden wel in Tabel T4 terecht. Tabel 5 geeft de complete opbouw en samenhang van de tabellen T1 – T4 weer. Ten opzichte van de in het RMF voorgestelde tabelformaten zijn door ons in Tabel 5 drie uitbreidingen doorgevoerd.

a. De in 2.1 besproken opdeling van toeristen (Tabel 1) is door ons in de tabellen T1 – T4 volledig doorgevoerd. Het gaat daarbij om de indeling van toeristen in zakenreizigers (BT) en recreatieve toeristen (T), met een verdere onderverdeling naar de duur van het verblijf (geen overnachting: <1 ; 1 nacht of langer: ≥ 1). De Tabellen T1 – T4 worden zo ieder in vier kolommen gesplitst ($BT < 1$; $BT \geq 1$; $T < 1$; $T \geq 1$). Deze opdeling in vier typen toeristen heeft tot doel de stappen in de berekening van de uitkomsten, die het RMF voorschrijft, duidelijker weer te geven.

b. Het RMF geeft aan dat de onderdelen van reizen van Nederlandse ingezetenen naar het buitenland die van Nederlandse of buitenlandse aanbieders zijn afgenomen, in een afzonderlijke kolom van Tabel T2 zouden moeten worden opgenomen (RMF 4.36). Dat is door ons doorgevoerd in de berekeningen. Daarbij zijn de Nederlandse en buitenlandse aanbieders apart genoteerd (in de tabellen met de uitkomsten te vinden onder de aanduidingen T2b respectievelijk T2c). Zie Tabel 5. Vanwege geheimhoudingsregels zijn deze gegevens in de presentatie – waar nodig – weer samengevoegd. Deze uitgaven zijn onderdeel van de interne toeristische consumptie.

c. In Tabel T1 worden, naast de bestedingen van buitenlandse ingezetenen in Nederland, de uitgaven van buitenlandse ingezetenen aan diensten van aanbieders die in Nederland zijn gevestigd gescheiden weergegeven, en wel in kolom T2b. Het gaat onder andere om bezoeken van buitenlanders aan voorstellingen van Nederlandse ensembles in het buitenland. Boeking van toeristische diensten en pakketreizen door buitenlandse ingezetenen bij Nederlandse vestigingen van bedrijven vallen hier ook onder, maar de uitgaven daaraan zijn veelal verwaarloosbaar. *De grote bestedingen aan reisbemiddeling die onder andere in kolom T2b zijn vermeld, berusten zoals gezegd op een misverstand.* Dit is een uitbreiding van het systeem van het RMF die in lijn met de NR is (RMF, 2.67).

Tabel 5. Opbouw van de gebruiksregistratie T1 – T4 in de SRT (in aankooprijzen)

	TABEL T4														Tabel T3					
	Tabel T1				Tabel T2															
	Buitenlandse ingezetenen in Nederland (T1a)		Buitenlandse ingezetenen buiten Nederland, aanbieder gevestigd in Nederland (T1b)		Nederlandse ingezetenen in Nederland (T2a)		Nederlandse ingezetenen op weg naar buitenland, aanbieder gevestigd in Nederland (T2b)				Nederlandse ingezetenen op weg naar buitenland, aanbieder gevestigd in het buitenland (T2c)								Interne toeristische consumptie in geld	Overdrachten in natura
BT		T		BT		T		BT		T		BT		T						
	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1	<1	≥ 1				
Karakteristieke producten																				
Verwante producten																				
Niet-specifieke producten																				

Legenda

 Interne toeristische consumptie in geld (aankooprijzen)

 Interne toeristische consumptie in geld en natura (aankooprijzen)

BT – zakelijk toerisme (business tourism)

T – (recreatief) toerisme

<1 – geen overnachting

≥ 1 – een of meer overnachtingen

2.3.2. Aanbod

Tabel T5 (hieronder weergegeven als Tabel 6) beschrijft zoals gezegd de binnenlandse productie van toeristische goederen en diensten. De kolom met totalen per productgroep is gelijk aan de totale binnenlandse productie volgens de NR. Het bovenste deel van de tabel is de aanbodtabel van de NR (zie Tabel 4), *exclusief de invoer*, en daaronder is een deel van de gebruiktabel van de NR opgenomen (zie Tabel 3). Hierbij zijn de eerder beschreven product- en bedrijfsclassificaties uit het RMF en de EIM gebruikt. Het opgenomen deel van de gebruiktabel omvat alleen de intermediaire verbruiken van de karakteristiek toeristische bedrijven. De onderste regel van de tabel bevat de toegevoegde waarden van alle bedrijfscategorieën. Daaruit volgt een van de macro-indicatoren voor het toerisme die in het RMF en de EIM zijn voorgesteld: de totale toegevoegde waarde geproduceerd voor de productie van karakteristiek toeristische producten, ofwel de *Toegevoegde Waarde van de Toeristische Bedrijven (TWT)*.

Tabel 6. Productierekening (Tabel T5)

		Bedrijven			Totale output van binnenlandse producenten (basisprijzen)
		Karakteristieke bedrijven	Verwante bedrijven	Niet-specifieke bedrijven	
Producten	Karakteristieke producten				q_b^{aanbod}
	Verwante producten				
	Niet-specifieke producten				
Totaal (basisprijzen)		g_b^{aanbod}			
Intermediair gebruik van producten (aankooprijzen)			X		
Toegevoegde waarde (basisprijzen)					

Legenda

	Toegevoegde waarde van toeristische bedrijven (TWT)
--	---

Terwijl Tabel T5 het totale aanbod van producten door Nederlandse producenten in de classificatie van de SRT toont, laat **Tabel T6** (hierna opgenomen als Tabel 7) het volledige aanbod zien, inclusief de importen. Daarnaast toont Tabel T6 het deel van dit aanbod dat aan bezoekers is verkocht. Ten slotte is in Tabel T6 vastgesteld welke intermediaire leveringen en componenten van de toegevoegde waarde benodigd zijn voor toeristische en niet-toeristische productie en consumptie. Hieruit kunnen de door het RMF voorgeschreven indicatoren *Toeristische Toegevoegde Waarde (TTW)* en *Toeristisch Bruto Binnenlands Product (TBBP)* worden afgeleid. De eerste indicator geeft het totaal van toegevoegde waarde gegenereerd door interne toeristische consumptie. Het TBBP bestaat uit de TTW, gevoegd bij de het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies op producten en importen ten behoeve van de toeristische industrie.

Tabel 7. Binnenlands aanbod en intern gebruik (Tabel T6)

		Bedrijven						Totaal aanbod van binnenlandse producenten (basisprijzen)	Invoer	Productgebonden belastingen en subsidies	Binnenlands aanbod (aankoopprijzen)
		Karakteristieke bedrijven		Verwante bedrijven		Niet-specifieke bedrijven					
		T	NT	T	NT	T	NT				
Aanbod van producten	Karakteristieke producten										
	Verwante producten										
	Niet-specifieke producten										
Totaal (basisprijzen)								g_b^{aanbod}			
Intermediair gebruik van producten (aankoopprijzen)											
Toeristische Toegevoegde Waarde (basisprijzen)								TTW			
Productgebonden belastingen en subsidies ¹⁾											
Toeristische toegevoegde waarde (aankoopprijzen)											
Toeristisch Bruto Binnenlands Product (marktprijzen)								TBBP			

T Productie gegeneerd door (zakelijk en recreatief) toeristisch gebruik

NT Productie gegeneerd door niet-toeristisch gebruik

¹⁾ In de Nederlandse Nationale Rekeningen kunnen niet alle bankdiensten (rentemarges) en BTW aan individuele bedrijfstakken worden toegerekend. De niet toegerekende bedragen moeten daarom ook van de toegevoegde waarde in basisprijzen worden afgetrokken om tot het bruto binnenlands product te komen. In de hier gerapporteerde SRT moet dat gebeuren met de toeristische aandelen in deze niet toegerekende bedragen.

3. Bronnen en bewerkingen

3.1. Overzicht bronnen

In Tabel 8 zijn de belangrijkste bronnen opgenomen die bij de samenstelling van de SRT zijn gebruikt. De bronnen worden toegelicht in de daarop betrekking hebbende paragrafen van Bijlage 1. In deze bijlage is ook een beschrijving van de voornaamste bewerkingen van ieder van de gebruikte bronnen te vinden.

Tabel 8. Belangrijke bronnen voor de Satellietrekening voor het Toerisme ¹⁴

Afkorting	Naam	Publicatie-interval	Bijlage 1
AR	Arbeidsrekeningen	jaar	-
CVO1	Continu Vakantie Onderzoek	jaar	1.1.2
CVO2	Continu Vakantie Onderzoek t.bijvoorbeeld de Reisverkeersbalans	kwartaal	1.1.2
CVO3	Afkomstig van TRN	jaar	1.1.2
CVO1+	CVO1 + SLA	-	1.1.3
CVO+	CVO1 + veronderstelling over hoogte reiskosten	-	1.1.4
DBFVK	Duitsland, België, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk	wisselend	1.1.3
DBFVK+	DBFVK + CVO + SIT	-	1.1.3
DR	Onderzoek Dagrecreatie	vijf jaar	1.1.4
KNV-t	Koninklijke Nederlandse Vervoersbond, Taxirapport	incidenteel	1.2.3
KNV-b	Koninklijke Nederlandse Vervoersbond, Besloten Busvervoer	incidenteel	1.2.3
KVZ	Kennis van Zalen	vijf jaar	1.1.4
NR	Nationale Rekeningen, Aanbod- en gebruiktabellen	jaar	1.1.3, 1.4
NR-I/O	Nationale Rekeningen, Input-outputtabellen	jaar	1.1.3
NR-ovh	Nationale Rekeningen, Overheidsstatistieken	jaar	1.1.6
NS	Nederlandse Spoorwegen	jaar	1.2.3
OVG	Onderzoek Verplaatsingsgedrag	jaar	1.2.3
RR	Revisie Rapport Nationale Rekeningen	incidenteel	1.2.5
RVB	Reisverkeersbalans	jaar*	1.1.2
SLA	Statistiek Logiesaccomodaties	jaar	1.2.2
SIT	Statistiek Inkomend Toerisme	vijf jaar	1.1.3, 1.2.2
SIT/SLA	Combinatie van SIT en SLA gegevens	n.v.t.	1.2.2
WROOV	Werkgroep Reizigers Opbrengsten Openbaar Vervoer	jaar	1.2.3

* tot 2002.

3.2. Definitie “normale omgeving”

De in 2.1 gegeven omschrijving uit het RMF van “normale omgeving” dient nader te worden bepaald, om in het onderzoek te kunnen worden toegepast. Het is in feite het cruciale begrip in de SRT. De keuze voor de afgrenzing heeft een grote invloed op de hoogte van de uitgaven die tot toerisme worden gerekend.

¹⁴ Uiteraard is de NR de voornaamste bron (o.m. van regeltotalen) en tegelijk toetsingskader voor de SRT. Voor het bepalen van de vraag door consumenten maakt de NR o.m. gebruik van het Budgetonderzoek. De verdeling die in dit onderzoek wordt gevonden, wordt o.m. vergeleken met de Detailhandelsstatistiek om het niveau van de consumptie te bepalen.

Het RMF onderscheidt twee criteria voor de afgrenzing van “normale omgeving”:

- Frequentie: plaatsen die frequent (en regelmatig) door een persoon worden bezocht, worden als delen van zijn of haar normale omgeving beschouwd, zelfs als deze plaatsen op aanzienlijke afstand van het woonadres zijn gelegen.
- Afstand: plaatsen die dicht bij iemands woonadres zijn gelegen worden ook als delen van de normale omgeving beschouwd, zelfs als deze plaatsen zelden worden bezocht.

Voor frequentie zijn in Nederland nauwelijks bronnen voorhanden. Afstand biedt in een dichtbevolkt land als Nederland vermoedelijk te weinig onderscheidend vermogen. Een inventarisatie van de manieren waarop verschillende landen het concept gebruikelijke omgeving interpreteren (ME, z.j.) bood geen nieuwe aanknopingspunten. Om deze redenen hebben wij – in aansluiting op de gegevens in de bronstatistieken – gezocht naar andere criteria om normale omgeving van toerisme te onderscheiden. Dit zijn er twee:

- Motief, de opgegeven reden waarom een uitstapje of reis wordt ondernomen. Deze vraag wordt in veel onderzoeken gesteld.¹⁵
- Tijd (dat wil zeggen de duur van reis inclusief eventuele activiteiten). Dit wordt in veel onderzoeken in detail vastgelegd.

Op grond van het motief kan een meer of minder ruw onderscheid tussen recreatief toeristische (T), zakelijk toeristische (BT) en niet-toeristische (NT) activiteiten worden gemaakt. Het criterium tijdsduur wordt (buiten een bovengrens van een jaar) in de definitie van toerisme hierboven, in het RMF niet expliciet behandeld, hoewel tijdsduur en afstand in zekere mate uitwisselbare grootheden zijn. Voor de SRT dient een ondergrens aan de tijdsduur van de (gehele) reis te worden vastgesteld. Eurostat (1999, p. 9) stelt voor, alle bezoeken die korter dan drie uur duren te beschouwen als gelegen binnen de normale omgeving. Wij hebben echter besloten aan te sluiten bij de ondergrens van het onderzoek Dagrecreatie, twee uur.¹⁶

De twee criteria samen bieden naar onze mening voldoende onderscheidend vermogen.¹⁷ Bedacht dient te worden dat de twee criteria, motief en tijd, alleen *tezamen* voldoende onderscheidend vermogen hebben. In ons onderzoek is daarom waar mogelijk de combinatie van tijdsduur en motief gebruikt om T, BT en NT te onderscheiden. Tabel 9 vat de werking van de twee criteria samen.

Tabel 9. Motief en tijd als gecombineerd scheidingscriterium

motief	duur	≤ 2 uur	> 2 uur
T		NT	T
BT		NT	BT
NT		NT	NT

Niet altijd laat het beschikbare statistische bronmateriaal toe om een duidelijke scheiding tussen toeristische en niet-toeristische bezoeken te maken. Dit heeft twee belangrijke oorzaken.

- De duur van de activiteit is niet bekend. Dit speelt een belangrijke rol bij onderzoeken naar het gebruik van eet- en drinkgelegenheden.

¹⁵ Het RMF noemt wel diverse activiteiten en motieven, maar gebruikt ze niet als criteria (RMF, A.3). In Eurostat (1999) wordt een classificatie van hoofddoel van de reis (Bijlage 1) en activiteiten (Bijlage 8) behandeld. Beter uitgewerkte classificaties lijken echter gewenst.

¹⁶ Voor Eurostat (1999; p.9) is het meerekenen van tijdsduren van minder dan 3 uur facultatief. Gezien de geringe geografische omvang van Nederland en het grote volume van uitstapjes tussen de 2 en 3 uur is besloten de ondergrens van het Onderzoek dagrecreatie, 2 uur, aan te houden.

¹⁷ Zij het dat de grens van 2 uur een tamelijk willekeurige is. Het uitsluitend hanteren van motieven als criterium zou echter het concept “gewone omgeving” opzijschuiven en daarmee het RMF geen recht doen.

- De in een onderzoek genoemde motieven bieden niet altijd voldoende grond tot scheiding. Het motief “winkelen” bijvoorbeeld kan zowel recreatief als utilitair winkelen inhouden. De eerste vorm van winkelen is toeristisch, de tweede niet. In het algemeen is de classificatie van motieven onbevredigend.

3.3. Schakeltabel SRT-NR

Het RMF deelt de karakteristieke producten in 7 hoofdgroepen in, en onderscheidt daarnaast verwante (connected) en niet-specifieke producten (zie Tabel 2). In dit onderzoek is de volgende vereenvoudigde indeling aangehouden:

- Karakteristieke diensten (hoofdgroepen 1-6);
- Niet-karakteristieke diensten. Deze groep omvat
  - Hoofdgroep 7 van de karakteristiek diensten;
  - Verwante diensten;
  - Niet-specifieke diensten.

Deze tweedeling bleek nodig omdat het moeilijk is de groepen die onder niet-karakteristieke diensten staan genoemd te omgrenzen. De niet-karakteristieke diensten worden in de resultaten als één groep weergegeven.

Om de gegevens van de NR in deze indeling te kunnen gebruiken, is een vergelijking gemaakt van een gedetailleerde indeling van goederengroepen in de NR (de zg. GGE8-indeling) met die van het RMF (en EIM). Daarbij is er het probleem dat de NR op meerdere plaatsen – om te voldoen aan nationale behoeften – op detailniveau een andere indeling en aggregatie hanteert dan de Europese goederenindeling (CPA 1996; Eurostat, 1998). Het resultaat van de vergelijking tussen het RMF- en de NR-indelingen is gedetailleerd vastgelegd in een zogenaamde schakeltabel. De wijze waarop de tabel is opgesteld en de resulterende tabel zijn in Bijlage 2 opgenomen.

Het RMF schrijft voor dat *alle* goederen en diensten gekocht tijdens, voor of na de tocht ten behoeve van toeristische doeleinden dienen te worden meegeteld in de SRT (TSA 2.54). Wat deze regel betreft hebben wij ons diverse beperkingen moeten opleggen.

- In aansluiting op het opstellen van de zojuist genoemde schakeltabel werd bekeken welke door het RMF en EIM gesuggereerde diensten door ons niet konden worden overgenomen als potentieel toeristisch. De gronden van uitsluiting zijn divers. Sommige zijn uitgesloten omdat ze worden geacht 100% niet-toeristisch te zijn (bijvoorbeeld catering in de horeca); andere omdat ze voor het toerisme alleen intermediair zijn (bijvoorbeeld verhuur van bussen), of omdat ze onderdeel zijn van in dit proefonderzoek (nog) niet opgenomen diensten (bijvoorbeeld reparaties aan auto's).
- Daarnaast bleek bij het inventariseren van de bronnen dat niet voor alle specifieke diensten zinvolle gegevens konden worden verkregen. De belangrijkste reden daarvoor was dat het toeristisch aandeel niet kon worden afgesplitst of anderszins benaderd. Voorbeelden hiervan zijn: verhuur van auto's en verzekeringen ten behoeve van vakanties. Deze uitsluitingen zijn dus voorlopig en pragmatisch.

Bijlage 3 geeft een overzicht van beide groepen uitgesloten diensten. Verder zijn in dit onderzoek alle goederen integraal buiten beschouwing gebleven:

- Niet-specifieke goederen. Daaronder vallen bijvoorbeeld de dagelijkse boodschappen en algemene kleding. Omdat het (nog) niet mogelijk bleek om het toeristische aandeel van deze aankopen te onderscheiden, zijn ze geheel buiten beschouwing gebleven.

- Specifieke producten, zoals caravans en zeilplanken, in afwachting van de ontwikkeling van een goede methodiek om deze goederen in de SRT op te nemen.¹⁸

3.4. Toeristen- en dienstenbenadering

Na de voorbereidingen beschreven in 3.1 – 3.3 volgt de bewerking van de bronnen. Begonnen wordt met het bespreken van de vraagzijde. Zie Tabel 5. De bewerkingen vallen uiteen in de toeristenbenadering, de dienstenbenadering en de integratie.

- In de “*toeristenbenadering*” worden gegevens bewerkt en ingepast uit bronnen die in de eerste plaats inzicht geven in de bestedingen van een of meer typen toerist¹⁹ (een of meer kolommen van de tabellen T1 – T4), die worden verdeeld over de verschillende gebruikte diensten. In deze bronnen worden over het algemeen slechts weinig kostencategorieën onderscheiden. Hierdoor kunnen de kolomtotalen in kaart worden gebracht, maar de uitgaven per productgroep zijn maar beperkt bekend. De resultaten zijn te vinden in Tabel 18A.
- De “*dienstenbenadering*” daarentegen gaat uit van de gegevens uit bronnen die in de eerste plaats inzicht geven in de bestedingen van toeristen aan één of meerdere specifieke diensten (een of meer rijen van de tabellen T1, T2 en T4), en verdeelt die per regel over de verschillende typen toeristen. Denk bijvoorbeeld aan horecagegevens (verstrekking van logies, maaltijden en dranken). Zie Tabel 19A voor de resultaten.²⁰

Tabel T3 (consumptie door Nederlanders in het buitenland) neemt in dit geheel een uitzonderingspositie in, omdat deze alleen via de toeristenbenadering met gegevens kan worden gevuld. Tabel T3 is hierna opgenomen als Tabel 21A.

3.5. Integratie van de toeristen- en dienstenbenadering

Het integratieproces is de kern in het bewerken van de brongegevens tot samenhangende informatie. Vandaar dat daar hier wat uitgebreider op wordt ingegaan.

Er zijn drie stappen te onderscheiden in de integratie van Tabellen T1 – T4:

- 1) *Het samenvoegen van de gegevens uit de toeristen- en dienstenbenaderingen.* De uitkomsten van deze beide benaderingen worden in een integratietabel geplaatst. Indien er meerdere schattingen zijn voor dezelfde cel wordt een keuze gemaakt voor de meest betrouwbare bron.
- 2) *Het balanceren van de rijen.* Voor iedere dienst (rij van de SRT) zullen sommige cellen zijn gevuld omdat er cijfers uit de toeristen- of dienstenbenadering beschikbaar zijn. Er zullen echter ook “witte vlekken” zijn: cellen in de rij waarvoor geen bron bestaat. Tegelijkertijd zijn er ook cijfers uit verschillende bronnen die elkaar tegenspreken. Voor iedere rij wordt een integratievoorstel gedaan, waarbij aan iedere cel één waarde wordt toegekend, op basis van ons inzicht in de cijfers. Hierbij geldt dat het totaal van de rijen gelijk moet zijn aan het NR totaal van de aanbod- en gebruiktabellen.
- 3) *Het balanceren van de kolommen.* De nadruk van de integratie ligt bij het balanceren van de rijen, maar in twee gevallen waren de kolomtotalen ook bindend (eendaags recreatief inkomend toerisme en meerdaags recreatief binnenlands toerisme). Aanpassingen om een kolom

¹⁸ Er zijn statistische gegevens over de aankoop en het bezit van duurzame recreatiegoederen, onder andere uit het CVO, voorhanden. Voor deze goederen dient een consistente methodiek voor het bepalen van de totale kosten waaronder de afschrijvingen te worden ontwikkeld.

¹⁹ In de onderzoeken waarin toeristen om hun uitgaven wordt gevraagd (zoals in DR en CVO) wordt gecorrigeerd voor de in hun uitgaven opgenomen BTW.

²⁰ Het onderscheid tussen kolom- en rijbronnen is niet zo scherp als hier wordt gesuggereerd. Sommige bronnen, zoals de NR, kunnen in beide benaderingen worden toegepast. Het is een handzame indeling om een groot deel van de bronnen ruw te ordenen.

“kloppend” te maken hebben weer invloed op de rijen. Deze moeten opnieuw worden ingepast op basis van de inzichten uit de kolom.

Het integratieproces van de SRT is in grote lijnen vergelijkbaar met het NR-proces, maar onderscheidt zich op een aantal punten. (a) Het allerbelangrijkste verschil is dat wij dit proces toepassen op de consumptiekant van de economie, terwijl bij de NR vraag en aanbod confronteert. (b) Hieruit vloeit een tweede verschil voort: bij de SRT is de integratie vrijwel uitsluitend tot de rijen (producten) beperkt, waar we het NR-totaal als randtotaal hanteren. Voor de kolommen zijn zoals gezegd slechts enkele totalen bekend, in dit geval niet afkomstig uit de NR, terwijl bij de NR rij en kolom gelijkwaardige stappen vormen in het integratieproces. (c) Het laatste belangrijke verschil is het gegeven dat we niet over een SRT voor 1998 beschikken. In de integratie bij de NR wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de inzichten uit het vorige jaar om de plausibiliteit van de waardeinstellingen en gerelateerde prijs- en volume-indexen in te schatten. Indien de SRT in productie wordt genomen zal dus een zeer belangrijk extra referentiekader in het integratieproces ter beschikking komen.

3.6. Bedrijvenbenadering

Na de behandeling van de vraagzijde in 3.4 en 3.5 komt het aanbod van diensten aan de orde. Dit is de “bedrijvenbenadering”. Deze bewerking kent twee stappen.

- Berekening van de productierekening, tabel T5. Het belangrijkste deel van deze tabel is de productietabel, dat wil zeggen de productiewaarden van de karakteristieke toeristische producten geleverd door toeristische en overige producenten. Deze tabel is een selectie uit de aanbodtabel van de NR volgens de specificatie in de schakeltabel (zie 3.3).
- Berekening van Tabel T6, confrontatie van aanbod en gebruik. Dit komt neer op het ineenschuiven van productietabel, T5, de importen en het geïntegreerde resultaat van de “toeristenbenadering” en “dienstenbenadering” uit de Tabellen T1, T2 en T4. De toeristische productie gespecificeerd in Tabel T5 wordt in deze tabel per product en per producent verdeeld in een toeristisch en een niet-toeristisch deel. De totale toeristische consumptie per productgroep uit de tabellen T1 – T4 dient hierbij sluitend verdeeld te worden over de betrokken producenten.

3.7. Berekeningswijze werkgelegenheid

Naast het aanbod en het gebruik van toeristische producten, vormt de werkgelegenheid, die het gevolg is van alle toeristische activiteiten, een belangrijk (maatschappelijk) aspect. In het RMF wordt de werkgelegenheid beschreven in tabel T7.

Tabel 10. Tabel T7 van de SRT: werkgelegenheid

Toeristische sectoren	Aantal ondernemingen	Aantal banen			Aard van betrekking						Aantal werkzame personen		
		Totaal			Werknemers			Overigen			Totaal		
		man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
1 - Hotels en dergelijke													
.													
.													
12 Sport & recreatie													
Totaal													

Uitgangspunt voor deze tabel zijn de aan het toerisme gerelateerde bedrijfstakken. Op basis van de totale werkgelegenheid in deze bedrijfstakken wordt een uitsplitsing gemaakt naar het aantal banen en het aantal werkzame personen verdeeld naar geslacht. Bij het aantal banen wordt bovendien onderscheid gemaakt naar de aard van de betrekking (werknemers of zelfstandigen inclusief meewerkende gezinsleden). Ten slotte wordt ook gevraagd naar het aantal bedrijven. Zie verder Tabel

10. De werkgelegenheidstabel is in feite te relateren aan Tabel T5, waar het gaat om het aanbod van toeristische producten en diensten.

Er zijn verschillende bronnen op basis waarvan de werkgelegenheidstabel opgebouwd zou kunnen worden. Te noemen zijn:

1. *Het gebruik van diverse bronstatistieken.* Veel bronnen, zoals de statistiek over musea of de horecastatistiek, leveren cijfers over het aantal werkzame personen. Door al deze bronnen te combineren moet het mogelijk zijn om de werkgelegenheid in een deel van de toeristische sector in kaart te brengen. Er zullen echter hiaten blijven in het verkregen beeld. Bovendien kunnen er nog vertekeningen in het beeld ontstaan doordat bijvoorbeeld seizoenseffecten een grote rol kunnen spelen in de werkgelegenheid binnen de toeristische sector. Moet je vakantiewerkers wel of niet meetellen en zitten deze wel of niet in de bronstatistieken verscholen?
2. *Het gebruik van de 'Enquête werkgelegenheid en lonen' (EWL) en de 'Enquête beroepsbevolking' (EBB).* De EWL en de EBB zijn economiebrede statistieken die een beeld schetsen van de werkgelegenheid in Nederland. Een voordeel van deze bronnen ten opzichte van de hier beneden genoemde bron (via de Arbeidsrekeningen) is, dat het mogelijk is om vrij gedetailleerde gegevens over werkgelegenheid te vinden, met name ook als het gaat om de kenmerken van de werknemers of zelfstandigen (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, allochtoon / autochtoon en opleiding). Ook hier zullen echter nog allerlei bewerkingen uitgevoerd moeten worden, zoals het verrekenen van seizoensarbeid, om de cijfers consistent met de Nationale Rekeningen (NR) en de rest van de Satellietrekeningen te maken.
3. *Het gebruik van de Arbeidsrekeningen (AR) en de Aanbod- en Gebruiktabel (AGT) van de Nationale Rekeningen.* Binnen de Arbeidsrekeningen worden de EWL en de EBB gebruikt, om zodoende een beeld van de arbeid in Nederland te schetsen dat innerlijk consistent is en bovendien aansluit op de rest van de NR. Het nadeel is alleen dat de cijfers op vrij geaggregeerd niveau samengesteld worden zodat niet direct af te leiden is wat de werkgelegenheid op een lager niveau is. De wat meer gedetailleerde Aanbod- en Gebruiktabel (AGT) bevat echter wel informatie over lonen en overige toegevoegde waarde die correleren met de werkgelegenheid.

Men zou kunnen proberen het beste van alle werelden te gebruiken bij het samenstellen van de werkgelegenheidstabel. In het kader van de proef-SRT is echter gekozen voor de laatste methode, omdat deze enerzijds al geïntegreerd is met de NR en anderzijds geen al te groot beslag legt op personele middelen.

De beperkte middelen hebben er ook toe geleid dat de in het volgende hoofdstuk gepresenteerde cijfers minder gedetailleerd zijn dan in Tabel T7 van de SRT wordt aangegeven. Het onderscheid naar mannen en vrouwen wordt niet echt verantwoord geacht, ten minste als het gaat om het toeristisch deel van de werkgelegenheid. Zo worden dus alleen het totale aantal banen en het totale aantal werkzame personen gepubliceerd, waarbij het aantal banen wel is verdeeld naar werknemers enerzijds en zelfstandigen en meewerkende gezinsleden anderzijds. Daarnaast wordt het aantal voltijdsequivalenten (arbeidsvolume) van alleen de werknemers weergegeven. De Arbeidsrekeningen bevatten ook geen cijfers over het aantal ondernemingen binnen een bedrijfstak. Dit onderdeel van de tabel kan dus met de gekozen bron ook niet gevuld worden.

Van belang is wel dat, naast de totale werkgelegenheid in de betreffende toeristische bedrijfstakken, in dit rapport ook een schatting is gemaakt voor het toeristische aandeel van de werkgelegenheid.

4. Resultaten

4.1. Tabellen

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van dit proefproject weergegeven in een reeks tabellen. Drie tabellen met gegevens (18A, 19A en 21A) worden gevolgd door tabellen (18A, 19A en 21A) die aangeven welke bronnen per cel zijn benut. Daarbij is gebruik gemaakt van de afkortingen die in Tabel 8 in 3.1 zijn toegelicht. De tabel met de eindresultaten voor de gebruikskant (Tabel 20A) kwam tot stand door een proces van inpassing (zie 3.5). Dit proces wordt gedocumenteerd door drie achterliggende tabellen: de cijfers van de directe oplevering (20B), inpassingcorrecties (20C) en een probleemanalyse (20D).

4.2. Geheimhouding

Bij het weergeven van de resultaten gelden beperkingen in verband met de bescherming van gegevens over individuele bedrijven. De berekende waarden van het toeristische gebruik van diensten en de productie in de goederengroepen Personenvervoer per spoor en Passagiervervoer door de luchtvaart worden overheerst door twee grote aanbieders. Publicatie van de cijfers voor het toeristische gebruik en de productie van deze goederengroepen in de SRT en bespreking van deze cijfers en de onderbouwende getallen in dit rapport zou in strijd met de geheimhoudingsregels van het CBS. Om zoveel mogelijk cijfers van de vervoerdiensten te kunnen tonen werd de volgende oplossing gekozen. In de weergave van het gebruik, in Tabel 18A – Tabel 20D, werden - *waar nodig* -

- de regels voor de onderscheiden vervoersdiensten (per trein, bus, tram, metro, taxi, touringcar, cruiseschip, veerboot, lijnvlucht, chartervlucht en dergelijke) samengevoegd, en
- de tabellen met toeristische consumptie door Nederlanders op weg naar het buitenland, afgenomen van Nederlandse respectievelijk buitenlandse bedrijven, tot een tabel samengevoegd (T2b plus T2c); zie 2.3.1 en Tabel 5.

De toeristische consumptie door Nederlanders in het buitenland kon zonder beveiligingsmaatregelen in Tabel 21A en B worden weergegeven.

Geheimhouding heeft ook gevolgen gehad voor het weergeven van het aanbod in Tabel 22. Ook hier geldt dat kolomtotalen werden aangepast, maar dat de regeltotalen wel zijn weergegeven. Voor de indicatoren die samenhangen met de toeristische consumptie (zie Tabel 13) is ervoor gekozen de bedragen op hele miljarden euro's af te ronden.

4.3. Toeristen- en dienstenbenadering

Tabellen 18A en 18B bevatten respectievelijk de cijfers en de gebruikte bronnen die tot de toeristenbenadering gerekend kunnen worden. Het meest opvallend aan de tabellen is dat er maar weinig cijfers gevonden zijn voor zakelijke dagtoeristen. Dit geldt zowel voor het inkomende toerisme als voor het binnenlandse toerisme. De statistieken Dagrecreatie (DR) en Inkomend Toerisme (SIT) geven een vrij volledig beeld van de bijbehorende toeristenkolommen in T1 en T2. Uit de beschikbare statistieken van buurlanden (zie Tabel 8) konden, behalve voor vervoer, gegevens worden ontleend over dagtrips van buitenlanders in Nederland. Het nut van het Continu Vakantieonderzoek (CVO2) ligt, buiten gegevens over vakanties van Nederlanders in Nederland, vooral in de gegevens over het gebruik van vervoersdiensten door Nederlandse ingezetenen op weg naar een vakantie in het buitenland.

Tabellen 19A en 19B geven respectievelijk een overzicht van de resultaten uit de dienstenbenadering en de bronnen die daarbij zijn gebruikt. Er is een aantal diensten waarvoor maar weinig cijfers werden gevonden:

- Voor een aantal vervoerdiensten zijn er geen bronnen of gegevens gevonden waaruit iets afgeleid kan worden over het al dan niet toeristische gebruik van die diensten. Het gaat daarbij voornamelijk om vervoer over water, dat binnen de vervoerssector slechts van beperkt belang is.
- In de sport, cultuur en recreatie werden vaak uitsluitend (toeristische) totalen gevonden.
- Voor de andere vervoerdiensten en voor de horeca zijn echter wel cijfers gevonden. Voor de horeca zijn de cijfers berekend door het combineren van SIT- en SLA-gegevens, terwijl voor het vervoer het OVG de meeste informatie gaf.

4.4. Gebruik: eindtabellen T1 – T4

Tabel 20A bevat de resultaten van de integratie van de gegevens verkregen via de toeristenbenadering (Tabel 18A) en de dienstenbenadering (Tabel 19A). Tabel 20A en Tabel 21A zijn de *kerntabellen voor de vraagzijde van het toerisme (T1 – T4)*. De uit Tabel 20A af te leiden indicatoren, de interne toeristische consumptie in geld en die in geld en natura, zijn in 2.3.1 geïntroduceerd en worden in 4.5 besproken.

Resultaten intern toerisme (Tabel 20A)

- De totale toeristische bestedingen in Nederland door Nederlanders en buitenlanders in 1999 bedragen circa 21 miljard euro. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met de afbakening van het toerisme in dit rapport.
- Van deze 21 miljard euro wordt circa 15,8 miljard euro door Nederlanders (binnenlands toerisme) en circa 5,3 miljard euro door buitenlanders (inkomend toerisme) besteed. De bijdrage die het binnenlands toerisme aan de totale toeristische bestedingen levert is dus ruim drie maal zo hoog als de bijdrage van het inkomend toerisme. Dit kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de omvang van het binnenlands recreatieve dagtoerisme, namelijk ruim 8 miljard euro.
- In de verhouding recreatief en zakelijk toerisme van Nederlanders in Nederland levert de eerste een duidelijk grotere bijdrage aan de totale toeristische bestedingen, namelijk respectievelijk 12,9 miljard euro ten opzichte van 2,3 miljard euro. Dat geldt ook als alleen wordt gekeken naar het meerdaags toerisme van Nederlanders in Nederland.
- Ook voor de bestedingen van buitenlanders in Nederland lijkt te gelden dat het recreatief toerisme groter is dan het zakelijk inkomend toerisme. Wordt alleen gekeken naar het meerdaags inkomend toerisme dan lijken de bestedingen van zakenreizigers en recreatieve toeristen dichter bij elkaar te liggen. Bij deze vergelijkingen zijn echter de bestedingen aan het vervoer niet meegenomen. Een goede uitsplitsing was niet mogelijk.
- Vanuit de diensten gezien (kolom Tot.T4), worden de grootste uitgaven gedaan aan horecadiensten en dan met name aan maaltijden- en drankverstrekking. Het Vervoer is een goede tweede. Daarbij is de bijdrage, die geleverd wordt door het gebruik van luchtvaartdiensten (niet zichtbaar door geheimhouding) het grootst.
- De uitgaven, die genoemd worden bij niet-ingezetenen, maar dan in het buitenland (T1, In buitenland) betreffen in feite de export van toeristische diensten. Zo kan het gaan om de inkomsten van Nederlandse artiesten, die in het buitenland optreden (amusement, 71) of om de bemiddelingskosten (reisbemiddeling, 209) van Nederlandse reisbemiddelaars die buitenlandse diensten, bijvoorbeeld een hotelkamer in het buitenland, aan een buitenlander verkopen.

Methode intern toerisme

De eindresultaten zoals weergegeven in Tabel 20A zijn afgeleid met behulp de in Tabel 20B weergegeven directe oplevering van de bronstatistieken. “Direct” wil zeggen dat in deze tabel

onbewerkte gegevens uit de toeristen- en dienstenbenadering staan die gekozen werden als uitgangspunt voor de integratie. Indien er meerdere bronnen voor een bepaalde cel waren, is er gekozen voor de meest betrouwbare of volledige uitkomst. De somtekens (Σ) duiden op (sub)totalen die direct volgen uit de bijbehorende elementen. Hoewel deze tabel nog veel lege cellen laat zien, kunnen vele hiervan worden gevuld met behulp van bekende gegevens uit dezelfde rij.

Tabel 20C laat de inpassingcorrecties zien die noodzakelijk waren om de eindtabel kloppend te maken. De cijfers in de niet-grijze cellen zijn schattingen voor (de eerder genoemde) lege cellen waarbij de gegevens van cellen uit dezelfde rij onmisbaar waren. Door het grotendeels ontbreken van kolomtotalen heeft bij de inpassing de nadruk gelegen op het kloppend maken van gegevens uit dezelfde rij. De correcties, aangegeven in de grijze cellen, geven de noodzakelijke (positieve en negatieve) correcties op de brongegevens weer. Indien er een "0" staat, was er geen correctie nodig. Enkele grote correcties verdienen daarbij speciale aandacht.

- De correctie van 1076 miljoen euro voor de uitgaven van zakelijke Nederlandse dagtoeristen in Nederland aan maaltijden en drank is te verklaren doordat de bron alleen uitgaven tijdens congressen en beurzen bevat. Hierdoor was het te verwachten dat deze bron tot een forse onderschatting van die post geeft.
- Ook bij spoorvervoer en luchtvaart bleken grote aanpassingen nodig. Vooral bij de luchtvaart bleek het, vanwege de verschillen tussen brongegevens, moeilijk om de gegevens op een bevredigende manier in te passen binnen het rij-totaal.
- Reisorganisaties zijn netto geboekt, in tegenstelling tot de NR, waar ze bruto worden geboekt.

De probleemanalyse in Tabel 20D geeft, naast de gebruikte bronnen bij de integratie, een beeld van de 'witte vlekken' in het geheel. Witte vlekken zijn posten waarbij op basis van rij-totalen, kolomtotalen en eventueel een 'expert opinion' een schatting is gemaakt zonder dat daarvoor concrete cijfers voorhanden waren. De belangrijkste witte vlekken zijn:

- Reisbemiddeling meerdaags toerisme in T2c (oorzaak: grote inpassingscorrecties)
- Maaltijden- en drankverstrekking aan zakelijke dagtoeristen uit het buitenland (oorzaak: ontbreken van toeristengegevens);
- Grote vaart passagiers in T1 (oorzaak: ontbreken van dienstengegevens).

Resultaten uitgaand toerisme (Tabel 21A)

De consumptieve bestedingen van Nederlanders in het buitenland bedroegen in 1999 circa 10 - 11 miljard euro. Het recreatieve en dan met name het meerdaags toerisme neemt daarvan het grootste deel voor zijn rekening. Zoals elders²¹ al aangegeven, is er, evenals in andere jaren, ook in 1999 voor Nederland sprake van een negatieve 'Reisverkeersbalans'.

Methode uitgaand toerisme

Het uitgaande toerisme kon slechts beschreven worden met behulp van één bron. Zoals uit Tabel 21B blijkt is dit het Continu Vakantieonderzoek (CVO2). Hierdoor was het onmogelijk om een gedegen integratie te maken.²² Zoals wellicht verwacht, worden de meeste uitgaven van Nederlanders in het buitenland gedaan tijdens vakanties. De uitgaven van Nederlanders voor een buitenlandse vakantie, maar die ten goede komen aan de Nederlandse economie, zijn in Tabel 20A geplaatst, onder T2b. Tabel 21A is geen kerntabel, en speelt geen rol bij de integratie van de SRT-tabellen T1, T2 en T4.

²¹ Zie de publicaties over de Reisverkeersbalans.

²² Het was ook niet mogelijk de karakteristieke diensten geheel uit de gegevens af te zonderen. Vandaar dat in Tabel 21A en B sprake is van een totaal "bekende" in plaats van "karakteristieke" diensten.

4.5. Aanbod: eindtabellen T5 en T6

Tabel 22 is de *kerntabel voor de aanbodzijde van het toerisme*. Deze tabel geeft de totale productie en de invoer van toeristische diensten weer, en voor iedere onderscheiden dienst het aandeel toeristisch (T) en niet-toeristisch (NT) gebruik per bedrijfstak.

- De toeristische diensten worden in de meeste gevallen voornamelijk of uitsluitend geleverd door de bijbehorende activiteit (zoals hoteldiensten door hotelbedrijven). Enkele uitzonderingen op deze regel zijn de verstrekking van maaltijden en drank door sport en recreatie en het aanbod van sport door gemeenten.
- Opvallend is verder dat er relatief veel productgebonden subsidies omgaan in toeristische diensten. Openbaar vervoer en cultuur behoren tot de bedrijfstakken met de meeste productgebonden subsidies (Zie de vierde kolom voor het einde “Subs.” van Tabel 22 *vervolg*).
- De bedrijfstakken waarvan het aanbod procentueel het meest wordt gebruikt in de finale toeristische bestedingen (Zie de laatste kolom), zijn onder andere hotels, luchtvaart en bioscopen. Het overige vervoer is wat minder afhankelijk van toerisme. Een deel van het aanbod van cultuur en sport is intermediair verbruik (bijvoorbeeld de exploitatie van schouwburgen en sporthallen), waardoor de wat lagere percentages verklaard worden.

4.6. Werkgelegenheid

Methode

De volgende gegevens zijn geleverd door de Arbeidsrekeningen (Tabel 11):

- Aantal werkzame personen (in de toekomst wel te verdelen naar man, vrouw)
- Aantal banen van werknemers en overige werkzame personen (in de toekomst wel te verdelen naar man, vrouw)
- Arbeidsvolume van werknemers

De Arbeidsrekeningen worden samengesteld op een bedrijfstakniveau dat meer geaggregeerd is dan het niveau binnen de Aanbod- en Gebruikstabel van de Nationale Rekeningen (AGT, zie onderstaande Tabel 11). Met behulp van gegevens over lonen en overig inkomen uit de AGT kunnen de banen uit de AR verdeeld worden over de verschillende AGT-bedrijfstakken.

Hierna wordt het percentage toerisme, de zogenaamde toeristische ratio's (zie ook aanbod tabel T6) gebruikt om het aantal specifiek toeristische banen uit te rekenen. De resultaten van deze exercitie zijn weergegeven in Tabel 12.

In de totaalkolommen wordt telkens de totale werkgelegenheid in de bedrijfstak gepresenteerd, terwijl de toeristenkolommen alleen de werkgelegenheid is weergegeven, die direct gerelateerd is aan toeristische activiteiten. Zo is bij de luchtvaart de werkgelegenheid die gerelateerd kan worden aan goederenvervoer wel meegeteld in de totaalkolom, maar niet in de toeristenkolom.

De belangrijkste aannames die bij de berekening zijn gemaakt op een rijtje:

- het Arbeidsvolume (vte's) van werknemers is verdeeld over de AGT groepen met behulp van de loonsom. Impliciet komt dit er op neer dat het gemiddelde loon in bedrijfstakken binnen één bedrijfstak van de Arbeidsrekeningen gelijk is.
- de banen van overigen (zelfstandigen etc) worden analoog verdeeld met behulp van de AGT-post 'overig inkomen'.
- binnen één bedrijfstak van de arbeidsrekeningen wordt dezelfde factor gebruikt om het arbeidsvolume om te rekenen naar banen. Helaas impliceert dit dat de gemiddelde arbeidsduur binnen bijvoorbeeld café's gelijk is aan die in hotels. Dit is niet de sterkste aanname in het geheel.

- binnen één AGT bedrijfstak wordt het percentage toeristische toegevoegde waarde gebruikt om de totale werkgelegenheid om te rekenen naar de toeristische werkgelegenheid. Impliciet komt dit neer op de veronderstelling dat het gemiddelde loon dat in de bedrijfstak verdiend is met toeristische activiteiten gelijk is aan het gemiddelde loon verdiend met andere activiteiten.

Tabel 11. Indelingen van de Arbeidsrekeningen en de Aanbod- en gebruiktabel

Arbeidsrekeningen	Aanbod- en gebruiktabel
51 Horeca	55100 Hotels enz.
	55200 Logiesoverig
	55300 Restaurants
	55400 Café's
	55500 Catering
52 Spoorwegen	60100 Spoor vervoer
53 Overig openbaar vervoer	60211 TrmBusvervr
54 Goederen- en overig wegvervoer	60219 Groepsverv
	60220 Taxivervr
	60240 Niet toeristisch
	60300 Niet toeristisch
55 Zeevaart en binnenvaart	61100 Zeevaart
	61200 Binnenvaart
56 Luchtvaart	62000 Luchtvaart
57 Reisorganisaties	63300 Reisburo's
93 Cultuur, sport en recreatie	92100 Film & Video
	92200 Niet toeristisch
	92300 Amus. Kunst
	92400 Niet toeristisch
	92500 Musea&Biblio
	92610 Sport Recrea
	92710 Gokwezen

Resultaten toeristische werkgelegenheid

Het is goed mogelijk om een beeld te schetsen van de werkgelegenheid binnen de toeristische sector in Nederland. Een ruwe schatting leert dat de totale werkgelegenheid, uitgedrukt in banen, in de aan toerisme gerelateerde bedrijfstakken in 1999 circa 500.000 is. Dit komt neer op 6 á 7 procent van de totale werkgelegenheid in Nederland. Dat is op zich aanzienlijk. Wordt gekeken naar het specifieke toeristische aandeel van de werkgelegenheid dan gaat het om circa 330.000 banen, hetgeen neerkomt op zo'n 4% van de totale werkgelegenheid in Nederland. Daarvan zijn de horeca en logiesverstrekkers de grootste toeristische werkgevers.

Het aantal banen komt niet overeen met het aantal werkzame personen vanwege het simpele feit dat één werkzaam persoon twee of meer banen kan hebben.

Tabel 12. Toeristische werkgelegenheid, resultaten

Activiteit	Arbeidsvolume werknemers (x 1000)		Banen						Werkzame personen (x 1000)	
			Banen werknemers (x 1000)		Banen overigen ¹⁾ (x 1000)		Totaal banen (x 1000)			
	Totaal	Toer.	Totaal	Toer.	Totaal	Toer.	Totaal	Toer.	Totaal	Toer.
Hotels, pensions en overige logies-verstrekkers	43	37	78	67	17	12	95	79	86	71
Restaurants en cafés	80	68	145	123	30	25	175	148	158	134
Vervoerbedrijven	100	39	109	43	8	1	117	44	116	44
Reisbureaus	6	4	7	5	0	0	7	5	7	5
Amusementsbedrijven en culturele instellingen	39	8	63	13	38	6	101	20	79	15
Sport- en recreatie-instellingen	26	13	43	22	28	14	71	36	55	28
Totaal	295	170	446	273	121	59	567	332	501	297

¹⁾ Met 'overigen' worden zelfstandigen en meewerkende gezinsleden bedoeld.

4.7. Indicatoren

Uit de kerntabellen 20A en 22 kunnen in beginsel toeristische indicatoren worden afgeleid. Het RMF suggereert er vijf, die hieronder in Tabel 13 bij elkaar staan. Zij vormen niet het eindpunt van de berekeningen. De kern van de SRT bestaat uit de gedetailleerde eindtabellen voor de vraag en het aanbod. De indicatoren geven echter in één getal samengevat inzicht in de grootte en het economische belang van het toerisme, elk vanuit een andere invalshoek. Hierdoor kan niet alleen worden gezien hoe groot het belang van toerisme is voor de Nederlandse economie, maar is ook een vergelijking met andere landen mogelijk.

Tabel 13. SRT toerisme-indicatoren voor 1999

	afgeleid uit	miljoen euro	deel BBP
Interne toeristische consumptie in geld (ITC-g)	Tabel T4	21.099	-
Interne toeristische consumptie in geld en natura (ITC)	Tabel T4	21.117	-
Toegevoegde waarde van de toeristische bedrijfstakken (TWT, basisprijzen)	Tabel T5 + NR	18.375	4,91%
Toeristische toegevoegde waarde (TTW, basisprijzen)	Tabel T6 + NR	9.899	2,65%
Toeristisch bruto binnenlands product (TBBP, marktprijzen)	Tabel T6 + NR	9.320	2,49%
Bruto binnenlands product (BBP, marktprijzen)		374.070	100,0%

De betekenis van de indicatoren is uitgelegd in paragraaf 2.3 en wordt in de tabellen 14 en 15 nog eens toegelicht aan de hand van hun berekening met getallen uit de SRT. In deze tabellen wordt met "toeristisch" "karakteristiek en verwant toeristisch" bedoeld, zowel waar het om producten als om bedrijven gaat, tenzij anders vermeld. In de huidige SRT zijn toeristische producten echter beperkt tot karakteristieke diensten; zie 3.3. "Toeristen" zijn zowel recreatieve als zakelijke en zowel inkomende als binnenlands reizende toeristen, tenzij anders vermeld. Elk van de indicatoren richt zich op één of enkele van deze categorieën en bieden daarmee verschillende perspectieven op de omvang van het interne toerisme. Dat blijkt ook uit het volgende overzicht.

- De *interne toeristische consumptie in geld* is het verbruik van toeristische producten door inkomende en binnenlandse toeristen tegen werkelijke aankooprijzen, waarin ook de effecten van productgebonden belastingen en subsidies en overdrachten in natura zijn begrepen.
- De *interne toeristische consumptie in geld en natura (ITC)* is het verbruik van toeristische producten door inkomende en binnenlandse toeristen, plus de overdrachten in natura begrepen in de aankooprijzen waarvoor bepaalde producten (zoals museumdiensten) aan bepaalde groepen toeristen (zoals studenten) worden aangeboden. Het totaal wordt, ondanks de correctie, ITC in aankooprijzen genoemd.
- De *toegevoegde waarde van toeristische bedrijven (TWT)* is de totale toegevoegde waarde van de karakteristiek toeristische bedrijven en hangt samen met de productie van toeristische én niet-toeristische producten (in basisrijzen). Wie de producten afnemen doet er niet toe.
- De *toeristische toegevoegde waarde (TTW)* is de toegevoegde waarde gegenereerd door de interne toeristische consumptie en is in basisrijzen uitgedrukt. Het doet er niet toe of de producten toeristisch of niet-toeristisch zijn en welke bedrijven de producten leveren.
- Voor het *toeristisch bruto binnenlands product (TBBP)* geldt hetzelfde als voor de TTW, met dien verstande dat het TBBP in aankooprijzen (“marktprijzen”) is uitgedrukt. Het TBBP wordt verkregen door bij de TTW het verschil van de productgebonden belastingen en subsidies op te tellen verbonden met door toeristen verbruikte producten en importen. In onze berekening zijn ook de rentemarges van banken van de TTW afgetrokken, die in de Nederlandse nationale rekeningen niet aan individuele bedrijfstakken konden worden toegerekend.

Vergeleken met de ITC is de TWT enerzijds te laag (niet de levering van karakteristieke producten door niet-karakteristieke bedrijven), anderzijds te hoog (de levering van niet-karakteristieke producten door karakteristieke bedrijven, de levering van beide soorten producten aan anderen dan toeristen). De TTW en het TBBP betreffen eveneens het hele scala van producten en – anders dan in de TWT – alle bedrijven, maar zijn beperkt tot de toegevoegde waarde gegenereerd door de levering aan toeristen. De TTW en het TBBP zijn daarmee zuiverder indicatoren voor de toegevoegde waarde die door het interne toerisme wordt gegenereerd dan de TWT.

De stappen in de berekening van de indicatoren kunnen in de tekst en de schema's van paragraaf 2.3 worden gevolgd.

Tabel 14. Relaties tussen de vraagindicatoren en het aanbod van toeristische goederen

	<i>miljoen euro</i>
<i>Interne toeristische consumptie in geld (ITC-g)</i> = totaal van alle bestedingen van inkomende en binnenlandse toeristen = som van de totalen van de gebruikstabellen T1 en T2 = (in deze SRT) totaal van hun bestedingen aan karakteristieke diensten = som van de totalen van kolommen Tot T1, Tot T2a en Tot T2b + Tot T2c van Tabel 20A (in aankooprijzen)	21.099
Toeristische overdrachten in natura ('transfers in kind') = uitkeringen van goederen of geld aan toeristen waarvoor geen tegenprestatie wordt verlangd = totaal van kolom TIK van SRT-tabel T4 = (in deze SRT) uitkeringen door de overheid aan toeristen die musea en dieren- en plantentuinen en sportfaciliteiten bezoeken = totaal kolom TIK van Tabel 20A (in aankooprijzen)	18
	+ -----
<i>Interne toeristische consumptie in geld en natura (ITC)</i> = totaal van alle bestedingen van inkomende en binnenlandse toeristen plus voor toeristen bestemde overdrachten in natura = totaal van SRT-tabel T4 = (in deze SRT) totaal van hun bestedingen aan karakteristieke diensten plus daarvoor bestemde overdrachten in natura = totaal van kolom Tot T4 in Tabel 20A (in aankooprijzen)	21.117
Consumptie van toeristische producten door niet-toeristen in geld en natura in Nederland = (in deze SRT) totaal van hun bestedingen aan karakteristieke producten = totaal van kolom 'Niet toeristisch' in Tabel 20A (in aankooprijzen)	7.958
	+ -----
Consumptie van toeristische producten in geld en natura = (in deze SRT) totaal van de bestedingen aan karakteristieke producten = totaal van kolom Tot T5 in Tabel 20A = aanbod van karakteristieke producten = Totaal karakteristieke producten in kolom Tot onder Totaal in Tabel 22 (in aankooprijzen)	29.075

De interne toeristische consumptie in geld en de interne toeristische consumptie in geld en natura verschillen slechts marginaal. Dit hangt samen met de door ons geconstateerde geringe rol van overdrachten in natura bij toerisme. Deze vraagindicatoren bestaan uit recreatief en zakelijk toeristisch gebruik en mogen niet met het BBP worden vergeleken, omdat zakelijk toeristisch verbruik in de NR intermediair wordt geboekt en daardoor niet in het BBP voorkomt (RMF, 4.79).

Tabel 15. Relaties tussen de aanbodindicatoren

	<i>miljoen euro</i>	
Aanbod van toeristische en niet-toeristische producten door karakteristiek toeristische bedrijfstakken = Totaal van kolom Tot onder Totaal karakteristieke bedrijven in Tabel 22 (in basisprijzen)	39.509	
Intermediair verbruik door karakteristiek toeristische bedrijfstakken (niet getabelleerd, in aankooprijzen)	21.134	-
<i>Toegevoegde waarde van de (karakteristiek) toeristische bedrijfstakken (TWT, niet getabelleerd, in basisprijzen)</i>		18.375
Aanbod van toeristische en niet-toeristische producten door karakteristiek toeristische bedrijfstakken, <i>niet</i> gebruikt door toeristen = Totaal van kolom NT onder Totaal karakteristieke bedrijven in Tabel 22 (in basisprijzen)	19.124	
Intermediair verbruik door karakteristiek toeristische bedrijfstakken, <i>niet</i> verbonden met toeristische consumptie (niet getabelleerd, in aankooprijzen)	10.533	-
Toegevoegde waarde van de karakteristiek toeristische bedrijfstakken, <i>niet</i> gegenereerd door levering aan toeristen (niet getabelleerd, in basisprijzen)	8.591	8.591
Toegevoegde waarde van de karakteristiek toeristische bedrijfstakken, gegenereerd door levering (van toeristische en niet-toeristische producten) aan toeristen (in basisprijzen)		9.784
Aanbod van toeristische en niet-toeristische producten door niet-karakteristiek toeristische bedrijfstakken, gebruikt door toeristen (niet getabelleerd, in basisprijzen)	180	
Intermediair verbruik door niet-karakteristiek toeristische bedrijfstakken, verbonden met toeristische consumptie (niet getabelleerd, in aankooprijzen)	65	-
Toegevoegde waarde van de niet-karakteristiek toeristische bedrijfstakken gegenereerd door levering (van toeristische en niet-toeristische producten) aan toeristen (niet getabelleerd, in basisprijzen)	115	115
<i>Toeristische toegevoegde waarde (TTW, in basisprijzen) = totaal van kolom Tot onder Totaal toeristische bedrijven in Tabel 22</i>		9.899
Saldo van productgebonden belastingen en subsidies geheven op <i>alle</i> producten van bedrijven die – onder andere – toeristische producten leveren (niet getabelleerd)		-425
Betaalde minus toegerekende BTW op het toeristische gebruik van producten, plus gebruik van bankdiensten toegerekend aan het toeristische gebruik van producten (niet getabelleerd)		-154
<i>Toeristisch bruto binnenlands product (TBBP, in marktprijzen = aankooprijzen)</i>		9.320

Tabel 16. Relatie tussen de interne toeristische consumptie en de toeristische toegevoegde waarde

	<i>miljoen euro</i>	
<i>Interne toeristische consumptie in geld en natura (ITC)</i> = totaal van alle bestedingen van inkomende en binnenlandse toeristen plus voor toeristen bestemde overdrachten in natura = totaal van SRT-tabel T4 = (in deze SRT) totaal van hun bestedingen aan karakteristieke diensten plus daarvoor bestemde overdrachten in natura = totaal van kolom Tot T4 in Tabel 20A (in aankooprijzen) = Totaal karakteristieke producten in kolom T onder Totaal in Tabel 22	21.117	
Consumptie van niet-toeristische producten door inkomende en binnenlandse toeristen in geld en natura in Nederland (in basisrijzen)	180	+
Consumptie van toeristische en niet-toeristische producten door inkomende en binnenlandse toeristen in geld en natura in Nederland (onderschatting, in aankooprijzen)	21.297	
Saldo van productgebonden belastingen en subsidies op door toeristen geconsumeerde producten	-425	
Betaalde minus toegerekende BTW op het toeristische gebruik van producten, plus gebruik van bankdiensten toegerekend aan het toeristische gebruik van producten (niet getabelleerd)	-154	+
	-579	-597
Aanbod van producten in Nederland ten behoeve van consumptie door toeristen (onderschatting, in basisrijzen)	21.894	
Invoer van producten ten behoeve van consumptie door toeristen = (in deze SRT) invoer van karakteristieke diensten = Totaal karakteristieke producten van in kolom T onder Import diensten in Tabel 22 (in aankooprijzen)	977	-
Productie van producten ten behoeve van consumptie door toeristen (geschat, in basisrijzen)	20.917	
Productie van producten ten behoeve van consumptie door toeristen (in deze SRT, niet getabelleerd, in basisrijzen)	20.565	
Intermediair verbruik van bedrijven gekoppeld aan productie ten behoeve van consumptie door toeristen (in aankooprijzen)	10.666	-
<i>Toeristische toegevoegde waarde (TTW, in basisrijzen)</i>	9.899	
<i>Toeristisch bruto binnenlands product (TBBP):</i> berekening uit TTW zie Tabel 15	9.320	

4.8. Vergelijking met andere landen

Doordat begrippen, zoals 'normale omgeving', (nog) op verschillende wijzen kunnen en ook worden geïnterpreteerd door landen, de bestedingen aan toeristische producten en goederen soms wel en soms niet worden meegenomen, soms sprake is van toegevoegde waarde op basis van totale bedrijfstakingen en niet op basis van het toeristisch deel en het zakelijk toerisme soms wel en soms niet als intermediair wordt beschouwd, moet de onderstaande vergelijking in Tabel 17 tussen een aantal landen, die al een SRT hebben geproduceerd, met de *nodige voorzichtigheid* worden geïnterpreteerd. Dat geldt niet alleen voor de bijdrage aan het BBP, maar vooral ook voor de bijdrage aan de werkgelegenheid. Wat het laatste betreft kunnen er niet alleen verschillen optreden in de wijze waarop de werkgelegenheid is berekend (bijvoorbeeld detailniveau, in- of uitsluiting van bestedingen aan toeristische producten en goederen), maar ook in de eenheid waarin de werkgelegenheid is uitgedrukt (onder andere banen, personen of voltijdsequivalenten), in- of uitsluiting van indirecte effecten en de werkgelegenheid in totale karakteristieke bedrijfstakingen (bijvoorbeeld Noorwegen, Chili en Australië) of alleen het toeristisch deel daarvan.

Tabel 17. Bijdrage van het toerisme aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) en de totale werkgelegenheid van verschillende landen²³

Land	Jaar SRT	% bijdrage aan BBP	% bijdrage aan werkgelegenheid
Nederland	1999	2,5	4,0
Finland	1996	2,3	-
Frankrijk	1998	7,3	-
Noorwegen	1999	4,3	6,8
Oostenrijk	1999	7,2	-
Spanje	1996	6,7	6,2
Zwitserland	1998	3,4	5,2
Canada	2000	2,4	3,5
VS	1997	2,2 – 2,8	3,3 - 4,0
Australië	1999	4,5	6,0
Nieuw Zeeland	1999	4,6	5,6
Mexico	1996	8,2	-
Chili	1996	3,8	3,2

²³ Bronnen: de SRT's van de verschillende landen en de World Tourism Organisation (WTO).

Tabel 20A. Gebruik door intern toerisme (Tabellen T1, T2 en T4): Eindtabel

	TABEL 1: Niet-ingezetenen												TABEL 2: Ingezetenen												Tot T5				
	Reizend in Nederland						Reizend naar Buitenland						Reizend in Nederland						Reizend naar Buitenland							Tot T4			
	BT		T		Tot		BT		T		Tot		BT		T		Tot		BT		T		Tot						
	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1	<1	≥1					
	Tot T1a		Tot T1b		Tot T1		Tot T2a		Tot T2b + T2c		Tot T2		Tot T4		Cons. natura		Tot T5												
5510000	Hotels/pens.	311	311	360	360	671	0	671	371	371	742	0	742	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1248				
5520000	Ov. logies	8	8	142	142	150	0	150	459	459	609	0	609	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	619	95			
553/5540000	Maaft. & Drank verstr	40	331	371	207	581	788	1159	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7537	0			
60/61/62	Vervoer	.	.	.	.	.	.	2903	282	50	332	468	46	514	846	43	534	577	12	2300	2312	2889	3735	0	6638	1741	8379		
6330020	Reisbemidd.	0	0	0	0	0	0	209	0	0	0	0	5	15	20	7	88	95	0	274	274	369	389	0	598	196	794		
6330010	Reisorganis.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	12	21	21	0	0	0	6	350	356	356	377	0	377	0	377		
92/39000	Amusement	0	5	5	16	23	39	44	71	115	166	0	166	613	18	631	797	0	0	0	0	0	0	797	0	912	2487	3399	
9250000	Musea/biblio	0	5	5	24	35	59	64	0	64	0	0	186	25	211	211	0	0	0	0	0	0	0	211	9	284	928	1212	
9261000/2000	Sport ama & pro	0	0	0	9	14	23	23	0	23	0	0	964	2	966	966	0	0	0	0	0	0	0	966	9	998	541	1539	
9213000	Bioscoop	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	98	0	98	98	0	0	0	0	0	0	0	98	0	98	0	98	
9271000	Gokwezen	0	5	5	2	5	7	12	0	12	0	0	76	0	76	76	0	0	0	0	0	0	0	76	0	88	848	936	
9272000	Ov.recreatie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	561	0	561	561	0	0	0	0	0	0	0	561	0	561	0	561	
	Totaal karakteristieke diensten	40	665	705	258	1160	1418	2123	280	5306	1733	470	2203	8030	1946	9976	12179	50	622	672	18	2924	2942	3614	15793	18	21117	7958	29075
	Totaal niet-karakt. diensten	119			622																								
	Totaal	784			880																								

Legenda

- . Gegevens ontbreken
- X Cijfer geheim
- BT zakeijk toerisme
- T recreatief toerisme
- NT niet toeristisch
- <1 dagtoerisme (geen overnachting)
- ≥1 vakantie (minimaal 1 overnachting)
- T1a Diensten aan buitenlanders in NL.
- T1b Diensten aan buitenlanders buiten NL.
- T2a Uitgaven door ingezetenen in Nederland
- T2b Uitgaven van ingezetenen tbv. buitenlandse reis gedaan in Nederland.
- T2c Uitgaven van ingezetenen tbv. buitenlandse reis gedaan buiten NL.
- T5 Regeltotaal consumptie gelijk aan totale aanbod in tabel 14

Tabel 20C. Gebruik door intern toerisme (Tabellen T1, T2 en T4): Eindtabel, inpassingscorrecties

	TABEL 4												Tot T5				
	TABEL 1: Niet-ingezetenen						TABEL 2: Ingezetenen							Tot T4			
	Reizend in Nederland			Reizend naar Buitenland			Reizend in Nederland			Reizend naar Buitenland					Cons. natura		
	BT	T	Tot	BT	T	Tot	BT	T	Tot	BT	T	Tot		Tot T2			
	<1	≥1	≥1	<1	≥1	≥1	<1	≥1	≥1	<1	≥1	≥1			Tot T2b + T2c		
Tot T1						Tot T2a						Tot T2					
Tot T1a			Tot T1b			Tot T2a			Tot T2b								
5510000	0	Σ	0	Σ	671	0	Σ	577	0	Σ	Σ	Σ	0	Σ	0	Σ	0
5520000	0	Σ	0	Σ	150	0	Σ	469	0	Σ	Σ	Σ	0	Σ	0	Σ	0
553/5540000	40	Σ	0	Σ	1159	0	Σ	7537	0	Σ	1076	0	Σ	Σ	0	Σ	165
60/61/62	X	X	X	X	X	0	X	X	X	X	X	X	X	X	0	X	X
6330020	0	Σ	0	Σ	0	0	Σ	20	-3	Σ	0	-95	Σ	0	Σ	0	0
6330010	0	Σ	0	Σ	-8	0	Σ	21	0	Σ	0	Σ	6	Σ	0	Σ	-2483
9239000	0	Σ	0	Σ	-40	0	Σ	797	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	46
9250000	0	Σ	0	Σ	32	0	Σ	51	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	-38
9261/9262000	0	Σ	0	Σ	-71	0	Σ	966	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	260
9213000	0	Σ	0	Σ	-16	0	Σ	98	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0
9271000	0	Σ	2	Σ	-37	0	Σ	76	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	141
9272000	0	Σ	0	Σ	-25	0	Σ	561	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0	Σ	0

Legenda

Σ

T totaal

Zie verder legenda tabel 20A.

Tabel 21A. Gebruik door uitgaand toerisme (Tabel T3), cijfers

Tabel 21A. Gebruik door uitgaand toerisme (Tabel T3), cijfers

	TABEL 3: Ingezetenen						Tot T3
	Reizend in Buitenland						
	BT		T		T		
<1	≥1	Tot	<1	≥1	Tot		
5510000 Hotels/pens.							
5520000 Ov. logies		1895	1932				
5530000 Maalt.verstr	37			234			
5540000 Drank verstr							
6010100 Ns reis.verv							
6021000 Pw tram/bus					12		
6022000 Taxi vervoer							
6023000 Ov.pers.verv							
6110100 Gr.vaart pas	15	37	52	139			
6110110 Veerdiensten							
6120100 Passag.binv.							
6210100 Lv.pas lijnd							
6220100 Lv.pas.chart							
6330020 Reisbemidd.							
6330010 Reisorganis.							
9239000 Amusement							
9250000 Musea/biblio							
9250000a Musea ovh							
9261000 Sport ama				33			
9262000 Sport prof							
9213000 Bioscoop							
9271000 Gokwezen							
9272000 Ov.recreatie							
Totaal bekende diensten	52	1932	1984	406	12	418	2402
Totaal overige diensten	130	379	509	202	7606	7808	8317
Totaal	182	2311	2493	608	7618	8226	10719

Legenda

Zie verder legenda tabel 20A.

Tabel 21B. Gebruik door uitgaand toerisme (Tabel T3), bronnen

TABEL 3: Ingezetenen

	Reizend in Buitenland						Tot T3
	BT						
	<1	≥1	Tot	<1	≥1	Tot	
5510000 Hotels/pens.							
5520000 Ov. logies							
5530000 Maalt.verstr							
5540000 Drank verstr	CVO2		Σ	CVO2			
6010100 Ns reis.verv			Σ				
6021000 Pw tram/bus							CVO2
6022000 Taxi vervoer							
6023000 Ov.pers.verv							
6110100 Gr.vaart pas	CVO2		Σ	CVO2			
6110110 Veerdiensten							
6120100 Passag.binv.							
6210100 Lv.pas lijnd			Σ				
6220100 Lv.pas.chart							
6330020 Reisbemidd.							
6330010 Reisorganis.							
9239000 Amusement							
9250000 Musea/biblio							
9250000a Musea ovh							
9261000 Sport ama							
9262000 Sport prof							
9213000 Bioscoop							
9271000 Gokwezen							
9272000 Ov.recreatie							
Totaal bekende diensten	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ
Totaal overige diensten	CVO2	CVO2	Σ	CVO2	CVO2	Σ	Σ
Totaal	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ

Legenda
Σ Totaal

Afkortingen bronnen zie tabel 8.

5. Evaluatie

5.1. Discussie

In het navolgende wordt eerst de kernvraag: “*Is een SRT haalbaar?*” behandeld. De daarna aan de orde komende vragen naar volledigheid, betrouwbaarheid en toepasbaarheid zijn in feite daarvan afgeleide aspecten.

Haalbaarheid

Het onderzoeken van de haalbaarheid van een SRT was een van de hoofddoelen van dit project (zie 1.3). Dat doel was ten nauwste verbonden met een van de andere hoofddoelen, het feitelijk samenstellen van een SRT. Naar onze mening is het samenstellen van een SRT, binnen de gekozen beperkingen, voor een groot deel mogelijk gebleken. Niet haalbaar bleek het achterhalen van de consumptie van vliegreizen bij buitenlandse vliegmaatschappijen. De cijfers voor de consumptie van Nederlanders in het buitenland kunnen alleen via de toeristenbenadering worden verkregen. Deze laatste cijfers behoren echter niet tot de kern van de SRT.

Voor het overige bleken voldoende bronnen te zijn om de kerntabellen statistisch verantwoord te kunnen vullen en bij het balanceren de witte vlekken te kunnen opvullen. Daarbij moet bedacht worden dat naar ons inzicht veel van de gebruikte gegevensbronnen nog niet volledig zijn benut. Verder duiden witte vlekken (cellen waarvoor geen primaire gegevens voorhanden waren, en die bij het balanceren zijn gevuld) niet alleen op lacunes, maar geven tevens precies aan voor welke gegevens nader onderzoek gewenst is. De gebruikte methode is in goede overeenstemming bevonden met de door NR gebruikte methoden en procedures.

Volledigheid

Het onderzoek heeft zich beperkt tot de karakteristieke diensten. Hierbij wordt naar ons inzicht ook het grootste deel van de toeristische uitgaven voor deze diensten bestreken. Het was in dit proefonderzoek nog niet mogelijk alle gebruikte bronnen ten volle te benutten. Daarbij dient niet alleen te worden gedacht aan het gebruiken van alle relevante gegevens per onderzoek, maar vooral aan het combineren van gegevens uit meerdere onderzoeken. Verder kan niet worden uitgesloten dat in dit verkennende onderzoek nog niet alle externe bronnen zijn benut.

De aankoop van goederen (toeristisch of tijdens vakantie gekocht) is in het proefonderzoek geheel buiten beschouwing gebleven. Wij zien goede mogelijkheden om in ieder geval karakteristieke duurzame goederen in de SRT op te nemen.

Betrouwbaarheid

De vele bronstatistieken waaruit is geput, zijn divers van opzet, en sluiten niet altijd goed op elkaar aan. Een groot deel van statistieken waaruit is geput (in de Toeristenbenadering) berusten op opgaven door toeristen van hun activiteiten en uitgaven. Een dergelijke aanpak kent inherente problemen (geheugeneffecten; beperkingen in de vraagstelling), die tot onder- of overschattingen kunnen leiden. Soms zijn dergelijke afwijkingen systematisch, en worden niet gecompenseerd door het grote aantal respondenten in het onderzoek. De door ons nagestreefde scheiding in typen toeristen brengt met zich mee dat het aantal respondenten per groep daalt, en daarmee de mogelijkheid van afwijkingen. Vooral het aantal zakenreizigers was in diverse onderzoeken erg laag.

Daar tegenover staat dat het proces van integratie van de gegevens uit de beschikbare bronnen de betrouwbaarheid vergroot. De eis van consistentie van de SRT noodzaakt tot een confrontatie van de gegevens die verkregen zijn over de consumptie van toeristen (“toeristenbenadering”) en die per dienst

(“dienstenbenadering”). Dit kan leiden tot keuzes of bijstellingen van de uit bronstatistieken verkregen gegevens. De consistentie-eis maakt het ook noodzakelijk om gegevens die niet uit bronstatistieken konden worden verkregen, bij te schatten. Al deze aanpassingen dienen te worden gezien als *verbeteringen binnen het geheel van de SRT*, dus op macroniveau. Dwz. dat een bepaald cijfer niet zozeer op zichzelf, maar in de context van het geheel dient te worden beoordeeld.

Toepasbaarheid

Uit het hiervoor besprokene over volledigheid en betrouwbaarheid volgt dat de cijfers met voorzichtigheid dienen te worden gebruikt. Het is zeer waarschijnlijk dat als meer ervaring is verworven een herziening van de uitkomsten voor 1999 noodzakelijk zal blijken. We gaan er van uit dat de gepresenteerde cijfers – binnen de genoemde beperkingen – een goede benadering geven van de totale verdeling van de uitgaven.

Beoogde toepassingen van een SRT werden reeds in paragraaf 1.2 genoemd. Uiteraard kent deze proef-SRT, die slecht één jaar bestrijkt, nog slechts beperkte toepassingen. Om te beginnen is een vergelijking tussen jaren niet mogelijk. Ook een vergelijking met andere landen is nog niet mogelijk, omdat er slechts beperkt inzicht is in de uitwerking van de SRT in de diverse landen. Voor de andere in paragraaf 1.2 genoemde toepassingen kan deze SRT wel aanzetten bieden. De SRT die in deze studie is samengesteld maakt het mogelijk om uitspraken te doen over het aandeel van het toerisme aan de nationale productie en consumptie, welke bedrijfstakken daarbij betrokken zijn en welke productgroepen daarbij zijn betrokken, met een opdeling in acht typen toeristen.

5.2. Vergelijking met andere studies

Nationale Rekeningen

Hoewel de SRT als satellietrekening zo nauw mogelijk poogt aan te sluiten bij de definities en methoden van de NR zijn er enige duidelijke verschillen.

In de aanbod- en gebruikstabellen van de NR worden de bestedingen gesplitst naar bedrijfstakken of finale consumptiecategorie. In de SRT worden de bestedingen gesplitst naar type toerist. De in de SRT gebruikte classificatie van producten en productie legt de nadruk op het belang voor toerisme. Hoewel de classificatie voor de karakteristieke diensten is afgeleid van de CPA, wijkt de aggregatie sterk af van die in de NR.

Het integratieproces van de SRT is in grote lijnen vergelijkbaar met het NR-proces. Een belangrijk verschil is dat het integratieproces in de SRT vooral beperkt is gebleven tot de consumptiekant (toeristen- en dienstenbenadering) en minder tot de aanbodkant (consumptie $\leq$ aanbod), terwijl de NR vraag en aanbod expliciet confronteert.

In de SRT worden sommige groepen van producten anders geregistreerd dan in de NR:

- De verkopen van reizen door reisbureaus en touroperators worden netto geregistreerd. Dat wil zeggen dat voor hen alleen de marge wordt geregistreerd en het product zelf bij de eindgebruiker;
- De voor zakelijk toerisme gemaakte kosten worden als finaal geboekt, ook als ze in feite intermediair zijn. Dit beperkt de mogelijkheid van vergelijking met het BBP van de totale toeristische vraag;
- Het RMF opent de mogelijkheid om “diensten voor eigen rekening” toe te rekenen. Het betreft gebruik door huishoudens van eigen vervoermiddelen en tweede huizen. In deze proef-SRT is daarvan afgezien. Het RMF geeft aan dat dergelijke toevoegingen niet in de standaard TSA dienen te worden opgenomen.

Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme (NRIT)

De enige reeks studies, die het belang van het toerisme voor de Nederlandse economie in kaart heeft proberen te brengen is die van het NRIT. Het onderzoek over het jaar 1998 in vergelijking met 1995 is het laatste openbaar beschikbare (NRIT, 1999). Tabel 23 zet de uitkomsten van deze studie naast die van de huidige SRT. Daartoe zijn de NRIT-gegevens over het jaar 1998 naar die voor 1999 omgerekend.

Tabel 23. *Vergelijking NRIT – SRT*

	NRIT, 1999	SRT, 1999
	<i>miljoen euro</i>	
Inkomend toerisme, zakelijk en recreatief	4.996	5.306
Dagtochten	578	.
meerdaagse bezoeken	4.418	.
Binnenlands toerisme, alleen recreatief	9.911	9.976
Dagtochten	7.951	8.030
meerdaagse vakanties	1.960	1.946
Bestedingen in Nederland, bij het uitgaand toerisme	5.725	3.614
zakelijke dagtochten	.	50
meerdaagse zakenreizen	2.402	622
recreatieve dagtochten	.	18
meerdaagse vakanties	3.323	2.924

Waarden NRIT 1999 berekend uit gegevens voor 1995 en 1998 (NRIT, 1999) met behulp van de volume-index voor de totale bestedingen van huishoudens in 1999 (index van 1,019).

De vergelijkingstabel bevat alleen die bestedingen die in beide studies voorkomen.

- Daarbij gaat het alleen om de toeristische uitgaven, die zijn gedaan bij de in Nederland gevestigde bedrijven, het zogenaamde “interne toerisme”. Daartoe behoren ook de bestedingen die nog in Nederland aan Nederlandse bedrijven zijn gedaan door toeristen die naar het buitenland reizen (“uitgaand toerisme”).
- Bestedingen, die zijn gedaan tijdens het bezoek aan het buitenland (“uitgaand toerisme”; volgens de SRT ongeveer 10,7 miljard euro) vallen dus buiten de vergelijking.
- Bij het inkomend toerisme is bij de SRT alleen het totaal beschikbaar. Bij meerdaagse bezoeken heeft het NRIT de Reisverkeerbalans als uitgangspunt genomen met de vooronderstelling dat 20% van deze ontvangsten betrekking hebben op het woon-werkverkeer en grensaankopen.
- Uitgaven, die zakelijke toeristen hebben gedaan, zijn bij het NRIT alleen voor inkomend en uitgaand toerisme vermeld. De reden daarvoor is, dat het NRIT zich voor deze gegevens primair op de Reisverkeersbalans van de Nederlandse Bank (RVB) heeft gebaseerd. Zakelijk toeristische bestedingen zijn daar impliciet in opgenomen.
- De aanschafkosten van (deels duurzame) karakteristiek toeristische goederen zijn door het NRIT geraamd (omgerekend naar 1999 op ongeveer 1,4 miljard euro), maar de huidige proefversie van de SRT bevat daarvan nog geen schatting.

Hoewel de ramingen van de bestedingen in beide studies redelijk dicht bij elkaar liggen, zijn er ook (duidelijke) verschillen. Zonder al te uitpuutend te zijn, kunnen genoemd worden:

- De schattingen voor de bestedingen bij het inkomend toerisme (zowel zakelijk als recreatief) liggen zo’n 5-6% uit elkaar. Daarbij moet worden opgemerkt dat de raming van de uitgaven aan dagtochten door het NRIT met een model zijn benaderd.

- Ook de geraamde bestedingen aan binnenlandse dagtochten lopen iets uiteen. Het verschil is onder meer terug te voeren op de extrapolatie van de gegevens uit het Onderzoek Dagrecreatie 1996 door het NRIT (onder andere aantal dagtochten 1989 gelijk aan die van 1996) en de interpolatie van deze gegevens uit de Onderzoeken Dagrecreatie 1996 en 2002 in de SRT, en verschillen tussen de daarbij gebruikte methoden. Het NRIT gebruikt overigens hetzelfde criterium voor het onderscheiden van dagtochten, namelijk dat de tocht minstens twee uur moet duren.
- De schattingen voor bestedingen aan meerdaagse binnenlandse vakanties ontlopen elkaar nauwelijks, ondanks het exclusieve gebruik van het CVO door het NRIT voor dit doel, tegenover het raadplegen van de SIT, de SLA en de OVG naast het CVO in de berekening van de SRT.
- De grootste verschillen tussen beide studies zitten bij de ramingen van de bestedingen van toeristen die naar het buitenland reizen, maar nog uitgaven doen bij Nederlandse bedrijven. De raming van deze “Nederlandse” bestedingen aan meerdaagse recreatieve en zakelijke reizen naar het buitenland is in de SRT meer dan 35% lager dan in het NRIT-rapport. De recreatieve bestedingen zijn door het NRIT uit het CVO afgeleid, veronderstellend dat 44% van de bestedingen volgens het CVO in de toegevoegde waarde van de leverende Nederlandse ondernemingen terechtkomt en het andere deel naar de buitenlandse intermediaire leveranciers vloeit. De zakelijke bestedingen zijn berekend als het verschil tussen de uitgaande geldstroom in de RVB en de recreatieve bestedingen (uit het CVO). Voor deze posten is in de SRT het CVO2 als vervanger van de RVB in latere jaren gebruikt, en zijn gegevens uit de NR over het vliegverkeer toegepast. Een andere oorzaak voor de verschillen betreft de vooronderstellingen over de verdeling van de uitgaven over de verschillende categorieën bij het integratieproces in de SRT. Wat betreft de “Nederlandse” bestedingen bij uitgaande recreatieve dagtochten zijn deze bij de studie van het NRIT niet apart gepubliceerd, maar opgenomen in de post “binnenlands toerisme / dagtochten”. “Nederlandse “ bestedingen bij zakelijke uitgaande dagtochten zijn niet apart berekend door het NRIT.

5.3. Aanbevelingen voor verder werk

In het onderstaande wordt ingegaan op het toekomstige werk aan de SRT. Bezien vanuit het kader van het werk aan de SRT constateren we een gebrek aan samenhang en een beperkte waarneming van uitgaven door toeristen in de bronstatistieken (5.3.1). Maar we denken ook dat – met de gewonnen inzichten - de bestaande bronnen beter kunnen worden benut. Daarnaast missen we voor sommige diensten nog bronnen. (5.3.2). Vervolgens gaan we in op diensten die in deze SRT niet aan bod zijn gekomen (5.3.3); ook de plaats van goederen in de SRT komt hier aan de orde. Tenslotte worden de mogelijkheden van regionale rekeningen en kwartaalrekeningen kort besproken (5.3.4).

5.3.1. Eisen aan bronstatistieken

Bij het samenstellen van de huidige SRT is gebleken dat de geraadpleegde statistieken te weinig samenhang vertonen, terwijl ook de volledigheid sterk uiteenloopt. Deze bevindingen lijken ook voor andere toepassingen dan de SRT een belemmering. Om deze zaken te verbeteren zouden de verschillende statistieken meer vanuit een overkoepelend kader dienen te worden opgezet, waarbij de gegevensbehoeften van de SRT een belangrijk ijkpunt kunnen vormen. De SRT is weliswaar vooral op financiële transacties gericht, maar heeft door haar interne consistentie en haar samenhang met de Nationale Rekeningen, als integratiekader belangrijke voordelen.²⁴

De volgende belangrijke aspecten illustreren deze uitspraken.

²⁴ Naast financiële aspecten bieden werkgelegenheid en niet-monetaire gegevens (zoals aantallen bezoekers en overnachtingen) belangrijke informatie over toerisme. Aan beide besteedt het RMF expliciet aandacht.

- De toepassing van goed gedefinieerde classificaties in de verschillende bronstatistieken, bijvoorbeeld van activiteiten of motieven voor uitstapjes, vakanties of reizen, is dringend gewenst. Nu is niet duidelijk of een gelijkkluidend motief in twee verschillende onderzoeken binnen de verschillende classificaties op dezelfde manier wordt geïnterpreteerd. Het is niet duidelijk of de door de EU voorgestelde indeling (EU, 1999; Bijlage 8) een goede basis kan vormen.
- De bronstatistieken zouden meer gegevens over toeristische uitgaven moeten leveren. In sommige onderzoeken wordt alleen, dan wel voornamelijk gevraagd naar totale uitgaven (bijvoorbeeld in het CVO), terwijl elders naar enige categorieën van uitgaven wordt gevraagd (bijvoorbeeld in het Onderzoek Dagrecreatie). Een splitsing van de uitgaven in kosten van logiesaccommodatie, eten & drinken, verschillende typen openbaar en eigen vervoer, recreatie, amusement, cultuur & sport, inkopen en overige producten is gewenst. Dit is overeenkomstig de aanbeveling van de EU (EU, 1999; Bijlage 7). Een beperkende factor hierbij is dat sterk wordt gesteund op het geheugen van de respondent. Deze omstandigheid beperkt het detail in de vraagstelling en de nauwkeurigheid van de antwoorden.
- De meeste vragen beperken zich tot de directe – of eenvoudig daartoe te herleiden – uitgaven. Zo worden in het Onderzoek Dagrecreatie voor vervoer wel de kosten van strippenkaarten toegerekend, maar niet die van kortingskaarten of abonnementen. Het verdient aanbeveling hier een bijinschatting voor te maken, om een vollediger beeld van de uitgaven te krijgen.
- De geraadpleegde verzameling bronstatistieken laat in de SRT nog verscheidene hiaten zien, zoals ook uit de probleemanalyse (Tabel 20D) blijkt. De geconstateerde overlappingsen, bijvoorbeeld tussen de gegevens over meerdaags binnenlands zakelijk toerisme in Kennis van Zalen en het Continu Vakantieonderzoek, zijn nuttig omdat ze inzicht in de oorzaken van de onzekerheden geven. Daardoor gesuggereerde mogelijkheden voor verbetering van de efficiëntie van de statistieken zijn vooralsnog minimaal.

Het proefproject leidt dus tot het inzicht dat de geraadpleegde bronstatistieken betere op elkaar moeten worden afgestemd. In hoeverre daaruit efficiëntievoordelen kunnen worden behaald, staat echter te bezien. Voorziene mogelijkheden leveren vermoedelijk slechts marginale bezuinigingen op. Vast staat echter dat de SRT in zijn huidige vorm niet had kunnen worden opgesteld zonder de Statistiek Inkomend Toerisme (SIT), de Statistiek Logiesaccommodaties (SLA), het Onderzoek Dagrecreatie (DR), het Continu Vakantieonderzoek (CVO) en het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG).

Voor het jaar 2001 vindt weer een revisie van de NR plaats. Een dergelijke revisie levert de uitgangspunten voor de bewerkingen in de daarop volgende vijf jaar. Het is zeer gewenst dat deze gebeurtenis wordt aangegrepen om de gewonnen inzichten in het SRT proefproject te laten doorwerken in de NR.

5.3.2. Aandachtsgebieden

Voor deze proef-SRT zijn veel bronnen aangeboord. Daarmee zijn voor bijna alle bestreken diensten bronnen gevonden. Wij verwachten dat met het verkregen overzicht en het gewonnen inzichten meerdere van die bronnen beter benut kunnen worden.

Hieronder volgt een opsomming van onderwerpen die nadere aandacht vragen.

Horeca

Hoewel er veel onderzoek wordt gedaan naar de uitgaven in deze sector bleek het toch moeilijk de gegevens in te delen volgens de in de SRT gebruikte typen toeristen. Dat betreft vooral de scheiding BT en T, ten opzichte van Niet-T, bij Maaltijd & drankverstrekkking. Daarnaast worden vaak de verblijfskosten en uitgaven aan voedsel & drank niet gescheiden opgegeven. Tenslotte zijn de aan T/BT toegeschreven uitgaven sterk afhankelijk van de in dit onderzoek gehanteerde grens van 2 uur; gegevens over verblijfsduur worden nu niet verzameld in horeca-enquêtes.

Vervoer

Bij vervoer is voor enkele vervoerswijzen nog geen externe bron gevonden. Het gaat hier om passagiers grote vaart (waaronder veerdiensten op zee), veerdiensten en passagiers binnenvaart. De betrokken bedragen zijn overigens beperkt.

Luchtvaart

Binnen de vervoersdiensten, maar ook binnen de totale uitgaven voor toerisme neemt luchtvervoer een prominente plaats in. De gegevens op dit gebied laten echter te wensen over. Voor de binnenlandse aanbieders is het aanbod bekend, maar de verdeling van de vraag volgens de SRT-indeling is problematisch door ontbrekende gegevens. Daarnaast kunnen, door geheimhouding, de schattingen slechts beperkt worden gepubliceerd.

Over Nederlanders die met buitenlandse maatschappijen vliegen is niets bekend, aangezien die uitgaven onderdeel uitmaken van een NR post "invoer buitenlandse diensten". Het gaat hier zeker om een aanzienlijk bedrag.

Openbaar vervoer bus

Het onderzoek in het kader van Werkgroep Reizigers Opbrengsten Openbaar Vervoer (WROOV) door NEA Transportonderzoek en Opleiding BV is erg nuttig voor de SRT. Mogelijk wordt de bruikbaarheid van het WROOV onderzoek verhoogd door de uitkomsten in verband te brengen met het NEA-onderzoek naar de studentenjaarkaart.

Openbaar vervoer trein

Van de NS werden tot nu toe slechts beperkte gegevens verkregen reismotieven, en de verdeling van reiskosten over de reismotieven, en het aandeel van Nederlanders en buitenlanders in reizen per internationale treinen. Door geheimhouding kunnen de schattingen slechts beperkt worden gepubliceerd.

Cultuur en ontspanning

De kosten voor cultuur en ontspanning, aangeboden door gemeenten, worden in de NR vaak onder gemeentediensten geboekt. Deze kosten zijn daardoor onvolledig bekend en dienen te worden bijgeschat; dit is tot nu toe alleen voor musea gedaan.

Continu Vakantieonderzoek (CVO)

Het CVO bevat waarschijnlijk meer variabelen dan nu bij het CBS worden gebruikt. Er is daarom overleg met het NIPO nodig over de mogelijkheden van de CVO-gegevens (waaronder de Business Monitor).

Spiegelbronnen van de SIT in Duitsland, België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk

De betrouwbaarheid van de gegevens van de SIT kan verbeterd en getoetst worden door de gegevens daarvan te vergelijken met die van nationale enquêtes voor toeristen uit de belangrijkste omliggende landen. Zulke onderzoeken kunnen ook aanvullende gegevens opleveren. De beschikbare onderzoeken zijn echter nogal verschillend wat betreft de scheiding in typen toeristen, de vraagstelling en de presentatie van resultaten. Overleg met de genoemde landen kan mogelijk beter bruikbare gegevens opleveren.

Eendaags toerisme

Over eendaagse zakelijke reizen in Nederland en eendaagse reizen T en BT naar het buitenland zijn weinig gegevens voorhanden; hetzelfde geldt voor eendaags T en BT van buitenlanders naar Nederland. Alleen voor eendaags recreatief toerisme in Nederland door Nederlanders is informatie voorhanden uit het Onderzoek Dagrecreatie.

Nederlanders in het buitenland

De gegevens over de uitgaven van Nederlanders in het buitenland (uitgaven die ten goede komen aan buitenlandse economieën) zijn nu alleen gebaseerd op de geregistreerde vraag (de gedane uitgaven) via de CVO en de Reisverkeersbalans (RVB). Doordat een confrontatie met het aanbod niet kan worden gemaakt, is een betrouwbare verdeling over de goederen & diensten niet mogelijk. De gegevens uit de CVO en de RVB zijn niet gedetailleerd en betrouwbaar genoeg om dit probleem op te lossen.

Hoewel de uitgaven van Nederlanders in het buitenland geen deel uitmaken van de kern van de SRT (dat zijn de binnenlandse uitgaven), zijn ze toch van belang omdat ze vaak worden vergeleken met de totale uitgaven van Nederlanders in Nederland.

5.3.3. Toe te voegen productgroepen

Dit proefproject heeft zich beperkt tot karakteristieke diensten. Goederen zijn geheel buiten beschouwing gebleven. Deze beperking is aangehouden omdat informatie (nog) niet beschikbaar was, of omdat het methodisch te bewerkelijk leek de voorhanden zijnde gegevens te bewerken.

Diensten

De onderstaande Tabel 24 geeft een overzicht van de dienstengroepen die in deze SRT niet werden opgenomen. De reden waarom dat is gebeurd is kort aangeduid. De vet aangeduide diensten worden onder de tabel nader besproken.

Tabel 24. Dienstengroepen die nog niet in de proef-SRT werden opgenomen

<i>NR-code (GGE8)</i>	<i>Korte omschrijving</i>	<i>TSA code</i>	<i>Reden</i>
huishoudens	<i>2de huisjes</i>	1.2	Accommodatiediensten ten eigen nutte
6321000	Ov.akt.land	3.5	Bronnen? Gering aandeel toerisme verwacht
6322090	Ov.waterverw	3.5	Bronnen? Gering aandeel toerisme verwacht
6322010	Havenloods	3.5	Bron? Wellicht groot aandeel toerisme
6323000	Ov.akt.lucht	3.5	Bronnen? Gering aandeel toerisme verwacht
7110000	Verhuur auto	3.6	Bronnen? Groot aandeel toerisme verwacht
7190000	Verh.ovroerg	3.6	Bronnen? Gering aandeel toerisme verwacht
5020000	Rep.auto	3.7	Onderdeel van autokosten
5040000	Rep.motorrw.	3.7	Onderdeel van motorfietskosten (Zie autokosten)
huishoudens	<i>Autokosten</i>	3	Transportdiensten ten eigen nutte
6603000	<i>Ov.verzeker.</i>	7.1	Bronnen?
9309000	Ov.pers.dnst	7.3	Bronnen? Gering aandeel toerisme verwacht

De *cursief* gedrukte onderwerpen worden hieronder nader besproken.

a. Voor vakanties en uitstapjes wordt gebruik gemaakt van financiële diensten (leningen, krediet- en debietkaarten, reischeques) en verzekeringsdiensten (reis- en bagageverzekering; annuleringsverzekering; reis- en kredietbrief; caravanverzekering). De verzekeringsdiensten lijkt een belangrijke en herkenbare groep van diensten die in de SRT zou moeten worden opgenomen. Tijdens een beperkt

onderzoek vonden we echter te weinig aanknopingspunten om verzekeringen in de proef-SRT op te nemen.

b. Een andersoortige groep diensten betreft “diensten van huishoudens voor eigen gebruik”. Hieronder vallen het gebruik van de eigen auto voor uitstapjes en vakanties en het gebruik van eigen accommodatie (2^e huis). Deze diensten behoren niet tot de kern van de TSA (RMF, B.6), maar zijn in welvarende landen wel van groot belang. Het RMF laat de mogelijkheid open de kosten van deze diensten te berekenen. In het onderzoek Dagrecreatie wordt voor de auto alleen het brandstofgebruik toegerekend. Voor de SRT is het echter nodig de volledige kosten te berekenen (waaronder afschrijving, reparaties, belastingen, verzekeringen, brandstoffen). Deze kosten, uitgedrukt per km, kunnen worden gecombineerd met de kilometerregistratie van het OVG.²⁵ Voor tweede huizen, vakantiehuisjes en stacaravans zijn er naar verwachting voldoende gegevens over aantallen en waarde, zodat gecombineerd met uitgaven aan pacht, heffingen van overheden en verbruik van water en energie een redelijk goede schatting kan worden gemaakt.

Goederen

c. Een belangrijk voorbeeld hiervan zijn duurzame toeristische goederen, die nu geheel in de SRT ontbreken. Het RMF besteedt er weliswaar theoretisch veel aandacht aan, maar dit komt niet tot uiting in de voorgestelde modeltabellen. Bij toeristische goederen kan in de eerste plaats worden gedacht aan karakteristieke goederen die alleen voor toeristische doeleinden worden ingezet, zoals caravans, zeilboten en ski's. Weliswaar zijn er betrouwbare gegevens over de verkoop van deze goederen (uit de CVO), maar de in de SRT vast te leggen uitgaven dienen gebaseerd te zijn op de afschrijvingstermijn per goed. Hierbij kan worden aangesloten op onderzoek verricht door het NRIT.

d. Het RMF schrijft voor dat in principe *alle* goederen en diensten die tijdens, voor en na een vakantie worden gekocht ten behoeve van vakantie worden geregistreerd. Het gaat hier niet alleen om vrijetijdskleding, camera's en het ontwikkelen van vakantiefoto's, maar ook om aankopen in supermarkten. Voor deze goederen geldt het probleem hoe bepaald kan worden of, en zo ja, in hoeverre ze ten behoeve van recreatie of vakantie zijn gekocht. Vrijetijdskleding wordt immers ook rond het huis gedragen. Kernproblemen zijn hier de omgrenzing van de mee te rekenen goederen en aandeel dat aan het gebruik tijdens vakanties kan worden toegeschreven. Wij betwijfelen overigens of het zinvol en uitvoerbaar is om alle goederen, die met toerisme in verband kunnen worden gebracht, in de SRT op te nemen.

5.3.4. Uitbreidingen van de SRT

Tabel T7, werkgelegenheid

De zwakte van de gebruikte methode ligt in het geaggregeerde niveau waarop cijfers beschikbaar zijn. Deze kunnen alleen op basis van informatie over inkomen en toeristische toegevoegde waarde teruggerekend worden naar een lager niveau. Hierdoor moeten aannames gemaakt worden die in de praktijk niet zullen gelden. Het geschetste beeld van de arbeid kan verbeterd worden door bijvoorbeeld EWL brongegevens te gebruiken in combinatie met de huidige berekeningen of de werkwijze van de arbeidsrekeningen aan te passen aan de SRT. Op de laatste manier is het misschien ook mogelijk om aan alle randvoorwaarden van het RMF te voldoen.

Naast volumes en aantallen banen en dergelijke, zijn voor het beleid vooral ook de kenmerken van de banen (onder andere uren en afwijkende werktijden zoals avond- of weekeinde) en de werkzame personen (onder andere geslacht, leeftijd, allochtoon / autochtoon en opleiding) van groot belang. Het

²⁵ In het OVG bedraagt het aantal kilometers dat recreatieve plus zakelijke toeristen per auto aflegden (dat wil zeggen tijdens tochten van minstens 2 uur) 73% van totaal aantal verreden kilometers (62 van het totaal van 85 miljard km). Hiervan zijn 36 miljard bestuurderkilometers. Bij een gemiddelde totale km-prijs van €0,30 betekent dat bijna 11 miljard euro aan toeristische autokosten. Een aanzienlijk bedrag, vergeleken met de wel meegerekende toeristische uitgaven (zie Tabel 23).

moet duidelijk zijn dat dit soort verdelingen, in tegenstelling tot aantallen en volumes, echter alleen maar kan worden gebaseerd op de werkgelegenheid in de totale toeristische bedrijfstakken en niet van het toeristische aandeel daarvan. Naast kenmerken van banen en werkzame personen zijn zaken als loon(som) en inkomen interessante aspecten van werkgelegenheid. Internationaal zijn er gedachten om, vergelijkbaar met de Arbeidsrekeningen, een werkgelegenheidsmodule aan de SRT te hangen. Dit kon echter wel eens zeer bewerkelijk zijn, terwijl een eenvoudige methode evenveel oplevert.

Tabellen T8 - T10

De bovenstaande aanbevelingen richtten zich op verbeteringen en uitbreidingen van de kerntabellen T1 – T6.²⁶ Naast deze tabellen en de werkgelegenheidstabel, worden in het RMF en de EIM de drie volgende tabellen onderscheiden:

- Tabel T8, Vorming van kapitaalvoorraden in de toeristische bedrijvigheid;
- Tabel T9, Collectieve toeristische consumptie;
- Tabel T10, Niet-monetaire indicatoren.

De meeste van de voor Tabel T10 vereiste gegevens zijn beschikbaar, en in feite benut bij het berekenen van de kerntabellen. Deze tabel zal in de toekomst hoogstwaarschijnlijk worden samengesteld.

De tabellen T8 en T9, respectievelijk over investeringen in de toeristische sector en collectieve consumptie, richten zich op wat minder zichtbare aspecten van het toerisme. Bij de investeringen gaat het niet alleen om slaap- en verblijfsaccommodaties, maar ook om zaken als concertzalen, evenementenhallen, en transportmiddelen, voorzover gefinancierd door ondernemingen. Bij collectieve consumptie loopt het spectrum van toeristische promotie, via statistieken over toerisme, naar de kosten van veiligheidsbeleid rond toerisme. In beide gevallen zal de demarcatie van het betreffende gebied, het opsporen van bronnen en het vullen van gaten in de informatie een aanzienlijke inspanning vereisen.

Regionale- en kwartaalrekeningen

Deze proef-SRT was gericht op een rekening voor geheel Nederland over een heel kalenderjaar. Dat impliceert twee mogelijke uitbreidingen:

Door regionalisatie kan worden getoond in hoeverre de economieën van de onderscheiden regio afhankelijk zijn van toerisme. Het gaat daarbij om productie, consumptie en werkgelegenheid. Dat kan belangrijke informatie opleveren voor het regionale beleid op dit punt. Echter, voor regionalisatie moet niet alleen het gebruik per regio bekend zijn, maar ook de regionale productie en de uitwisseling van producten met andere regio.

Het toeristische gebruik per regio is voor de meeste vraagbronnen naar verwachting redelijk goed op te delen; het aanbod echter niet. Bovendien dient bezien te worden of niet-monetaire statistische gegevens, zoals het aantal overnachtingen en de toeristische capaciteit niet voldoende indicatie geven van de regionale verschillen.

Toerisme is sterk seizoensafhankelijk. De pieken voor meerdaagse vakanties liggen in het zomerseizoen en de vakantieperioden in voor- en najaar, terwijl ook de wintersport veel liefhebbers kent. Dagtripjes zijn evenwichtiger over het jaar verdeeld, met pieken in de weekeinden en een maximum in de zomer.

Met een opdeling van de SRT naar kwartaal wordt aangesloten op een bestaande praktijk bij de NR. Voor een dergelijke detaillering kan worden gerealiseerd dient eerst meer ervaring met de bestaande

---

²⁶ Het RMF beschouwt de tabellen T1 – T7 en T10 als de ‘minimal set’ van tabellen (RMF, p. 49). De EIM daarentegen ziet de tabellen T1, T2, T4, T5 en T6 als de ‘core tables’ (EIM, p. 16). Voor de SRT is aangesloten op de selectie van het EIM, onder toevoeging van T3, consumptie door Nederlanders in het buitenland.

SRT te worden opgedaan. Bovendien zullen kwartaalrekeningen meer personele capaciteit vergen. Voorzover ons bekend is Canada het enige land dat gegevens per kwartaal berekent.

Het toeristische bedrijfsleven is in regionale rekeningen en kwartaalrekeningen geïnteresseerd. Deze verfijningen kunnen echter pas zinvol overwogen worden als een SRT voor verscheidene jaren is opgesteld, voldoende ervaring met de gevolgde methode is opgebouwd en er voldoende brongegevens zijn om deze voornemens te realiseren.

Referenties

- Barber-Dueck, C., and D. Kotsovos, 2002, *The Provincial and Territorial Tourism Satellite Accounts for Canada, 1996*, Ottawa.
- BHC, 1999, *UitSlapen, buitenshuis overnachten in Nederland 1999*, Bedrijfschap Horeca en Catering, Zoetermeer.
- BHC, 2001, *Drinken in de Nederlandse Horeca 2001*, Bedrijfschap Horeca en Catering, Zoetermeer.
- BHC, 2002, *Horeca Consumentenonderzoek 2002*, Bedrijfschap Horeca en Catering, Zoetermeer.
- BHC, 2002, *Horeca in Cijfers 2002*, Bedrijfschap Horeca en Catering, Zoetermeer, boek en CD-ROM.
- Brændvang, A.-K., z.j., *The Norwegian Tourism Satellite Account*, mimeo, Statistics Norway, Oslo.
- Cañada Martínez, A., 2001, "Basic characteristics of the Spanish Tourism Satellite Account", paper prepared for a workshop in Vancouver, 2001, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- DBB, 2001, Reisdata naar Nederland uit huishoudonderzoek, Deutsche Bundesbank, Frankfurt.
- DBB, 2002, *Compilation of the foreign travel in the balance of payment statistics from 2002*, Deutsche Bundesbank, Frankfurt am Main.
- EC, 2001, *Working together for the future of European Tourism*, Commission of the European Communities, Brussels, COM(2001) 665 final.
- Eurostat (1998). *CPA 1996: Statistische classificatie van producten, gekoppeld aan de economische activiteiten in de Europese Economische Gemeenschap*. Luxembourg: Eurostat. [CPA = Classification of Products by Activity]
- Eurostat, 1996, *Europees Systeem van Rekeningen*, Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg (ESA).
- Eurostat, 1999, *Communautaire methodiek voor de toerismestatistiek*, Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg.
- Eurostat, z.j., *European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts (TSA)*, Luxemburg, Final Draft, Version 1.0 (EIM).
- EZ, 2003, *Omvang van en promotie gericht op het internationaal zakelijk reisverkeer in Nederland*, Ministerie van Economische Zaken, 's-Gravenhage, rapport opgesteld door LAGroup, Amsterdam.
- HC, 2000, *Jaarverslag 1999*, Holland Casino.
- INE, 2002, *Presentación (de la primera versión provisional de la Cuenta Satélite del Turismo de España)*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE, 2002, *The economic impact of tourism*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- Kass, D.I., and S. Okubo, 2000, "U.S. Travel and Tourism Satellite Accounts for 1996 and 1997", *Survey of Current business*, July 2000, 8-24.
- Klein, R., 2001, *Tourism Satellite Accounts (T.S.A.), Road map*, Commission of the European Communities, DG Enterprise, Directorate D, 19 December 2001.
- KLM, *Jaarverslag 1999*, Koninklijke Luchtvaartmaatschappij.
- KNV, 2002, *Kerncijfers taxivervoer 2002*, Koninklijke Nederlandse Vervoersbond.
- Laimer, P., et al., 2002, *A Tourism Satellite Account for Austria; The economics, methodology and results 1999-2003*, Statistics Austria and Austrian Institute of Economic Research (WIFO), Vienna.
- Lehtomaki, T., 2003, Commissie van de Europese Gemeenschappen (EU), Directoraat Generaal Enterprise, Unit D.3, schriftelijke mededeling, 28 oktober 2003.
- Loon, A. van, 2003, *Bewerking statistieken cultuur, sport en recreatie (SBI 92) voor SRT 1999*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

- Meis, S., 2001, "Presentation for a conference of the World Trade Organisation, February 23-24, 2001, Geneva", www.wto.org/english/tratop_e/sectors_e/meis.ppt.
- ME, z.j., *Usual environment*, presentatie van het Ministerio de Economía, Madrid.
- NS, 2000, *Jaarverslag 1999*, Nederlandse Spoorwegen, Utrecht.
- NRIT (1999). *De economische betekenis van toerisme en recreatie in Nederland anno 1998: Eindrapport*, Nederlands Research Instituut voor Toerisme, Breda. In opdracht van het NBT (TRN).
- NRIT, 2002, *Kennis van Zalen*, Nederlands Research Instituut voor Toerisme, Breda.
- NVB, z.j., www.nvbinfocentrum.nl, Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten, Internet.
- OECD, 1991, *Manual on Tourism Economic Accounts*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD, 2000, *Measuring the role of tourism in OECD economies, The OECD manual on Tourism Satellite Accounts and employment*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- SIT, 1999 (CBS 2000), *Statistiek Inkomend Toerisme 1999*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
- SLA, 1999 (CBS 2000), *Statistiek Logiesaccommodaties 1999*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
- Soufan, E., 2003, *Pilot Satellietrekening Toerisme 2003: Bewerking van de kwartaalbestanden van het Continu Vakantieonderzoek 2002*, Voorburg.
- Stokman, J., 2003, "Statistische gegevens besloten busvervoer", *Nederlands vervoer* 6, pp. 40-42.
- Trewin, D., 2000, *Australian National Accounts: Tourism Satellite Account, 1997-98*, Canberra.
- Trewin, D., 2002, *Tourism Satellite Account, 2000-01*, Canberra.
- TRN, 1999, *Het volume en het economische belang van dagtochten vanuit Nordrhein-Westphalen, Niedersachsen (regio Bremen/Osnabrück) en Vlaanderen naar Nederland, 1998*, Toerisme Recreatie Nederland, Leidschendam.
- TRN, 2003, *Economische betekenis van Toerisme 2002*, Toerisme Recreatie Nederland, Leidschendam.
- UN et al., 1993, *System of National Accounts*, United Nations, Commission of the European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, Brussels, Luxembourg, New York, Washington, D.C. (SNA).
- UN and WTO (1993), *Recommendations on tourism statistics*, Statistical papers, Series M, No. 83, New York.
- UNSD et al., 2001, *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*, United Nations Statistics Division, World Tourism Organisation, Statistical Office of the European Communities (Eurostat) and Organisation for Economic Co-operation and Development, New York, Madrid, Luxembourg, Paris (RMF).
- Vassille, L., 2001, "Establishing regional Tourism Satellite Accounts: learning from the French experience", paper prepared for a workshop in Vancouver, 2001, Direction du Tourisme, Secretariat d'Etat au Tourisme, Paris.
- Veld, A. in 't, en G. Zijlmans, 1998, *Revisie van de SBI 92 t.bijvoorbeeld de Aanbod- en gebruiktabellen*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Sector Nationale Rekeningen, Revisienota SBI, 2^e concept.
- WTO, 1983, *Determination of the importance of tourism as an economic activity within the framework of the national accounting system*, World Tourism Organization, report submitted to the General Assembly of the World Tourism Organization, New Delhi, 3 to 14 October 1983.
- WTO, 1999, *Tourism Satellite Account (TSA), The conceptual framework*, World Tourism Organization, Madrid.

Lijst van acroniemen en afkortingen

< 1	dagtochten
≥ 1	meerdaagse reizen
BBP	Bruto Binnenlands Product, totale bruto toegevoegde waarde gegenereerd door binnenlandse producenten
BHC	Bedrijfschap Horeca en Catering, Zoetermeer
BT	zakelijk toeristisch gebruik
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
CEC	Commission of the European Communities, Commissie van de Europese Gemeenschappen, Brussel, ook: EC
CPA	Classification of Products by Activity
CVO	Continu Vakantie Onderzoek
DBB	Deutsche Bundesbank, Frankfurt am Main
DBFVK	statistieken over uitgaand toerisme voor Duitsland, België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk
DR	Onderzoek Dagrecreatie
DR	Onderzoek Dagrecreatie (CBS)
EC	Europese Commissie, Brussel, ook: CEC
Ecorys	Ecorys/NEI, Rotterdam
EIM	“European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts (TSA)”, nadere specificatie en handleiding voor de constructie van een SRT (Eurostat, z.j.)
ESA	European System of Accounts, Europees Systeem van Rekeningen (Eurostat, 1996)
Eurostat	Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg
EZ	Ministerie van Economische Zaken, 's-Gravenhage
HC	Holland Casino
INE	Instituto Nacional de Estadística, Madrid
KLM	Koninklijke Luchtvaartmaatschappij
KNV	Koninklijke Nederlandse Vervoersbond
KVZ	Kennis van Zalen (NRIT, 2002)
ME	Ministerio de Economía, Madrid
NEA	NEA Transportonderzoek en Opleiding BV, Rijswijk ZH
NIPO	NIPO BV, 's-Gravenhage
NL	Nederland
NR	Nationale Rekeningen
NRIT	Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme, Breda
NS	Nederlandse Spoorwegen, Utrecht
NT	niet-toeristisch
NVB	Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris
OVG	Onderzoek Verplaatsingsgedrag

RMF	“Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework”, standaardbeschrijving een Satellietrekening voor het Toerisme (UNSD <i>et al.</i> , 2001)
RR	Revisie Rapport Nationale Rekeningen
RVB	Reisverkeersbalans
SIT	Statistiek Inkomend Toerisme (CBS)
SLA	Statistiek Logiesaccommodaties (CBS)
SNA	System of National Accounts, standaardbeschrijving van het Systeem van Nationale Rekeningen (UN <i>et al.</i> , 1993)
SRT	Satellietrekening(en) voor het Toerisme, Nederlandse vertaling van TSA
T	recreatief toeristisch gebruik; in Staat 5 en Tabel 22 zakelijk plus recreatief toeristisch gebruik
T1	SRT-tabel 1, consumptie door buitenlandse toeristen in het binnenland (inkomend toerisme)
T2	SRT-tabel 2, consumptie door binnenlandse toeristen in het binnenland (binnenlands toerisme)
T2a	deel van SRT-tabel 2: consumptie door binnenlandse toeristen tijdens binnenlandse reizen
T2b	deel van SRT-tabel 2: consumptie door binnenlandse toeristen op weg naar het buitenland, afgenomen van binnenlandse producenten
T2c	deel van SRT-tabel 2: consumptie door binnenlandse toeristen op weg naar het buitenland, afgenomen van buitenlandse producenten
T3	SRT-tabel 3, consumptie door binnenlandse toeristen in het buitenland (uitgaand toerisme)
T4	SRT-tabel 4, consumptie door binnen- en buitenlandse toeristen in het binnenland (intern toerisme)
T5	SRT-tabel 5, aanbod van toeristische producten door binnenlandse producten
T6	SRT-tabel 6, confrontatie van binnenlands aanbod van toeristische producten door binnenlandse producten en importen met interne toeristische consumptie
TBBP	Toeristisch Bruto Binnenlands Product, totale toegevoegde waarde gegenereerd door geleverde toeristische goederen en diensten voor zover deze finaal door toeristen worden geconsumeerd, inclusief productgebonden belastingen en subsidies = TTW plus saldo van de productgebonden belastingen en subsidies op producten en importen ten behoeve van de toeristische industrie
TRN	Toerisme Recreatie Nederland, Leidschendam
TSA	Tourism Satellite Account(s), Satellietrekening(en) voor het Toerisme, praktische uitwerking van RMF (en EIM) in een land
TTW	Toeristische Toegevoegde Waarde, totaal van toegevoegde waarde gegenereerd door interne toeristische consumptie
TWT	Toegevoegde Waarde van de Toeristische Bedrijfstakken
UN	United Nations, New York
UNSD	United Nations Statistics Division, New York
WROOV	Werkgroep Reizigers Opbrengsten Openbaar Vervoer
WTO	World Tourism Organization, Wereld Toerisme Organisatie

Bijlage 1. Beschrijving van de berekeningen

1.1. Toeristenbenadering voor de tabellen T1 – T4

1.1.1. Inleiding en overzicht resultaten

In de toeristenbenadering worden de bronnen gebruikt die inzicht kunnen geven in de samenstelling van de consumptie van verschillende producten door één type toerist of enkele typen toeristen (kolommen van de tabellen T1-T4 van de SRT). Een overzicht van de belangrijkste gebruikte bronnen is gegeven in Tabel 8. Voor iedere bron komen twee aspecten ter sprake. Allereerst de mogelijkheid dat de bron een kolomtotaal kan opleveren: een schatting van het totale bedrag dat door een specifieke categorie toeristen is uitgegeven. Daarnaast zal worden gekeken naar de verdeling van deze uitgaven over de kolom: de mogelijkheid om de uitgaven aan verschillende soorten producten die het kolomtotaal vormen (bijvoorbeeld uitgaven aan transport, logiesaccommodatie, maaltijden en dranken) te onderscheiden.

De schattingen die uit deze benadering zijn voortgekomen zijn in Tabel 18A weergegeven. De tabel is opgebouwd uit SRT-Tabellen T1, T2 en T4 volgens het schema gepresenteerd in Tabel 5. De indeling van de typen toeristen is, zoals uitgelegd in paragraaf 2.1 van de hoofdtekst, uitgebreider dan het RMF voorschrijft. De tabel bevat tevens de kolom met rijtotalen van Tabel T5 (die gelijk is aan de kolom met rijtotalen van Tabel T6), om de relatie tussen tabellen T1, T2 en T4 enerzijds en de tabellen T5 en T6 anderzijds aan te geven.

1.1.2. Algemene bronnen: Continu Vakantieonderzoek en Reisverkeersbalans

Het Continu Vakantieonderzoek (CVO) wordt elk kwartaal uitgevoerd door het NIPO met als doel het in kaart brengen van de activiteiten en uitgaven van Nederlanders op vakantie of zakenreis, zowel in binnen- als buitenland. Bij het onderzoek wordt gebruik gemaakt van een panelmethode, waarbij een vaste groep respondenten gevraagd wordt om schriftelijk informatie te verstrekken over hun vakanties en/of zakenreizen in de drie voorgaande maanden. Momenteel dient het CVO als bron voor twee statistieken binnen het CBS: de gelijknamige jaarlijkse statistiek Continu Vakantieonderzoek en de Reisverkeersbalans, een kwartaalstatistiek. In deze tekst wordt aan de statistiek Continu Vakantieonderzoek gerefereerd met de afkorting CVO1 en aan de toepassing voor de Reisverkeersbalans met de afkorting CVO2.

Het CVO1 omvat de totale uitgaven van Nederlanders aan meerdaags recreatief toerisme, zowel in binnen- als buitenland. Daarom dient het CVO1 voor het jaar 1999 als bron voor de overeenkomstige kolomtotalen in de tabellen T2 en T3 van de SRT. De verdeling van deze uitgaven over de dienstengroepen wordt door het CVO1 niet gegeven. In tabel T2 is daarvoor het CVO3 gebruikt, in tabel T3 het CVO2. Het CVO3 is een tabel opgesteld door TRN op basis van de antwoorden van respondenten op vragen in het CVO naar activiteiten die tijdens meerdaagse vakanties zijn ondernomen. Voor een bespreking van de bewerkingen wordt verwezen naar bijlagen 1.1.3 en 1.1.4.

De Reisverkeersbalans bevat twee componenten: inkomend en uitgaand verkeer. De bijdrage van het CVO2 aan de Reisverkeersbalans heeft betrekking op uitgaand toerisme. Deze publicatie bevat naast de totale uitgaven van meerdaags recreatief toerisme in het buitenland ook de uitgaven van zakelijk toerisme in het buitenland. Daarbij moet worden opgemerkt dat het slechts het deel van de uitgaven betreft dat in het buitenland wordt uitgegeven.

Bij de vergelijking van het CVO1 en het CVO2 blijkt dat het CVO1 is gebaseerd op de panelleden die het gehele jaar (alle kwartalen) responderen, dit om de invloed van *selectieve uitval* te beperken. Daarentegen wordt bij het CVO2, een kwartaalstatistiek, elke respondent opgenomen bij de berekening. Tevens wordt bij het CVO1 een zogeheten *PC-correctie* uitgevoerd en bij het CVO2 niet. Deze *PC-correctie* wordt verricht, omdat de groep respondenten de enquête via e-mail krijgen

toegestuurd en daardoor niet geheel representatief is voor de gehele populatie. De achterliggende gedachte is dat personen met een PC over hogere inkomens beschikken en daardoor vaker op vakantie gaan; daarom worden de uitgaven naar beneden bijgesteld.

Een ander verschil tussen beide publicaties is dat het oorspronkelijke CVO-bestand voor het CVO1 door het NIPO wordt gaafgemaakt, terwijl dit voor het CVO2 bij het CBS gebeurt. Dit proces omvat het benaderen van ontbrekende waarden van variabelen op grond van trends in aanwezige, verwante waarden (imputatie), het verwijderen van onwaarschijnlijk sterk afwijkende waarden en het verwijderen van dubbel vermelde waarnemingen. De bronbestanden van het CVO2 zijn gaaf geleverd voor zover dat voor de Reisverkeersbalans nodig is; de bestanden zijn alsnog volledig gaafgemaakt. Zo zijn sommige zakenreizen en dagtochten verwijderd omdat deze dubbel in het bestand zijn vermeld. Daarnaast was ook een deel van de uitgaven niet voorzien van een waarde (of de uitgave bedroeg nul euro), terwijl er wel een reis had plaatsgevonden. Hiervoor zijn correcties gemaakt, waardoor mogelijk discrepanties met andere publicaties zijn ontstaan. Daarom zijn de verkregen uitkomsten gelijkgetrokken met de Reisverkeersbalans (CVO2).

Het gebruikelijke waarnemingsjaar van CVO2 loopt van 1 oktober tot 1 oktober van het volgende jaar. Een probleem van tijdelijke aard was dat de opzet van het CVO per 1 januari 2002 is verbeterd, door de respondenten de gemaakte uitgaven uit te laten splitsen over verscheidene kostenposten. Hierdoor is het eerste kwartaal (c.q. vierde kwartaal 2001) van het CVO2 voor 2002, echter niet vergelijkbaar met de drie volgende kwartalen. Daarom is het CVO2 gebaseerd op de vier kwartalen van 2002 (c.q. kalenderjaar 2002). Een bijkomend probleem was dat de gemaakte uitgaven van zakelijke toeristen in Nederland ontbraken voor het vierde kwartaal 2002. Hiervoor is een ruwe bijschatting gemaakt door de uitgaven in het derde kwartaal ook te gebruiken voor het vierde kwartaal. De voor 2002 verkregen resultaten zijn met waarde-indices voor consumenten teruggerekend naar 1999.

Tijdens verder onderzoek naar de bruikbaarheid van het CVO2 blijkt dat de vragen van de enquête niet voor elk type toerisme dezelfde zijn. Bijvoorbeeld bij zakelijk toerisme wordt, naast de totale uitgaven, een uitsplitsing naar vervoer-, verblijf- en overige kosten gevraagd. Daardoor kan het CVO over sommige soorten toerisme, naast kolomtotalen, nog extra informatie verschaffen. Momenteel wordt per levering van het CVO aan het CBS een selectie van variabelen gemaakt, daarbij moet worden opgemerkt dat de toekomstige leveringen in ieder geval de benodigde variabelen voor de SRT moeten bevatten. Voor een volledig overzicht van de gemaakte bewerkingen van het CVO2 wordt verwezen naar een interne nota van het CBS (Soufan, 2003).

Een aandachtspunt bij het gebruik van het oorspronkelijke CVO voor het zakelijk toerisme bij de SRT betreft het klein aantal zakenmensen waarop het zakelijk toerisme is gebaseerd. De gehele steekproef omvat in 2001 ongeveer 4.600 personen (non-respons 24%) en sinds 2002 is de omvang van de steekproef verdubbeld naar ruim 10.000 personen (non-respons 23%). Toch bevat deze steekproef slechts een gering aantal panelleden die zakenreizen maken, waardoor de steekproef waarop het zakelijk toerisme is gebaseerd aanzienlijk kleiner is.

Per meerdaagse vakantie worden de totale kosten van de vakantie gevraagd en indien van toepassing de gemaakte kosten bij een reisbureau. De panelleden wordt om een verdere uitsplitsing van de gemaakte kosten gevraagd. Indien het panellid zich de kosten niet precies meer weet te herinneren wordt een schatting gevraagd. Tevens wordt de grootte van het reisgezelschap en het op de heenreis gebruikte vervoermiddel gevraagd. Bij de vraag over het gebruikte vervoermiddel blijkt ruim 90% van de personen daarvoor de auto te gebruiken.

Voor een specifieke uitleg over het gebruik van het CVO, de publicaties CVO1 en CVO2 en de tabel CVO3 bij het berekenen van de uitgaven van de betreffende soorten meerdaags toerisme wordt verwezen naar de paragrafen 1.1.3, 1.1.4 en 1.1.5 van deze bijlage. Daarin komen ook enkele bijzondere toepassingen ter sprake, die in Tabel 8 en Tabel 18B zijn aangeduid als CVO1+ en CVO+.

1.1.3. Inkomend toerisme (niet-ingezetenen in Nederland, tabel T1)

In deze paragraaf wordt de afleiding van de toeristische uitgaven van buitenlandse ingezetenen aan Nederlandse bedrijven, instellingen en personen besproken. De buitenlanders doen deze uitgaven

vooral tijdens hun bezoek aan ons land, maar een deel ervan dient voor reizen naar en in het buitenland. De resultaten zijn vermeld in de overzichtstabel van de toeristenbenadering, Tabel 18A, in de kolommen onder het hoofd Tabel T1.

Voor de uitgaven tijdens eendaags toerisme zijn moeilijk te bepalen vanwege een gebrek aan bronnen. De uitgaven van meerdaagse toeristen volgen uit de Statistiek Inkomend Toerisme (SIT, 1999). De SIT is een vijfjaarlijkse enquête die gehouden wordt onder een steekproef van ongeveer tienduizend buitenlandse gebruikers van hotels en overige logiesaccommodaties in Nederland. Daarbij worden vragen gesteld over onder andere de duur van het verblijf, de gemaakte kosten, de ondernomen activiteiten en het meest gebruikte vervoermiddel. Met behulp van de variabele 'reden van bezoek' is het mogelijk om het zakelijke toerisme te bepalen. Naast het motief 'zakelijk bezoek' is ook het motief 'school/studie' tot het zakelijke toerisme gerekend, omdat het waarschijnlijk voor een belangrijk deel om cursussen of opleidingen vanuit bedrijven gaat.

Eendaags zakelijk inkomend toerisme

Over het ééndaags zakelijk toerisme van buitenlanders in Nederland zijn niet veel gegevens bekend. Geprobeerd is, het totaal van de bestedingen te bepalen als het verschil tussen de totale besteding van inkomende toeristen volgens de Reisverkeersbalans en de schattingen voor de overige typen inkomend toerisme. Vanwege de onnauwkeurigheden van laatstgenoemde schattingen en door de aanwezigheid van andere uitgaven van buitenlanders in Nederland, zoals voor woon-werkverkeer, is van deze schattingsmethode afgezien. Door TRN (2003) wordt een bedrag van 100 miljoen euro voor zakelijke dagtochten genoemd.

Meerdaags zakelijk inkomend toerisme

Er worden twee kostenposten gepubliceerd in de SIT, namelijk verblijf, eten en drinken enerzijds en vervoer, entree en aankopen anderzijds. Door het bronbestand te bewerken zijn vervoerskosten, entreekosten en aankopen gesplitst. Daarbij moet opgemerkt worden dat deze drie afzonderlijke kostenposten vanwege de geringere betrouwbaarheid niet zijn gepubliceerd. Vanwege het experimentele karakter van de SRT wordt dat hier echter verantwoord geacht. De vervoerskosten zijn op grond van gegevens over het meest gebruikte vervoermiddel nog verder verdeeld. De entreekosten zijn gesplitst op basis van de ondernomen culturele en recreatieve activiteiten. De uitkomsten zijn exclusief de kosten van niet-commerciële logies. De uitkomsten zijn, na het aftrekken van BTW, weergegeven in de overzichtstabel van de toeristenbenadering, Tabel 18A.

Eendaags recreatief inkomend toerisme

Voor het ééndaagse recreatieve toerisme zijn enkele bronnen beschikbaar die niet helemaal met elkaar zijn te rijmen. De schatting van de totale besteding in 2002 door TRN (2003), 2,3 miljard euro, is grotendeels gebaseerd op het onderzoek van TRN (1999) naar dagtochten vanuit Noordrijnland-Westfalen, Nedersaksen en het Vlaamse Gewest in 1998. De cijfers voor Duitsland komen echter een stuk hoger uit dan de cijfers uit een ter beschikking staand onderzoek van de Deutsche Bundesbank over uitgaven van Duitsers in Nederland in 2001 (DBB, 2001). Hier is ervoor gekozen om uit te gaan van het laatste onderzoek, de uitkomst met een waarde-index om te rekenen naar 1999 en een bijschatting te maken voor Belgen, Engelsen en Fransen.

Het onderzoek van de Deutsche Bundesbank scheidt de kosten van Duitsers in Nederland naar motief. De motieven dagtochten, winkelen en familie- en vriendenbezoek worden tot het eendaagse toerisme gerekend. De uitgaven van Belgen worden op 25 procent van die van Duitsers geschat en voor Engelsen en Fransen wordt er vanuit gegaan dat 5 procent van hun totale uitgaven tijdens dagbezoeken aan Nederland tijdens recreatieve dagbezoeken wordt besteed (EZ, 2003). De resultaten zijn weergegeven in Tabel 18A onder de vermelding Tabel T1, kolom T, <1.

Een detaillering van de uitgaven van buitenlandse recreatieve dagtoeristen is niet mogelijk met behulp van de gegevens van de Deutsche Bundesbank. Er is toch een schatting gemaakt voor uitgaven aan cultuur, sport en recreatie. Het percentage dat wordt besteed aan entreegelden voor cultuur, sport en recreatie is verondersteld gelijk te zijn aan het percentage dat Nederlanders kwijt zijn aan entrees tijdens recreatieve dagtochten naar het buitenland. Hierdoor kon het totaalbedrag voor entrees bepaald worden. Dit totaal is met de verdeelsleutel uit de SIT verdeeld over de verschillende posten binnen cultuur, sport en recreatie.

Meerdaags recreatief inkomend toerisme

Het meerdaagse recreatieve toerisme is evenals het meerdaagse zakelijke toerisme afgeleid met behulp van de SIT. De motieven die niet onder zakelijk vallen, worden verondersteld recreatief toeristisch te zijn. Het gaat om de motieven vakantie, bezoek, doorreis en overig. Het afleiden van de bestedingen gaat verder op dezelfde wijze als bij meerdaags zakelijk inkomend toerisme; zie boven.

Een uitzondering geldt voor het gebruik van binnenlandse veerdiensten, over binnenwateren en zeearmen inclusief de Waddenzee. De productie is bekend uit de NR. Op grond van gegevens uit het OVG (gecorrigeerd voor het aandeel lijndiensten uit WROOV) kan dit bedrag worden verdeeld over toeristisch, zakelijk toeristisch en niet-toeristisch gebruik. De verdeling van de uitgaven aan deze diensten over Nederlandse en buitenlandse ingezetenen is dan nog onbekend. De kosten van de overtochten naar de Waddeneilanden zijn uit het CVO afgeleid en met behulp van de verhouding van de uitgaven van buitenlandse en Nederlandse ingezetenen aan logies volgens de SLA over deze twee groepen verdeeld. Hierbij is rekening gehouden met de prijsverschillen tussen de seizoenen. Bij deze overtochten gaat het meestal om meerdaags recreatief toerisme. De uitkomsten vormen ongeveer de helft van de gebruikskosten van veerdiensten volgens de NR. Vervolgens zijn de verdeling over toeristisch, zakelijk toeristisch en niet-toeristisch gebruik en de verdeling over buitenlandse en Nederlandse ingezetenen met elkaar gecombineerd en aldus met het NR-totaal in overeenstemming gebracht. Bovendien zijn enkele extra veronderstellingen gedaan, bijvoorbeeld dat het gebruik door buitenlandse zakelijke toeristen nul is. Deze berekening is in Tabel 8 en Tabel 18B aangeduid als CVO1+.

Uitgaven van buitenlanders in het buitenland die ten goede komen aan Nederlandse producenten

Het gaat hier om aankopen door buitenlanders van diensten geleverd door Nederlandse producenten. Hierbij doet het er niet toe of de aankoop in Nederland of in het buitenland plaatsvindt. Het overgrote deel van deze bestedingen betreft vliegdiensden. Daarnaast is vervoer per zeeschip van belang. Deze gegevens zijn rechtstreeks uit de NR afgeleid.

1.1.4. Binnenlands toerisme (ingezetenen in Nederland, tabel T2)

Toeristische bestedingen van Nederlandse ingezetenen betreffen vooral toeristische activiteiten in eigen land, maar een deel is bestemd voor reizen naar het buitenland. De resultaten zijn vermeld in de overzichtstabel van de toeristenbenadering, Tabel 18A, in de kolommen onder het hoofd Tabel T2.

De genoemde uitgaven zijn in de toeristenbenadering in belangrijke mate uit twee bronnen afgeleid: het Continu Vakantieonderzoek (CVO) en het Onderzoek Dagrecreatie (DR). Deze bronnen worden besproken in bijlage 1.1.2 en in de voorliggende bijlage, hieronder.

Eendaags zakelijk binnenlands toerisme

Het CVO meet de gemaakte uitgaven tijdens eendaags zakelijk toerisme niet. Bij de vraag over de gemaakte uitgaven tijdens zakenreizen in Nederland wordt namelijk expliciet gevraagd naar zakenreizen met minimaal één overnachting. Uit de publicatie Kennis van Zalen (KVZ) van NRIT

(2002) zijn echter de uitgaven aan maaltijden en dranken bij bezoeken aan congressen, vakbeurzen en tentoonstellingen afgeleid.

Meerdaags zakelijk binnenlands toerisme

Het CVO2 geeft onder meer inzicht in de totale uitgaven van Nederlanders voor meerdaags zakelijk toerisme. De panelleden dienen deze uitgaven uit te splitsen naar drie kostensoorten: vervoer-, verblijf- en overige kosten. Naast de uitgave van de laatste zakenreis worden het aantal overnachtingen tijdens deze reis en het aantal afgelegde zakenreizen gedurende de laatste drie maanden gevraagd. Het is niet bekend in hoeverre panelleden uitgaven aan maaltijden en dranken als verblijfskosten beschouwen. Het kolomtotaal van de bestedingen aan karakteristieke diensten tijdens meerdaags zakelijk toerisme is niet groter dan 0,6 miljard euro, niet-karakteristieke (dus verwante) toeristische diensten meegerekend 0,8 miljard euro. Deze schattingen zijn gebaseerd op een steekproef van 351 zakenreizen.

Aan 'Kennis van Zalen' (NRIT, 2002) zijn zelfstandige schattingen van de bestedingen aan verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken ontleend. De bestedingen betreffen bezoeken aan congressen, vakbeurzen en dergelijke en vallen daarom in totaal lager uit dan de schattingen uit CVO2: 0,4 in plaats van 0,5 miljard euro.

Eendaags recreatief binnenlands toerisme

Eendaags recreatief toerisme wordt niet in het CVO gemeten. Daarvoor dient het Onderzoek Dagrecreatie van het CBS. Deze – ongeveer – vijfjaarlijkse publicatie geeft inzicht in het aantal dagtochten van minimaal twee uur in de periode september tot augustus van het jaar daarop. Het accent ligt op de typering van de dagtochten naar activiteit, de geografische bestemming, het gebruik van vervoermiddelen, de afgelegde afstand, de spreiding over het jaar en de uitgaven. Voor de SRT voor het jaar 1999 zijn de onderzoeken uit 1996 en 2002 van belang.

De volgende bewerkingen hebben plaatsgevonden. Per tocht kan gebruik worden gemaakt van verscheidene vervoermiddelen. Voor het vervoer werd geselecteerd op het eerst gebruikte vervoermiddel. Slechts in 3% van de gevallen was sprake van het gebruik van meer dan een vervoermiddel; meestal was het eerste vervoermiddel een fiets. Daarom zijn de onder "fiets" geboekte vervoerskosten naar evenredigheid over de andere vervoermiddelen verdeeld. De uitgaven zijn met behulp van waarde-indices voor de betreffende goederencategorieën omgezet naar gelijkwaardige uitgaven in 1999.²⁷ Dagrecreatie vanuit het vakantieadres is per definitie meerdaags recreatief toerisme; dat wordt later in deze bijlage beschreven.

Het Onderzoek Dagrecreatie vraagt mensen onder andere naar hun uitgaven tijdens dagtochten. Daartoe behoren uitgaven aan consumpties; deze zijn in de SRT toegerekend aan de diensten maaltijdverstrekking en drankenverstrekking. Andere gevraagde uitgaven zijn entree- en deelnamekosten; deze zijn hier geheel toegedeeld aan de dienst die (het best) overeenstemt met het hoofdmotief van de dagtocht. Dergelijke diensten zijn het aanbieden van mogelijkheden voor amusement, museumbezoek, beoefening van sport en ander bezoek van sportfaciliteiten, bioscoopbezoek, het beoefenen van kansspelen en overige recreatie, die vallen onder de SRT codes 5 en 6. Vervoerskosten komen in bijlage 1.2.3 ter sprake.

Het totaal van de bestedingen aan karakteristieke diensten gemaakt tijdens eendaags recreatief toerisme belooft 7,4 miljard euro en berust op gegevens van ruim 900.000 dagtochten.

---

²⁷ Als alternatief is een lineaire interpolatie tussen 1996 en 2002 uitgevoerd. Deze benadering is verworpen, omdat schommelingen per vervoermiddel over deze periode daarin niet tot uiting komen.

Meerdaags recreatief binnenlands toerisme

In het CVO2 wordt het aantal meerdaagse vakanties (vallend onder recreatief toerisme) gevraagd. Vervolgens wordt per vakantie gevraagd in welk land men de meeste overnachtingen heeft doorgebracht. Daarmee kon het meerdaagse recreatieve toerisme worden verdeeld in binnenlands en uitgaand toerisme; het laatste wordt besproken in bijlage 1.1.5.

Het kolomtotaal bedraagt 2,0 miljard euro. Het is afkomstig uit het CVO1.

Het CVO1 geeft geen verdeling van de bestedingen over toeristische diensten. Daarvoor is het CVO3 gebruikt, een statistisch overzicht van de aantallen activiteiten die tijdens meerdaagse vakanties zijn ondernomen, opgesteld door TRN. Het CVO3 bevat geen financiële gegevens, maar aantallen mensen die bepaalde typen activiteiten minstens een maal tijdens hun vakanties tijdens het verslagjaar verrichten, en de aantallen vakanties in het verslagjaar waarin mensen die soorten activiteiten doen. De tweede groep uitkomsten is beschouwd als een weliswaar ruwe maar aanvaardbare benadering van de aantallen keren dat de activiteiten tijdens vakanties zijn uitgevoerd, bijvoorbeeld van het aantal museumbezoeken tijdens vakanties in het verslagjaar. Verder aannemend dat de entreprijzen van de aangeboden activiteiten kunnen worden overgenomen uit het onderzoek Dagrecreatie, zijn de waarden van het gebruik van de betrokken diensten geschat.

Voor de schatting van het vervoer per spoor en het gebruik van reisbemiddeling is een afwijkende benadering gevolgd, in Tabel 8 en Tabel 18B aangegeven als CVO+. Het aantal vakanties met treinen is uit het CVO1 betrokken. Er wordt uitgegaan van 20 euro reiskosten per vakantie. Daaruit volgt het totaalbedrag. Voor het gebruik van diensten van reisorganisatoren geldt een soortgelijke redenering.

Het gebruik van veerdiensten is afzonderlijk geschat met een methode die in Tabel 8 en Tabel 18B als CVO1+ is aangeduid en in bijlage 1.1.3 is beschreven.

Bestedingen van Nederlanders in Nederland aan reizen in het buitenland

Volgens de conventies van de SRT dienen de uitgaven van Nederlanders in Nederland voor een reis naar het buitenland apart te worden geregistreerd. Daarvoor zijn in Tabel 18 kolommen voor één en meerdaags zakelijk en recreatief toerisme opgenomen, voor kosten betaald aan Nederlandse dan wel buitenlandse ondernemers (respectievelijk onder de noemers Tabel T2b en Tabel T2c). In feite gaat het alleen om uitgaven aan reisdiensten, al of niet via reisbureaus gemaakt. De voornaamste diensten betreffen luchtvaart, zeevaart en vervoer per trein of reisbus. Deze gegevens zijn aan sectorale bronnen, de NR en het CVO2 ontleend. Vanwege de onvolledige dekking is het onmogelijk om kolomtotalen te berekenen.

1.1.5. Uitgaand toerisme (ingezetenen van Nederland in het buitenland, tabel T3)

Tijdens hun bezoek aan het buitenland doen Nederlandse ingezetenen uitgaven aan toeristische producten die zij van buitenlandse producenten afnemen. Deze uitgaven worden in Tabel T3 van de SRT genoteerd. Ook deze uitgaven worden in het CVO2 onderzocht. Voor achtergrondinformatie over dit onderzoek wordt verwezen naar bijlage 1.1.2. Informatie over de onderscheiden typen buitenlands toerisme en de rol van het CVO2 wordt gegeven in de paragrafen hieronder. De resultaten zijn opgenomen in Tabel 21A.

Eendaags zakelijk uitgaand toerisme

In tegenstelling tot binnenlands zakelijk toerisme wordt bij het CVO2 voor buitenlands zakelijk toerisme wel gevraagd naar zakenreizen zonder overnachting. Hierdoor is op basis van het CVO2 een beeld te schetsen van de uitgaven van Nederlanders bij eendaags zakelijk toerisme in het buitenland. Hierbij wordt wederom gevraagd de totale uitgaven op te splitsen over de drie kostenposten: vervoer-, verblijf- en overige kosten. Naast de uitgave aan de laatste zakenreis, wordt ook het aantal afgelegde zakenreizen (in de laatste drie maanden) gevraagd.

Verder is gevraagd naar het gebruikte vervoermiddel; betreft het een vliegtuig dan wordt gevraagd naar de luchtvaartmaatschappij en of het een charter- of lijndienst betreft. Hiermee kan vervolgens bepaald worden hoeveel personen gebruik maken van binnenlandse dan wel buitenlandse luchtvaartmaatschappijen.

Uit analyse van het CVO2 blijkt dat sommige panelleden toch verblijfskosten opgeven, terwijl men mag veronderstellen dat zakenreizigers die niet overnachten geen verblijfskosten maken. Daarom worden deze zogeheten verblijfskosten hier opgevat als bestedingen aan maaltijden en dranken.

Het kolomtotaal is gebaseerd op 299 eendaagse buitenlandse zakenreizen.

Meerdaags zakelijk uitgaand toerisme

Voor een beschrijving van de rol van het CVO2 voor meerdaags zakelijk toerisme wordt verwezen naar bovenstaande tekst over eendaags zakelijk toerisme. Voor beide kolommen wordt namelijk gebruik gemaakt van hetzelfde deel van het CVO2, het enige verschil is dat er hier wordt doorgevraagd naar het aantal overnachtingen tijdens de laatste zakenreis.

Het kolomtotaal is gebaseerd op 622 meerdaagse buitenlandse zakenreizen.

Eendaags recreatief uitgaand toerisme

Het CVO2 brengt ook de dagtochten naar het buitenland en bijbehorende uitgaven van Nederlanders in kaart. Daarbij worden vijf kostensoorten gevraagd: Uitgaven in winkels, entree-, horeca-, vervoer- en overige kosten. Verder wordt het aantal personen waarop de uitgaven betrekking hebben gevraagd, het aantal ondernomen dagtochten (in de laatste drie maanden) en naar welk land de laatste dagtocht is ondernomen.

Het kolomtotaal is gebaseerd op 3.974 buitenlandse dagtochten.

Meerdaags recreatief uitgaand toerisme

In het CVO2 wordt het aantal genoten meerdaagse vakanties (c.q. recreatief toerisme) in het buitenland gevraagd. Per meerdaagse vakantie wordt de totale kosten van de vakantie gevraagd en indien van toepassing de gemaakte kosten bij een reisbureau. Aan de panelleden wordt geen verdere uitsplitsing van de gemaakte kosten gevraagd. Indien een panellid de kosten niet precies meer weet te herinneren wordt hem een schatting gevraagd. Tevens wordt de grootte van het reisgezelschap en het op de heenreis gebruikte vervoermiddel gevraagd. Ook wordt de zogeheten organisatiegraad gevraagd: dit geeft aan of men een pakketreis, een samengestelde reis, alleen vervoer of alleen verblijf heeft geboekt.

Op basis van het type vervoermiddel en de organisatiegraad wordt bepaald welk deel van de vervoerskosten de Nederlandse economie ten goede komt. Deze opdeling is van belang voor het verdelen van de vervoerkosten over tabellen T2 en T3 van de SRT. Voor de meeste (primaire) vervoermiddelen is verondersteld dat de reizen in Nederland zijn geboekt, ongeacht of de reizen door Nederlandse of buitenlandse bedrijven zijn verzorgd, waardoor de bestedingen in tabel T2 terecht komen. Op deze wijze blijft alleen een schatting van de bestedingen aan regionaal en lokaal openbaar vervoer (tram, bus en metro) in het buitenland onder meerdaags recreatief uitgaand toerisme staan. De samenstelling van de bestedingen aan andere karakteristieke diensten en die aan niet-karakteristieke diensten is daarmee onbekend.

Het oorspronkelijke kolomtotaal is gebaseerd op 7.341 meerdaagse buitenlandse recreatieve reizen zoals vermeld in het CVO2; deze uitkomst komt goed overeen met het totaal volgens het CVO1. Dit kolomtotaal moet echter nog worden aangepast aan de zojuist besproken splitsing tussen de tabellen T2 en T3.

1.1.6. Overdrachten in natura

In Tabel T4 van de SRT komt de kolom ‘transfers in kind’ (TIK) voor. Deze ‘overdrachten in natura’ zijn transacties tussen twee partijen, waarbij de ene partij een goed of dienst levert en de ontvangende partij geen tegenprestatie hoeft te leveren. Hierbij maakt het geen verschil of de leverancier (de formele producent) het product zelf maakt of dit van een derde partij betreft. De leverende partij is in de praktijk de overheid of een instelling zonder winstoogmerk.

Veel diensten binnen de SRT worden voor een aanzienlijk deel gesubsidieerd door de overheid. Het gaat hier bijvoorbeeld om een bijdrage aan tram- en busvervoer of om een subsidie aan musea. De vraag rijst of het hier om ‘transfers in kind’ gaat. De bijdrage verlaagt namelijk de prijs van een kaartje voor openbaar vervoer of culturele instelling. De bijdragen van de overheid en instellingen zonder winstoogmerk dienen echter alleen als ‘transfers in kind’ te worden gezien als de bestemming direct aan een individuele persoon is gericht, zoals het geval is bij een OV-jaarkaart voor studenten. In de Nationale Rekeningen (NR) worden deze bijdragen geboekt als ‘consumptie in natura’. Overige bijdragen worden in de NR gezien als het sluitend maken van een exploitatie. Het gevolg daarvan is dat de meeste overheidsbijdragen door de NR niet als ‘transfers in kind’ maar als consumptie van de overheid worden gezien, en hier dan ook als niet-toeristische consumptie worden geboekt.

1.2. Dienstenbenadering voor de tabellen T1, T2 en T4

1.2.1. Inleiding en overzicht resultaten

Naast bronnen die inzicht geven in de samenstelling van de consumptie van verschillende producten door één type toerist of enkele typen toeristen (*kolommen* van Tabellen T1-T4) zijn er publicaties die inzicht geven in de consumptie van één product of enkele producten (*rijen* van Tabellen T1-T4) door verschillende typen toeristen. Het gaat dus om bronnen die informatie geven over het verbruik van een bepaald type toeristisch product, zoals transport of museumbezoek. Zij bevatten niet altijd gegevens over uitgaven. Indien deze bronnen worden toegepast spreken we van een dienstenbenadering, omdat de producten binnen de SRT in zijn huidige vorm alleen diensten zijn. De gebruikte gegevensbronnen zijn genoemd in Tabel 19B.

Het is belangrijk dat de bronnen differentiëren tussen de verschillende soorten toeristen (Nederlanders vs. buitenlanders, zakelijke reizigers vs. recreatieve reizigers, dagbezoek vs. verblijfsverzoek). Bovendien moeten er variabelen voorhanden zijn waaraan het treden buiten de gebruikelijke omgeving (“usual environment”) kan worden onderscheiden.

Kenmerkend voor de dienstenbenadering is dat de geraadpleegde bronnen gedetailleerde informatie bevatten over één of meerdere toeristische producten. Als voorbeeld kan worden gezegd dat in de kolommenbenadering slechts enkele bronnen een schatting hebben voor “vervoerskosten”. In de dienstenbenadering zijn bronnen gebruikt die onderscheid maken naar subcategorieën van vervoer, zoals luchtvaart, spoorwegvervoer, taxi’s en dergelijke. Tabel 19A laat de uitkomsten van de dienstenbenadering zien.

Opvallend is dat voornamelijk uitkomsten zijn verkregen voor uitgaven van Nederlandse toeristen in Nederland aan verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken, personenvervoer per trein, tram, bus en taxi, en amusement en musea (Tabel T2 van de SRT). Voor toerisme van buitenlanders in Nederland konden alleen bestedingen aan verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken worden afgeleid (Tabel T1). Bestedingen aan amusement, sport en kansspelen kunnen op basis van de beschouwde bronnen alleen als totalen voor buitenlandse én binnenlandse bezoekers worden gegeven; voor museumbezoek kan een verdeling tussen buitenlandse én binnenlandse bezoekers worden gemaakt. Daarnaast zijn er schattingen van uitgaven van Nederlanders aan bioscoopbezoek en overige recreatie in Nederland. Ten slotte zijn de geschatte bestedingen van zakelijke bezoekers aan culturele, sportieve en recreatieve diensten verwaarloosbaar laag. Voor een uitleg over de bestedingen aan deze dienstengroepen wordt verwezen naar paragraaf 1.2.5 van deze bijlage.

1.2.2. Logies-, maaltijden- en drankenverstrekking (SRT codes 1 en 2)

Deze sectie bespreekt schattingen van de bestedingen van toeristen en zakelijk bezoekers aan logies, maaltijden en dranken die zij in 1999 van verschillende bedrijfstakken hebben afgenomen. De belangrijkste aanbieders van deze producten zijn uiteraard de bedrijfstakken horeca en catering, bestaande uit hotels, pensions, herbergen, kampeerterrainen, andere logiesverstrekkers, restaurants, snackbars, café's, bars en dergelijke, en cateraars. De producten worden daarnaast door andere bedrijfstakken dan de horeca geleverd, bijvoorbeeld kampeergelegenheid door landbouwbedrijven en dranken door musea. Cateringdiensten aan bedrijven en particulieren zijn hier als niet-specifiek toeristische producten beschouwd. De diensten worden in de volgende goederengroepen in de SRT opgenomen: Logies in hotels en pensions, Overige logies, Maaltijdverstrekkingen en Drankverstrekkingen.

De uitkomsten zijn vermeld in de overzichtstabel van de dienstenbenadering, Tabel 19A, en wel in de regels hotel/pensiodiensten, overige logies, maaltijdverstrekking en drankverstrekking.

Het blijkt niet goed mogelijk de schattingen te baseren op een consumentenonderzoek van het Bedrijfschap Horeca en Catering, omdat de daaruit af te leiden bestedingen niet betrouwbaar zijn voor de bestedingen aan de betrokken diensten buiten de horeca (BHC, 2000). Wel is het mogelijk uit dit onderzoek een ruwe indeling van de bestedingen naar motieven af te leiden, al zijn die weer moeilijk om te zetten in zakelijk versus recreatief en eendaags versus meerdaags toerisme.

De gemaakte schattingen maken daarom gebruik van de Statistiek Logiesaccommodaties 1999 (SLA, 1999) en de Statistiek Inkomend Toerisme (SIT, 1999). De SLA geeft een beeld van het aantal overnachtingen door Nederlandse en buitenlandse ingezetenen in hotels en overige logiesaccommodaties in Nederland. De SLA wordt elk jaar gemaakt door de aanbieders van logies te vragen naar de aantallen Nederlandse en buitenlandse gasten die gebruik maken van hun accommodatie. Helaas bevat deze statistiek geen financiële gegevens en is de gasten niet naar het motief voor hun reis gevraagd. De SIT (1999) presenteert echter de uitgaven van buitenlanders aan verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken, afgenomen van Nederlandse hotels, pensions, overige logiesverstrekkers, restaurants, café's, sportkantines en dergelijke, dus ook van producenten buiten de horeca. Daaruit zijn de bestedingen van buitenlandse bezoekers aan deze diensten per persoon per nacht afgeleid. Deze uitkomsten zijn gebruikt om de *totale* bestedingen van Nederlanders aan verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken per bezocht hoteltype te schatten, dus inclusief de kosten die buiten het hotel zijn gemaakt. Daarbij is er dus vanuit gegaan dat de totale uitgaven per persoon per overnachting aan verstrekte logies, maaltijden en dranken per type hotelaccommodatie voor Nederlanders en buitenlanders gelijk zijn. Aan een consumentenonderzoek van het Bedrijfschap Horeca en Catering (BHC, 1999) zijn verder percentages Nederlandse gebruikers van logies ontleend: 5% zakelijk en 63% recreatief. De zakelijke bezoekers maken voornamelijk gebruik van hotels.

Uit de aldus berekende totale bestedingen van Nederlanders en buitenlanders aan Nederlandse verstrekkingen van logies, maaltijden en dranken moet het gebruik van maaltijden en dranken worden afgesplitst. Dit is gedaan door per toeristisch motief een vaste verhouding tussen logies enerzijds en maaltijden en dranken anderzijds te veronderstellen en wel zodanig dat het totaal van de logies in hotels overeenkomt met de NR. Voor de afgesplitste bestedingen aan maaltijden en dranken is een dergelijke bewerking niet mogelijk omdat dit bedrag alleen voor meerdaags bezoek geldt en het NR-totaal ook voor eendaags bezoek geldt. Bij overige logiesaccommodaties is de variabele 'vooruitbetaalde (logies)kosten' gebruikt om een eerste indicatie te geven van de uitgaven aan logies. De redenering hierachter is dat men bij het verblijf op campings en in bungalows alleen het logies hoeft vooruit te betalen. Bij hotels bleek namelijk dat hier vaak ook kosten voor eten en drinken waren opgegeven. Ook bij overige logies leidt de post 'vooruitbetaalde logieskosten' tot een overschatting. De uitgaven worden omlaag geschaald tot het NR totaal. De overige verblijfskosten worden onder maaltijden en dranken geplaatst. De resultaten zijn te vinden in de overzichtstabel van de dienstenbenadering (Tabel 19A), op de regels voor hotel- en pensiodiensten, overige logies en verstrekkingen van maaltijden en dranken, Tabel T2, Ingezetenen, bestemming Nederland, onder meerdaags zakelijk en meerdaags recreatief toerisme (aangegeven met BT, ≥ 1 en T, ≥ 1).

1.2.3. Personenvervoer (SRT code 3)

De productenklasse personenvervoer van de SRT (code 3) bestaat volgens de aanbevelingen van het RMF uit vervoersdiensten die tegen betaling per verplaatsing of per abonnement op verplaatsingen zijn verkregen. Het gebruik van eigen vervoermiddelen zoals eigen auto, motorfiets of fiets valt hier dus buiten, maar de aanbeveling is vermoedelijk een voorlopige. Dit betekent echter dat een aanzienlijk deel van de vervoerkosten voor uitstapjes en vakanties buiten beschouwing blijft. Recreatief en zakelijk toerisme per auto zorgen samen bijvoorbeeld voor 73% van het totale aantal verreden reizigerskilometers, zo blijkt uit bewerkte gegevens uit het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG) ten behoeve van dit onderzoek. De productgroep personenvervoersdiensten omvat in deze studie de goederengroepen passagiervervoer per spoor, passagiervervoer per tram en bus, taxidiensten, overig personenvervoer (dat wil zeggen besloten busvervoer), passagiervervoer op de grote vaart, in veerdiensten en in de binnenvaart, en passagiervervoer door de luchtvaart (lijn- en charterdiensten).

Zoals gezegd worden de afgeleide waarden voor het toeristische gebruik van diensten in de goederengroepen Personenvervoer per spoor en Passagiervervoer door de luchtvaart worden overheerst door twee grote aanbieders. In verband met de regels van het CBS voor statistische bescherming van individuen en instellingen zijn zowel de gegevens als de uitkomsten over personenvervoersdiensten (SRT code 3) daarom alleen als totalen per type toerist gepubliceerd, zowel in de SRT als in dit rapport.

De aldus geaggregeerde resultaten zijn opgenomen in Tabel 19A, die de uitkomsten van de dienstenbenadering weergeeft. Deze cijfers zijn exclusief de nog onbekende cijfers voor vervoersdiensten. Er zijn echter uitkomsten voor personenvervoer per trein, in tram, bus en metro, per taxi en in besloten busvervoer met touringcars en verhuurde bussen.

Algemene bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag

De belangrijkste bron voor de zelfstandige raming van toeristische personenvervoersdiensten is het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG). Dit is een jaarlijks steekproefonderzoek naar het verplaatsingsgedrag van Nederlanders binnen Nederland, van lopen tot vliegen. Het gaat uitsluitend om dagtochten.²⁸ Het OVG vraagt echter niet naar de kosten. Doordat het OVG alle vervoerwijzen omvat, kan het mogelijk verbanden leggen tussen de verschillende deelonderzoeken, en als toetssteen dienen voor de daar gegeven of berekende afstanden.

Dagtochten zijn in het OVG opgebouwd uit een reeks verplaatsingen en tussentijdse verblijven, die thuis begint en eindigt. Verplaatsingen worden onder meer beschreven aan de hand van de reisduur, de reisafstand, het gebruikte vervoermiddel en het motief van de verplaatsing. Als dit motief wordt aangeduid als visite, logeren, toeren, wandelen, sport, hobby of overige vrijetijdsbesteding, wordt de verplaatsing voor de SRT als recreatief beschouwd; het motief 'zakelijk' leidt uiteraard tot een zakelijke verplaatsing.

Een reiziger wordt volgens de SRT als toerist beschouwd als deze een toeristische activiteit onderneemt buiten zijn gebruikelijke omgeving ('usual environment'). De definitie van gebruikelijke omgeving die hier is gebruik komt erop neer, dat een persoon die langer dan twee uur van huis is, zich gedurende die tijd buiten zijn gebruikelijke omgeving bevindt. Dagtochten zijn daarom uit het OVG geselecteerd door te eisen dat de tochten in totaal langer dan twee uur duren. Binnen deze toeristische dagtochten zijn de afgelegde afstanden van de verplaatsingen met een recreatief of zakelijk motief opgeteld. Op die manier zijn afgelegde afstanden met een eendaags zakelijk toeristisch vervoer en eendaags recreatief toeristisch vervoer verkregen. Tochten korter dan twee uur en tochten met een niet-toeristisch motief zijn voor de SRT als niet-toeristisch beschouwd. Meer dan 50% van het totale aantal afgelegde reizigerskilometers behoort bijvoorbeeld bij tochten van minder dan twee uur (91 van de 176 miljard km).

---

²⁸ De Internetsite van het CBS (www.cbs.nl) voorziet via Statline in gegevens uit het OVG die zijn opgehoogd voor vakantiemobiliteit binnen Nederland. Die bijstelling is, op het gebruik van de auto na, vrij ruw. De ophoging bedraagt, uitgedrukt in reizigerskilometers, 6%.

De afgelegde toeristische reizigerskilometers per type toerist zijn op basis van de gegevens in het OVG uitgesplitst naar type voertuig (trein, bus, auto, fiets enzovoort).

Personenvervoer per trein

Het jaarverslag van de Nederlandse Spoorwegen (NS, 2000) geeft de netto omzet en de hoeveelheid reizigerskilometers. Dit is inclusief de deelnemingen in NoordNet en Syntus. De uitsplitsing van de reiskosten per motief is uitsluitend gebaseerd op de kilometrage per motief (gegevens van NS Marketing Onderzoek & Advies), en houdt dus geen rekening met differentiatie in kaartsoorten en –kosten per motief. Resultaat is een verdeling bestedingen over zakelijk toeristische, recreatief toeristische en niet-toeristische reizigers. Op basis van deze bronnen kan geen onderscheid tussen Nederlandse en buitenlandse reizigers worden gemaakt. Het totaal van de bestedingen aan internationaal vervoer is echter als vermoedelijke bovengrens aan zowel de totale bestedingen van buitenlandse treinreizigers naar Nederland als de totale bestedingen van Nederlandse treinreizigers naar het buitenland opgenomen (totalen T1 en T2b in Tabel 19A). De bestedingen van Nederlandse ingezetenen aan binnenlandse zakelijk toeristische en recreatief toeristische treinreizen zijn evenredig met de kilometrages uit het OVG (zie eerder in deze bijlage, 1.2.3) verdeeld over eendaagse en meerdaagse reizen.

Personenvervoer per bus, tram en metro

De Werkgroep Reizigers Opbrengsten Openbaar Vervoer (WROOV)²⁹ verdeelt de opbrengsten uit de verkoop van strippenkaarten en sterabonnementen. De benodigde gegevens worden verkregen door een enquête onder de kopers van beide soorten vervoerbewijzen. Er is geen basis voor een verdeling tussen Nederlandse en buitenlandse reizigers, al zal mogen worden verondersteld dat een zeer groot deel van de bestedingen door Nederlandse ingezetenen wordt gedaan. Dat is hier dan ook gebeurd. De uitkomsten staan in tabel T2 van de SRT. Met behulp van de reismotieven die in de enquête worden gevraagd kan een verdeling van de kosten over zakelijk toeristische, recreatief toeristische en niet-toeristische reizigers worden gemaakt. Voor het reismotief is er een categorie “onbekend”. Dit motief is verdeeld over de drie genoemde motieven naar rato van de bedragen van die motieven. In de WROOV zijn alleen de genoemde kaartsoorten betrokken. Voor de overige kaartsoorten is een schatting gemaakt van de verdeling over de reismotieven met gebruikmaking van de verdeling bij de wel in WROOV betrokken kaartsoorten. Vervolgens zijn de bestedingen aan zakelijk toeristische en recreatief toeristische reizen evenredig met de kilometrages uit het OVG verdeeld over eendaagse en meerdaagse reizen.

Taxivervoer

Gegevens over personenvervoer per taxi voor het jaar 2000 zijn ontleend aan een rapport over dit onderwerp van de Koninklijke Nederlandse Vervoersbond (KNV, 2002). De gegevens zijn met behulp van een waarde-index naar het jaar 1999 omgerekend.

De bestedingen zijn gespecificeerd naar het doel van de rit. Ritten die als ‘zakelijk’ zijn geboekt maken 7% van de omzet uit. Groeps- en leerlingenvervoer, ‘CVV/WVG’ en zittend ziekenvervoer (samen 54% van de omzet) alle niet-toeristisch. Zonder nadere informatie kunnen de andere bestanddelen echter niet in recreatief toeristisch, zakelijk toeristisch en niet-toeristisch taxigebruk worden gesplitst. Dat geldt dus ook voor de totale bestedingen aan taxivervoer. Ten slotte is ook een splitsing van de bestedingen tussen Nederlanders en buitenlanders onmogelijk.

---

²⁹ In opdracht van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat; verwerking van de gegevens door het NEA Transportonderzoek en Opleiding BV te Rijswijk (Z.-H.).

Met behulp van de gemiddelde kilometerprijs en de afgelegde kilometers volgens het OVG konden toch gescheiden schattingen voor de bestedingen door Nederlanders aan zakelijk en recreatief eendaags toeristisch taxivervoer worden gemaakt.

Besloten busvervoer

De categorie overig personenvervoer over land betreft besloten busvervoer (met touringcars en dergelijke). De oorspronkelijke gegevens zijn door het KNV (Stokman, 2003) opgehoogd vanuit gegevens over ongeveer 20% van het totale aantal bussen. Een volledig rapport is in voorbereiding. Bij gebrek aan nadere gegevens zijn de dagtochten geheel als binnenlands gerekend, en meerdaagse tochten volledig als tochten naar het buitenland. Hoewel dit zeker niet met de werkelijkheid overeenstemt, komt het aandeel meerdaags redelijk overeen met het aandeel in het buitenland verreden kilometers, zoals de KNV die opgeeft. Tevens volgt kan uit de gegevens een aandeel van buitenlandse ingezetenen op bezoek in Nederland worden afgesplitst.

Daarnaast zijn afzonderlijke schattingen van de bestedingen van Nederlanders aan eendaagse zakelijk toeristische busreizen en eendaagse recreatief toeristische busreizen binnen Nederland gemaakt. Dit is gedaan door de kilometers die volgens het OVG in deze soorten reizen zijn gemaakt, met geschatte kilometerprijzen te vermenigvuldigen.

Verhuur van bussen en vrachtwagens

Deze dienst is buiten beschouwing gebleven. Alle uitgaven door vervoerders aan gehuurde bussen worden geacht in de productie- en consumptiecijfers van openbaar en besloten busvervoer (zie eerder) tot uiting te komen.

Zeevaart, veerdiensten en binnenvaart

De zeevaart, in de NR en deze SRT grote vaart genoemd, omvat onder andere de grote vaart, de kustvaart, zeeveerdiensten en cruises. Veerdiensten zijn beperkt tot binnenlandse verbindingen, dus over binnenwateren, zeearmen en de Waddenzee. Ten slotte is er ook toeristisch gebruik van de binnenvaart. Er is geen onafhankelijke bron voor vervoer over water gevonden.

Luchtvaart

Tot luchtvaart worden hier zowel lijndiensten als chartervluchten gerekend. Luchtvaart overtreft qua uitgaven alle andere vervoersdiensten samen (ruim 60% van het verbruik door ingezetenen). Er zijn te weinig gegevens om een verdeling naar soort toerist te maken. Er zijn drie bronnen gevonden.

Schiphol BIJVOORBEELD enquêteert systematisch onder de vertrekkende passagiers van Schiphol. Het gaat hierbij om ongeveer 200.000 enquêtes per jaar die worden opgehoogd naar het totale aantal vertrekkende passagiers (circa 4 miljoen per jaar). Daarin wordt onder ander gevraagd naar reismotief, vliegmaatschappij en uitgaven op Schiphol. Van deze bron zijn geen nadere gegevens ontvangen.

Reizigerskilometers worden ook in het KLM jaarverslag gemeld, evenals de vervoersinkomsten voor passagiers, en de gemiddelde opbrengst per passagierskilometer.³⁰ Nadere gegevens zijn door de KLM niet verstrekt.

Het OVG vermeldt de bestedingen van Nederlanders aan binnenlandse vluchten tijdens enerzijds zakelijke en anderzijds recreatieve dagtochten. Het OVG is tot nu toe dus de enige bron van gegevens over de luchtvaart naast de NR.

---

³⁰ De IATA geeft in de *World Air Transport Statistics* voor de twee Nederlandse leden (KLM en Transavia) alleen fysieke gegevens, waaronder het aantal passagierskilometers. Dit vormt geen aanvulling op het KLM Jaarverslag.

1.2.4. Reisbemiddeling en reisorganisaties (SRT code 4)

In de NR wordt de bedrijfsklasse “reisbureaus” (SBI 63300) onderscheiden. Daaronder vallen drie soorten bedrijven:

- reisorganisatiebedrijven bundelen verschillende toeristische producten tot een nieuw product, bijvoorbeeld een pakketreis
- reisbemiddelingsbedrijven zijn bedrijven die fungeren als tussenpersoon tussen de toerist en de producent van een reisdienst
- VVV kantoren.

Sinds de invoering van de ESR-95 (Eurostat, 1996) worden reisorganisatiebedrijven “bruto” geboekt, dat wil zeggen dat het hele bedrag dat door de consument aan de organisatie wordt betaald wordt opgenomen als output. Bij reisbemiddelingsbedrijven en VVV kantoren wordt de output “netto” geboekt, dat wil zeggen dat alleen de provisies en commissies (marges) van deze bedrijven als output worden geregistreerd.

Het RMF verlangt dat al deze diensten netto worden geboekt. De reden hiervoor is eenvoudig: pakketreizen zijn een combinatie van toeristische diensten zoals accommodatie en transport. Indien pakketreizen bruto worden geboekt, als afzonderlijke goederengroep dus, gaat het overzicht over de afzonderlijke bestanddelen van de pakketreis verloren. De netto registratie is benaderd bij het gebruik van de bedrijfsklasse “reisbureaus” dat deel van het intermediaire verbruik te identificeren dat wordt aangewend voor pakketreizen. Verondersteld is dat het gaat om het volledige verbruik (door reisbureaus) van de karakteristiek toeristische dienstengroepen die in de huidige SRT zijn onderscheiden, met uitzondering van reisbemiddeling en amusement. Dat verbruik wordt op nul gezet en de output van de bedrijfsklasse reisbureaus wordt met het totaalbedrag verlaagd. De outputs van de overige bedrijfsklassen die ook pakketreizen aanbieden worden naar rato naar beneden bijgesteld. Daarmee worden dus benaderingen voor de marges van reisbureaus en andere reisbemiddelaars op pakketreizen verkregen.

Reisbemiddelingsbedrijven en andere producenten van reisbemiddeling (zoals vervoerders) leveren aan een reeks voornamelijk toeristische bedrijfsklassen in binnen- en buitenland. De bemiddeling betreft de verkoop van de diensten van de toeristische bedrijven aan consumenten en bedrijven. De directe afzet van reisbemiddeling aan ingezetenen (Nederlandse recreatieve toeristen) is maar 1% van de totale productie van de genoemde reisbemiddelende bedrijven. De aldus bediende toeristische bedrijven zullen de kosten van bemiddeling doorberekenen in de prijzen van hun producten. Dit effect is bij het samenstellen van de huidige proef-SRT over het hoofd gezien. Zowel in de gebruikstabel voortkomend uit de toeristenbenadering (Tabel 18A) en de daaruit voortkomende eindtabel (Tabel 20A) als in de tabel waarin aanbod en toeristisch gebruik worden geconfronteerd (T6, Tabel 22) komen daardoor te hoge waarden voor het gebruik en de productie van reisbemiddeling voor.

Wat betreft de opsplitsing van het verbruik naar type toeristen kunnen alleen voor de pakketreizen de aandelen van binnenlandse en buitenlandse reizen worden onderscheiden. Het blijkt dat ongeveer 25% van de bestedingen aan pakketreizen binnenlands is.

1.2.5. Cultuur, sport en recreatie (SRT codes 5 en 6)

De SRT codes 5 en 6 verwijzen naar een heterogene groep van diensten, die allemaal iets met cultuur, sport of recreatie hebben te maken. Vanuit de bronnen is het vaak niet mogelijk om aan te geven wanneer men zich al dan niet in de ‘usual environment’ bevindt. Er is daarom voor gekozen om de diensten al dan niet in hun geheel tot het toerisme te rekenen.

Bij het berekenen van het toerisme in deze tak van diensten is gebruik gemaakt van het rapport ‘Revisie van de SBI 92 t.bijvoorbeeld de Aanbod -en gebruikstabellen’ (In ’t Veld en Zijlmans, 1998). Daarin staat hoe de productie binnen SBI 92 is bepaald. Er zijn voornamelijk CBS-bronstatistieken over cultuur, sport en recreatie gebruikt. De diensten die onder SRT codes 5 en 6 vallen zijn in 1999

voor een groot deel geleverd door de bedrijfstak SBI 92. De resultaten zijn weergegeven in de overzichtstabel van de dienstenbenadering (Tabel 19A). Slechts in enkele gevallen is het mogelijk om een uitspraak te doen het aandeel van buitenlanders in het gebruik.

Film en video

Deze groep bestaat uit onder andere de productie en distributie van films en videotheken. De enige activiteit die toeristisch verondersteld wordt is het 'bioscoopbezoek'. De baten van bioscoopdiensten zijn terug te vinden op de Internetsite van de Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten (www.nvbinfoentrum.nl). Het enige niet-toeristische deel van de baten is de overheidsbijdrage.

Amusement en kunst

De productgroep 'amusement en kunst' beslaat een grote groep van uiteenlopende diensten. Een deel van die diensten wordt intern geconsumeerd, dat wil zeggen dat de diensten weer gebruikt worden binnen dezelfde bedrijfstak. Deze intermediaire leveringen worden niet tot het toerisme gerekend, omdat zakenreizigers van deze producenten vrijwel geen diensten uit de bedrijfstak afnemen. Ook overheidsbijdragen worden niet als toeristisch beschouwd. Voor de rest is er per amusementsdienst een keuze gemaakt of wat wel dan niet tot het toerisme gerekend moet worden.

De toeristische diensten binnen amusement zijn beoefening van podiumkunst, theaters, schouwburgen en concertgebouwen, evenementenhallen, kermisattracties, recreatiecentra, dansscholen, kunstzinnige vorming van amateurs en overig amusement. Niet-toeristisch is de bijraming van muziekbandjes tijdens bruiloften en partijtjes, producenten van podiumkunst, beoefening van scheppende kunst en de dienstverlening ten baten van kunstbeoefening en de organisatie van culturele evenementen. De brongegevens uit 1995, die in het revisierapport gebruikt werden, zijn opgehoogd naar het NR totaal van 1999. Alleen voor recreatiecentra was het mogelijk om het aandeel buitenlanders te schatten.

Musea en bibliotheken

Deze groep bestaat naast musea en bibliotheken uit kunstuitleencentra, overige culturele uitleencentra en openbare archieven, kunstgalerieën en –expositieruimten, monumentenzorg, dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen en het beheer van natuurgebieden. Van musea en dieren- en plantentuinen wordt verondersteld dat het toeristische diensten zijn. De overige diensten zijn niet toeristisch.

Het is gebleken dat een deel van de musea in de NR niet onder de bedrijfstak musea valt. Dit deel wordt namelijk al waargenomen onder overheid. De omzet van deze musea is daarom bijgeschat omdat anders vergelijking met andere bronnen niet mogelijk is. Het is goed mogelijk dat vergelijkbare problemen zich voordoen op andere plaatsen in SBI 92 omdat vooral gemeenten vaak zelf diensten aanbieden die onder de 'bedrijfsklasse' gemeenten vallen. Zowel voor musea als voor planten- en dierentuinen kan het percentage buitenlanders geschat worden met behulp van CBS bronstatistieken.

Sport en recreatie

De bedrijfstak sport en recreatie is tijdens de revisie van de nationale rekeningen samengesteld met behulp van enkele CBS bronstatistieken. In de jaren daarna is er volgens de NR slechts een lichte groei geweest binnen de bedrijfstak sport. Dit is in tegenspraak met de bronstatistieken die een grotere groei laten zien. Daarom is het NR totaal opnieuw berekend, waarbij het niet mogelijk was om een splitsing te maken tussen amateursport en profsport. Verder is aangenomen dat alle sportactiviteiten recreatieve bezigheden zijn voor zover ze finaal geconsumeerd worden.

Gokwezen

Het gokwezen bestaat voor een deel uit toeristische en voor een deel uit niet-toeristische bezigheden. De bronnen waarmee het NR totaal bepaald zijn de jaarverslagen van loterijen, het jaarverslag van Holland Casino (HC, 2000) en de opbrengsten van gokautomaten en speelautomaten zoals die worden weergegeven door de statistiek recreatie-instellingen. De loterijen zijn niet-toeristisch verondersteld omdat men daarvoor de 'usual environment' niet hoeft te verlaten. De uitgaven aan Holland Casino en overige gok- of speelautomaten zijn wel gezien als toeristische activiteiten.

1.3. Integratie (tabellen T1, T2 en T4)

De toeristen- en dienstenbenadering leiden tot verschillende inzichten in de grootte van de rij- en kolomtotalen van tabellen T1, T2 en T4. Op basis van de betrouwbaarheid van de bronnen en inzichten in hun onderlinge relaties zijn de cijfers aangepast. Als uit de voorgaande benaderingen verschillende getallen voor een variabele (in een cel in de tabel) volgen, wordt in deze integratiefase doorgaans een betrouwbaarder schatting van de waarde van de variabele gevonden; vaak wordt daarvoor de meest betrouwbare van de eerder gevonden waarden gekozen. Als de bronnen maar in één waarde van de variabele voorzien, zal de integratie een wat onnauwkeuriger schatting opleveren; de schatting zal meestal gelijk zijn aan de eerder gevonden waarde. Een variabele waarvoor geen waarden uit de bronnen is gevonden vervolgens geschat op grond van inzicht in de relaties tussen de gevonden en de ontbrekende cijfers en de vermoedelijke omvang van de laatste, mits daarvoor verantwoorde veronderstellingen kunnen worden gedaan. De zo geschatte getallen ("educated guesses") worden hier als "witte vlekken" gezien. Als een dergelijke schatting groter is dan 10 miljoen euro, is de witte vlek als ernstig opgevat, dat wil zeggen het vermelden waard. Ten slotte zijn er variabelen waarvoor ook langs deze weg geen verantwoorde schatting kan worden opgesteld. Deze witte vlekken blijven ook na de integratie onbekend.

De uitkomsten van de integratie zijn de eindresultaten voor de SRT-tabellen T1, T2 en T4, en zijn weergegeven in Tabel 20A. Hierna is een selectie uit de integratiebewerkingen beschreven.

1.3.1. Logies- maaltijden- en drankenverstrekkingen

De bestedingen van Nederlandse zakelijke toeristen aan commercieel in Nederland verstrekte logies, maaltijden en dranken (SRT-tabel T2a, BT) zijn gedeeltelijk bijgesteld. Zo is voor de bestedingen aan logies door meerdaagse zakelijke toeristen in Nederland de voorkeur gegeven aan de schattingen uit de dienstenbenadering op grond van de SIT en de SLA (196 miljoen euro, Tabel 19A, zie ook paragraaf 1.2.2 van deze bijlage), boven het bedrag dat in de toeristenbenadering uit 'Kennis van zalen' (NRIT, 2002) zijn betrokken, 236 miljoen euro. Vervolgens zijn de bestedingen van meerdaagse zakelijke toeristen aan maaltijden en dranken, 204 miljoen euro, bepaald als het verschil tussen hun totale bestedingen aan logies, maaltijden en dranken volgens CVO2 (501 miljoen euro, Tabel 18A) en de zojuist gekozen schatting van hun bestedingen aan logies, 196 miljoen euro. De uitgaven van eendaagse zakelijke toeristen aan maaltijden en dranken, die in de toeristenbenadering uit 'Kennis van zalen' is overgenomen (209 miljoen euro, Tabel 18A), zijn daarna bijgesteld tot 1285 miljoen euro, berekend als het verschil van de totale uitgaven van zakelijke toeristen volgens de NR (1489 miljoen euro, dienstenbenadering, Tabel 19A) en de verbeterde schatting van de bestedingen van meerdaagse zakelijke toeristen, 196 miljoen euro.

Nederlandse meerdaagse recreatieve toeristen in Nederland (SRT-tabel T2a, T) besteedden in 1999 volgens de dienstenbenadering (Tabel 19A) 391 miljoen euro aan logies in hotels en pensions, 459 miljoen euro aan overige commercieel verstrekte logies en 1099 miljoen euro aan commercieel verstrekte maaltijden en dranken. Het eerste en het derde bedrag zijn met 20 respectievelijk 101 miljoen euro verminderd om het kolomtotaal, dat wil zeggen de totale bestedingen van Nederlandse meerdaagse recreatieve toeristen in Nederland, zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met het totaal volgens CVO1, 1980 miljoen euro.

1.3.2. Luchtvaart

De bestedingen van Nederlandse ingezetenen aan vluchten naar het buitenland zijn, voor zover ze aan de Nederlandse economie ten goede komen, redelijk goed te af te leiden uit het CVO2 en de NR. Zie daarvoor paragraaf 1.1.4 van deze bijlage en Tabel 18A met het overzicht van de toeristenbenadering. De bestedingen van Nederlanders in het binnenland zijn hoogstwaarschijnlijk klein. De uitgaven van buitenlanders aan lijn- en chartervluchten naar Nederland zijn echter alleen als totalen bekend. Gepoogd is, deze totalen aan de hand van een aantal veronderstelde evenredigheden met andere bestedingen, zoals die aan logies volgens de SLA, te verdelen over zakelijk en recreatief, eendaags en meerdaags bezoek. De uitkomsten werden voor publicatie echter te onbetrouwbaar geacht. Vanwege de bescherming van gegevens van individuele producenten zijn alle gegevens over bestedingen van toeristen aan lijnvluchten geheim gehouden, met uitzondering van het totaal.

De uitgaven van Nederlandse eendaagse recreatieve toeristen in Nederland (SRT-tabel T2a, T, <1) aan professionele en amateursportbeoefening, in de toeristenbenadering (Tabel 18A) verkregen uit het onderzoek Dagrecreatie, 863 miljoen euro, zijn exclusief de lidmaatschappen van sportverenigingen. Om deze uitgaven mee te rekenen is het bedrag met 101 miljoen euro verhoogd.

1.3.3. Gebruik van reisbemiddeling en cultuur-, sport- en recreatiediensten door buitenlanders

De bestedingen door buitenlandse toeristen aan reisbemiddeling en dienstverlening op het gebied van cultuur, sport en recreatie die met de toeristenbenadering zijn afgeleid (Tabel 18A, SRT-tabel T1), zijn als betrouwbaarder beoordeeld dan de overeenkomstige totalen voor de uitvoer van deze diensten uit de input-outputtabellen van de NR.

1.3.4. Gebruik van luchtvaart en georganiseerde reizen door ingezetenen

Uitgaven van Nederlandse toeristen aan reizen naar het buitenland (SRT-tabel T2b) aan vluchten en georganiseerde reizen zijn in de toeristenbenadering (Tabel 18A) uit het CVO2 bepaald met de expertregel dat uitgaven aan reizen geboekt bij reisbemiddelaars (reisbureaus) zijn opgebouwd uit 35% pakketreizen, 13% reisorganisatie (touroperators) en 10% reisbemiddeling. Aangezien deze regel niet als erg betrouwbaar wordt gezien, zijn de schattingen voor verschillende typen toeristen uit de genoemde groep bijgesteld.

1.4. Productie (tabel T5)

Tabel T5 van de SRT geeft het aanbod van de in Nederland geproduceerde en ingevoerde karakteristieke en verwante toeristische dienstengroepen weer, uitgedrukt in basisprijzen. Daarbij gaat het om de totale productie door alle bedrijfsklassen (SBI's) van karakteristieke en verwante goederen en diensten, ongeacht of ze uiteindelijk toeristisch of niet-toeristisch worden gebruikt. De tabel geeft in het bijzonder weer welke bedrijfsgroepen het geproduceerde deel van het aanbod in de verschillende dienstengroepen leveren. Zie paragraaf 2.1.

De productietabel is geconstrueerd door uit te gaan van de zogenoemde schakeltabel tussen de NR en de SRT (zie paragraaf 3.3 en bijlage 2.3). De 9^e, 10^e en 11^e kolom van deze tabel vormen de lijst van de karakteristieke en verwante diensten die in de huidige SRT worden opgenomen, weergegeven in de dienstengroepen volgens de classificatie van de NR, en wel aan de hand van de CGE8-code, een korte en een volledige omschrijving. Door de reeks codes in te voeren in het presentatiesysteem van de NR, Integratie Aanbod- en Gebruiktabel (IAGT of I8) genaamd, kan een uittreksel van de aanbodtabel worden verkregen waarin alleen de opgegeven dienstengroepen voorkomen. Vervolgens zijn alleen die bedrijvengroepen geselecteerd die de diensten in Nederland aanbieden. De zogenaamde hoofdaanbieders van deze diensten zijn de karakteristieke en verwante toeristische producenten. Deze producenten zijn, conform het RFM, benadrukt door ze als eersten te vermelden, dus links in de tabel te plaatsen. Uiteraard blijkt dat ook niet-karakteristieke producenten karakteristieke producten aanbieden. Zo voorzien overheden gedeeltelijk in musea en sportieve voorzieningen.

De tabel bevat ook een overzicht van het intermediaire verbruik van de toeristische producenten. Zie verder paragraaf 2.3.2.

De berekende productietabel maakt deel uit van Tabel 22.

1.5. Aanbod en gebruik (bedrijvenbenadering, tabel T6)

In tabel T6 wordt voor iedere karakteristieke dienst per betrokken bedrijfsklasse bepaald welke delen van de productie en de invoer van toeristische diensten werkelijk voor toeristische of niet-toeristische doeleinden wordt gebruikt. De uitkomsten zijn de zogenaamde toeristische aandelen (tourism shares) van het aanbod; zie Tabel 22.

De manier waarop de aandelen worden geschat is hier *bedrijvenbenadering* genoemd. Daarbij wordt het totale toeristische en niet-toeristische verbruik per dienst dat in Tabel T4 is bepaald, sluitend verdeeld over alle producenten, dus ook de niet-karakteristieke. Bij die verdeling speelt een mengsel van kennis en veronderstellingen een rol. Voor Hotels/pensions bijvoorbeeld volgt uit Tabel T4 dat 100% van de overnachtingen toeristisch (zakelijk of recreatief) is. De verdeling is hier eenvoudig, omdat niet-toeristische bestedingen in alle gevallen nul zijn. Voor maaltijdverstrekking ligt dat anders. Uit Tabel T4 blijkt dat een deel van de maaltijdverstrekking niet-toeristisch is. Bij de verdeling wordt er wederom van uitgegaan dat een maaltijd in een hotel altijd toeristisch is. Voor een restaurant is dat echter niet zo. De verdeling wordt in eerste instantie bepaald door informatie uit de relevante bronnen, en uiteindelijk door de eis dat iedere regel tot het bekende totaal moet optellen.

Het toeristische aandeel in een bedrijfsklasse geeft een indicatie van het belang van het toerisme in die bedrijfstak. De SRT geeft daarbij inzicht in het belang van dezelfde dienst in andere aanbiedende bedrijfstakken.

Bijlage 2. Product groups and codes used in the TSA for the Netherlands

2.1. Introduction

This appendix appears in English because it has been written in an earlier stage of the project, during which we anticipated to report in this language. Labels of product groups taken from the Dutch System of National Accounts are in Dutch, however, thus enabling a quick application of the resulting concordance table.

2.2. TSA coding scheme

Table 25, below, shows the classification scheme that is suggested by the Recommended Methodological Framework (RMF). Four levels of aggregation can be distinguished. For the definitions of specific, characteristic, connected and non-specific products refer to section 2.1 of the main document.

2.3. Assigning TSA codes to the products of the National Accounts of the Netherlands

The TSA for the Netherlands uses data from the supply and use tables of the National Accounts (NA), which distinguishes about 800 goods and services. Each of these has to be assigned a TSA code as shown in Table 26. The RMF and EIM on Tourism Satellite Accounts were used to help assign these TSA codes. The EIM provides a coding scheme which links Classification of Products by Activity (CPA) codes to TSA codes (Eurostat, 1998). Like the EIM, the Dutch coding system (GGE8) is based on the CPA classification scheme. The RMF links the United Nations coding system, the Central Product Classification (CPC Version 1.0; UN *et al.*, 1993), to TSA codes. The following steps have to be taken to assign the RMF and EIM TSA code suggestions to a GGE8 code. The documents and databases used in these conversion processes are provided in brackets.

Table 25. Steps in assigning TSA codes to CGE8 codes

RMF Suggestions	EIM Suggestions
CPC Version 1.0 (from RMF)	CPA 1996 (from EIM)
Provisional CPC (using UN, 1998)	GGE8 (using database National accounts)
CPA 1996 (using Eurostat, 1996)	
GGE8 (using database National accounts)	

In Table 27, below, the suggestions made in the RMF and EIM were used as a basis for defining TSA codes to each GGE8 product. The table is split into four columns. The first and second columns, labelled "RMF" and "EIM", show the coding scheme that is suggested by the RMF and EIM, respectively. The third column shows the product codes of the National Accounts, to which these RMF suggestions are linked. Note that Table 27 only discusses GGE8 codes which are linked to RMF and EIM suggestions for specific products (i.e. characteristic or connected). All other GGE8 goods and services are considered to be non-specific goods (TSA code B), and were excluded from the table, for the sake of clarity. The final column of Table 27 records the TSA code, which is adopted in the TSA of the Netherlands. Each of these choices is discussed. The four columns of the table are discussed in more detail below.

Column 1 ("RMF") is based on pages 89-122 (TSA, 2001), which defines the CPC products codes, which should be considered as characteristic or connected tourism products. The CPC codes in the first column, which are depicted in bold font, represent these suggestions. The next column provides the label for the product, while the third column shows the TSA code which is assigned to the CPC product code. Finally, the fourth column contains a more disaggregated product classification scheme,

which is used in places where the RMF deemed the CPC coding system to be insufficiently disaggregated.

Column 2 (“EIM”) is similar to the first part of the table. The CPA codes that are discussed in Table 3(a) on page 109 of the EIM, are shown in bold font in the first column. The label (in Dutch) and TSA codes are provided in the next two columns.

Table 26. TSA product codes suggested by the RMF

Level 1		Level 2		Level 3		Level 4	
A	Specific products	A.1	Characteristic products	1	Accommodation services	1.1	Hotels and other lodging services
						1.2	Second homes services on won account or for free
				2	Food and beverage-serving services	2	Food and beverage-serving services
				3	Passenger transport services	3.1	Interurban railway transport services
						3.2	Road transport services
						3.3	Water transport services
						3.4	Air transport services
						3.5	Supporting passenger transport services
						3.6	Passenger transport equipment rental
						3.7	Maintenance and repair services of passenger transport equipment
				4	Travel agency, tour operator & tourist guide services	4.1	Travel agency services
						4.2	Tour operator services
						4.3	Tourist information and tourist guide services
		5	Cultural services	5.1	Performing arts		
				5.2	Museum and other cultural services		
		6	Recreation and other entertainment services	6.1	Sports and recreational sport services		
				6.2	Other amusement and recreational services		
7	Miscellaneous tourism services	7.1	Financial and insurance services				
		7.2	Other good rental services				
		7.3	Other tourism services				
		A.2	Connected products	A.2	Connected products	A.2	Connected products
B	Non-specific products	B	Non-specific products	B	Non-specific products	B	Non-specific products

Column 3 of Table 27 (“NA”) shows the products of the National Accounts that are linked to the CPC and CPA product codes. As the table shows, the NA product classification system is generally more aggregated than the level of aggregation at which the RMF and EIM suggestions have been made. The first column shows the level of aggregation of the CPA coding which the National Accounts distinguishes. The second column provides the GGE8 codes of the National Accounts. Note that the entire table is sorted in ascending order of the GGE8 product codes. The short and full labels (in Dutch) are provided in the subsequent columns.

Column 4 (“TSA”) shows which TSA code (level 4) has been assigned to each GGE8 product. These coding decisions are based primarily on the RMF and EIM suggestions, but other considerations may lead to differences. Each decision was discussed in the last column of Table 27. If the suggestions of the RMF and EIM are identical and unambiguously applicable to the GGE8 product group in question, no comment was given.

Table 27. Assigning TSA codes to GGE8 products, based on RMF and EIM suggestions

RMF				EIM			NA				TSA	
CPC Code	CPC label	TSA code	Specific product	CPA code	CPA Label	TSA code	CPA	GGE8	Short Label	Full Label	TSA code	Discussion
87141	Maintenance and repair services of motor vehicles	A.2		50.2	Onderhoud en reparatie van motorvoertuigen	3.7	50.2	5020000	Rep. auto	Onderhoud en reparatie van motorvoertuigen	3.7	The EIM suggestion is adopted because a sizeable portion of car use is for tourist purposes.
87142	Maintenance and repair services of motorcycles and snowmobiles	A.2		50.40.4	Onderhoud en reparatie van motorrijwielen	3.7	50.40.4	5040000	Rep.motorrw.	Onderhoud en reparatie van motorrijwielen	3.7	The EIM suggestion is adopted because a sizeable portion of car use is for tourist purposes.
87151	Repair services of electrical household appliances	B		52.72	Reparatie van elektrische huishoudapparaten	B	52.72	5279000	Ov. reparatie	Reparatie van persoonlijke en huishoudelijke artikelen	B	The RMF suggests that CPC code 87290 is connected, but this seems to be a negligible part of the GGE8 product. Hence the EIM product code is adopted.
87220*	Watches, clocks and jewellery repair services	B		52.73	Reparatie van horloges, klokken en bijouerieën	B	52.73					
87230	Garment and household textile repair	B		52.74	Reparatie van andere persoonlijke en huishoudelijke artikelen	B	52.74					
87240	Furniture repair services	B										
87290	Maintenance and repair services of other goods, n.e.c.	A.2	87290.1 Maintenance and repair services of other goods, n.e.c.									
63110	Hotel and motel lodging services	1.1		55.1 ³¹	Hotels	1.1	55.1	5510000	Hotels/pens.	Hotels	1.1	
63193	Youth hostel services	1.1		55.21	Jeugdherbergen en berghutten	1.1	55.2	5520000	Ov. logies	Kampeertreinen en overige accommodaties voor kortstondig verblijf	1.1	
63195	Camping and caravanning site services	1.1		55.22	Kampeertreinen, inclusief caravanterreinen	1.1						
63191	Holiday centre and holiday home services Accommodation	1.1		55.23	Overige accommodaties voor kortstondig verblijf	1.1						

³¹ The EIM refers to the non-existent CPA codes 55.11,12. It is assumed that this is a printing error which should read 55.1.

63192	Letting services of furnished	1.1										
63194	Children's training and holiday camp services	1.1										
63199	Other lodging services	1.1	63199.1 Sleeping-car and similar serves in other transport media: residence of students									
63210	Meal-serving services with full restaurant services	2		55.30.11	Restaurants met bediening	2	55.3	5530000	Maalt.verstr	Verstrekken van maaltijden	2	
				55.30.12	Restauratiewagens en eetgelegenheden op schepen	2						
				55.30.13	Zelfbedieningsrestaurants	2						
				55.30.14	Overige verstrekken van maaltijden	2						
63220	Meal-serving services in self service facilities	2		55.30.13	Zelfbedieningsrestaurants	2						
63290	Other food serving services	2		55.30.14	Overige verstrekken van maaltijden	2						
63300	Beverage-serving services for consumption on the premises	2		55.4	Verstrekken van dranken	2	55.4	5540000	Drank verstr	Verstrekken van dranken	2	
63220	Meal-serving services in self service facilities	2		55.51	Kantines	2						Despite the suggestions to the contrary in the RMF and EIM, it is questionable whether this product is characteristic. Canteens in sport facilities and catering on aircraft are the only examples of tourist consumption of this broad product group.
63230	Caterer services, providing meals to outside	B		55.52	Catering	2	55.5	5550000	Catering	Kantines en catering	B	
64111	Interurban railway transport services of	3.1.	64111.1 Scheduled rail	60.10.11 ³²	Interlokaal vervoer van reizigers per spoor	3.1	60.10.1	6010100	Ns reis.verv	Interlokaal vervoer van reizigers per	3.1	

³² The EIM refers to the non-existent CPA codes 60.10,11,12. We have assumed that this is a printing error, which should read 60.10.11,12.

	passengers		services of passengers 64111.2 Non-scheduled rail services of passengers	60.10.12	Interlokaal vervoer van reizigers en voertuigen per spoor	3.1				spoor		
64112	Urban and suburban railway transport services of passengers	A.2		60.21.1	Personenvervoer binnen steden en voorsteden per spoor	A.2						
64211	Urban and suburban scheduled road transport services of passengers	A.2		60.21.2	Geregeld vervoer binnen steden en voorsteden, met uitzondering van het vervoer per spoor	A.2						The RMF and EIM both suggest that this GGE8 product includes a number of connected products. However, the apparent interurban vs. suburban/urban reasoning does, in our view, apply to the Netherlands. The RMF suggestion, TSA code 3.2, is adopted for the entire GGE8 product. However, it should be noted that this means that urban and sub-urban <i>railway</i> transport is included in "road transport" (TSA code 3.2). Interurban railway transport remains assigned to TSA code 3.1.
64212	Urban and suburban special purpose scheduled road transport services of passengers	A.2										
64213	Interurban scheduled road transport services of passengers	3.2		60.21.31	Geregeld interlokaal vervoer, met uitzondering van het vervoer per spoor	3.1	60.21	6021000	Pvv tram/bus	Personenvervoer te land volgens dienstregeling	3.2	
64214	Interurban special purpose scheduled road transport services of passengers	3.2		60.21.32	Speciaal interlokaal vervoer, met uitzondering van het vervoer per spoor	3.1						
64219	Other scheduled road transport services of passengers n.e.c	3.2	64219.1 Scheduled ski-hills services	60.21.41	Personenvervoer met kabelspoorwegen, kabelbanen en skiliften	3.1						
			64219.2 Teleferic –funicular services	60.21.42	Overig personenvervoer volgens dienstregeling, n.e.g	3.1						
64221	Taxi services	3.2		60.22.11	Taxi's	3.2						
64222	Rental services of passenger cars with operator	3.2		60.22.12	Verhuur van personenauto's met chauffeur	3.2	60.22	6022000	Taxi vervoer	Taxi's en verhuur van personenauto's met chauffeur	3.2	
64223	Rental services of buses and coaches with operator	3.2		60.23.12	Sightseeing-bussen	3.2	60.23.12	6023000	Ov.pers.verv	Overig personenvervoer zonder	3.2	Since this GGE8 product includes an unambiguous tourist product, Sight-seeing

64224	Road transport services of passengers by man- or animal drawn vehicles	A.2		60.23.13	Personenvervoer met door dieren getrokken voertuigen	A.2	60.23.13			dienstregeling, n.e.g.		busses, it is assigned the TSA code 3.2.
64229	Other non-scheduled road transport services of passengers n.e.c.	B		60.23.14	Overig personenvervoer zonder dienstregeling, n.e.g.	3.2	60.23.14					
6423	Road transport services of freight	B		60.24.1	Goederenvervoer over de weg met gespecialiseerde voertuigen	A.2	60.24.1	6024000	Wegvv.vracht	Goederenvervoer over de weg	B	The RMF suggestion has been adopted because there is only a very indirect connection between transport of freight and tourism.
				60.24.2	Goederenvervoer over de weg met niet-gespecialiseerde voertuigen	A.2	60.24.2					
64223	Rental services of buses and coaches with operator	3.2		60.23.11	Verhuur van bussen met chauffeur	3.2	60.23.11	6029000	Verh.bus/vra	Verhuur van bussen en vrachtauto's met chauffeur	B	Since this GGE8 product is used as intermediate consumption, it is characterized as non-specific for tourism.
64250	Rental services of trucks with operator	B		60.24.3	Verhuur van vrachtauto's met chauffeur	A.2	60.24.3					
65119	Other coastal and transoceanic water transport services of passengers	3.3	65119.1 Scheduled transport services of passengers 65119.2 Non-scheduled transport services of passengers 65119.3 Cruise ship services	61.10.12	Overig personenvervoer over zee en over kustwateren	3.3	61.10.12	6110100	Gr.vaart pas	Overig personenvervoer over zee en over kustwateren	3.3	The RMF assumes that the passengers services on freight vessels are connected products. Since this is a minor portion of the GGE8 product the TSA code 3.3, which is suggested for most of the products is maintained.
65119	Other coastal and transoceanic water transport services of passengers	A.2	65119.4 Passenger services on freight vessels									
65111	Coastal and transoceanic water transport services of passengers	3.3		61.10.11	Personenvervoer met veerboten over zee en over kustwateren	3.3	61.10.11	6110110	Veerdiensten	Personenvervoer met veerboten	3.3	
65211	Inland water transport services of passengers by ferries	3.3		61.20.11	Personenvervoer met veerboten over binnenwateren	3.3	61.20.11					

65130	Rental series of vessels for coastal and transoceanic water transport with operator	3.3	65130.1 Personal passenger vessel services	61.10.31	Verhuur van zeeschepen met bemanning	3.3	61.10.31	6110310	Zeevrt verh.	Verhuur van zeeschepen met bemanning	B	Primarily used as intermediate consumption.
65140	Towing and pushing services on coastal and transoceanic waters	A.2		61.10.32	Duwen en slepen over zee en over kustwateren	B	61.10.32	6110320	Zeesleepvrt	Slepen en duwen over zee en over kustwateren	B	For the Netherlands, there seems to be very little relationship between the towing and pushing services and tourism . Rotterdam and other ports are mainly involved in freight transport. The EIM suggestion is therefore adopted.
65219	Other inland water transport services	3.3	65219.1 Other scheduled inland water transport services of passengers 65219.2 Sightseeing excursion services 65219.3 Cruise ships	61.20.12	Overig personenvervoer over binnenwateren	3.3	61.20.12	6120100	Passag.binv.	Overig personenvervoer over binnenwateren	3.3	
65230	Rental services of inland water vessels with operator	3.3		61.20.31	Verhuur van binnenvaartschepen met bemanning	3.3	61.20.31	6120300	Ov.binnenv.	Verhuur van binnenvaartschepen met bemanning	B	The TSA code has not been adopted since there seems to be a fairly weak relationship with tourism.
65240	Towing and pushing services on inland waters	A.2		61.20.32	Duwen en slepen over binnenwateren	B	61.20.32					
66110	Scheduled air transport services of passengers	3.4		62.10.1	Personenvervoer door de lucht volgens dienstregeling	3.4	62.10.1	6210100	Lv.pas lijnd	Personenvervoer door de lucht volgens dienstregeling	3.4	
66120	Non-scheduled air transport services of passengers	3.4	66120.1 Non-scheduled air services of passengers 66120.2 Sightseeing services, aircraft or helicopter	62.20.1	Personenvervoer door de lucht zonder dienstregeling	3.4	62.20.1	6220100	Lv.pas.chart	Personenvervoer door de lucht zonder dienstregeling	3.4	
66400	Rental services of aircraft with operator	3.4		62.20.3	Verhuur van luchtvaartuigen met bemanning	3.4	62.20.3	6220300	Verh.vliegt.	Verhuur van luchtvaartuigen met bemanning	B	Primarily used as intermediate consumption

67790	Other supporting services for air or space transport	3.5		63.23.13	Overige ondersteunende activiteiten in verband met het luchtvervoer, n.e.g.	3.5	63.23.13			luchtvervoer		
67812	Tour operator services	4.2		63.30.11	Organisatie van pakketreizen	4.2	63.30.11	6330010	Reisorganis.	Organisatie van pakketreizen	4.2	
67811	Travel agency services	4.1		63.30.12	Handelsbemiddeling in plaatskaarten, logies en pakketreizen	4.1	63.30.12	6330020	Reisbemidd.	Toeristische informatie en handelsbemiddeling in plaatskaarten, logies en pakketreizen	4.1	Unfortunately the GGE8 aggregation encompasses both TSA codes 4.1 and 4.3. Since the larger part of this GGE8 can be assumed to relate to the former, the TSA code 4.1 is adopted.
67813	Tourist information services	4.3		63.30.13	Toeristische informatie	4.3	63.30.13					
67820	Tourist guide services	4.3		63.30.14	Reisgidsen	4.3	63.30.14					
71100	Financial intermediation services, except investment banking, insurance services and pension services	7.1	71100.1 Travel card services	65.12	Diensten van andere geldscheppende financiële instellingen	7.1	65.12	6590000	Rentemarge	Diensten van andere financiële instellingen	B	Only a small part of this broad range of financial products is related to tourism. Perhaps, these small portions of characteristic products can be obtained from other data sources.
71559	Other services auxiliary to financial intermediation	B										
71100	Financial intermediation services, except investment banking, insurance services and pension service	B		65.21	Diensten op het gebied van financiële leasing	B	65.2					
71100	Financial intermediation services, except investment banking, insurance services and pension service	7.1	71100.2 Travel loan services	65.22	Overige diensten op het gebied van kredietverstrekking	7.1						
71100	Financial intermediation services, except investment banking, insurance services and pension service	A.2	71100.3 Vehicle loan services									
71532	Trust services	B		65.23	Overige diensten van	B						

72212	Non-residential property management services on a fee or contract basis	B										
73111	Leasing or rental services concerning cars and light vans without operator	3.6		71.10.1	Leasing of verhuur van personenauto's en bestelauto's (tot 3 500 kg) zonder chauffeur	3.6	71.1	7110000	Verhuur auto	Leasing of verhuur van auto's	3.6	
73112	Leasing or rental services concerning other land transport equipment without operator	B		71.21.11	Leasing of verhuur van voertuigen voor goederenvervoer, zonder chauffeur	B		7190000	Verh.ovroerg	Leasing of verhuur van andere roerende goederen	3.6	The RMF And EIM suggest that a sizeable part of this product is assigned a TSA code 3.6. However, many non-specific products are also included The TSA code 3.6 has been adopted but it is conceivable that the tourist components of this GGE8 product can be estimated better from other sources. Note that the TSA code 7.2 is also assigned to some of the sub-products.
73114	Leasing or rental services concerning other land transport equipment without operator	3.6	73114.1 Leasing or rental services concerning campers/motor without operator	71.21.12	Leasing of verhuur van spoorvoertuigen	B	71.2					
				71.21.13	Leasing of verhuur van containers	B						
				71.21.14	Leasing of verhuur van motorrijwielen, caravans en kampeerauto's	3.6						
				71.21.15	Leasing of verhuur van overige transportmiddelen voor vervoer te land, zonder chauffeur	3.6						
73115	Leasing or rental services concerning vessels without operator	3.6	73115.1 Leasing or rental services concerning passenger vessels without operator	71.22	Verhuur van transportmiddelen voor vervoer over water	3.6						
73116	Leasing or rental services concerning aircraft without operator	3.6	73116.1 Leasing or rental services concerning passenger aircraft without operator	71.23.1	Verhuur van transportmiddelen voor luchtvervoer	3.6						
73121	Leasing or rental services concerning agricultural machinery and equipment without operator	B		71.30	Verhuur van overige machines, apparatuur en werktuigen	B	71.3					

73122	Leasing or rental services concerning construction machinery and equipment without operator	B											
73123	Leasing or rental services concerning office machinery and equipment (excl. computers) without operator	B											
73124	Leasing or rental services concerning computers without operator	B											
73125	Leasing or rental services concerning telecommunications equipment without operator	B											
73129	Leasing or rental services concerning other machinery and equipment without operator n.e.c.	B											
73210	Leasing or rental services concerning televisions, radios, video cassette recorders and related equipment and accessories	B		71.40.11	Leasing of verhuur van televisies, radio's, videorecorders, en aanverwante apparatuur en toebehoren	B	71.40.11						
73230	Leasing or rental services concerning furniture and other household appliances	B		71.40.13	Leasing of verhuur van meubelen en andere huishoudelijke artikelen	B	71.40.13						

73290	Leasing or rental services concerning other goods n.e.c	7.2	73290.1 Photographic camera rental services										
3894	Photographic plates, film, paper, paerboard and textiles, exposed	B		74.81.1	Fotografische platen, film, andere dan cinematografische, belicht	B	74.81.1	7480900	Ov.zak.dnsth	Fotografie, verpakking, secretariaats- en vertaalwerk, kredietregistratie, veilingen en overige zakelijke dienstverlening neg	B	This broad range of business services includes only a couple of connected product, and one characteristic product, according to the RMF and EIM suggestions. Although the product is assigned the TSA code B, it should be remembered that the tourist components, in particular CPA code 74.84.15 should be estimated using other data.	
83811	Portrait photography services	A.2	Passport/visa photo services	74.81.21	Portretfotografie met muntautomaten	A.2	74.81.2						
				74.81.22	Overige portretfotografie	B							
83812	Advertising and related photography services	B		74.81.23	Reclame- en aanverwante fotografie	B							
83813	Action photography services	B		74.81.24	Actiefotografie	B							
83814	Speciality photography services	B		74.81.25	Luchtfotografie	B							
				74.81.26	Overige gespecialiseerde fotografie	B							
83820	Photography processing services	A.2		74.81.31	Ontwikkeling van foto's	B							
				74.81.32	Verwerking van cinematografische film, voor zover niet in verband met de filmindustrie en de televisie	B							
83815	Restoration, copying and retouching services of photography	B		74.81.33	Restaureren, kopiëren en retoucheren van foto's	B	74.81.3 ³⁴						
83819	Other photographic services	B		74.81.34	Overige diensten in verband met fotografie, n.e.g.	B							
85400	Packaging services	B		74.82	Verpakking	B	74.82						
85930	Telephone answering services	B		74.83.11	Telefoonbeantwoording	B	74.83						
85940	Duplicating services	B		74.83.12	Vermenigvuldiging van teksten	B							
83910	Translation and interpretation services	A.2		74.83.13	Vertalen	A.2							
				74.83.14	Tolken	A.2							

³⁴ This CPA code is not included in the database provided by the National Accounts department.

85990	Other support services n.e.c	B		74.83.15	Overig secretariaatswerk	B							
85950	Mailing list compilation and mailing services	B		74.83.2	Samenstelling van verzendlijsten en verzending	B							
85910	Credit reporting services	B		74.84.11	Kredietregistratie	B	74.84.11						
85920	Collection agency services	B		74.84.12	Incassobureaus	B	74.84.12						
83410	Interior design services	B											
83490	Other speciality design services	B		74.84.13	Gespecialiseerde ontwerpers	B	74.84.13						
83990	Other professional, scientific and technical services n.e.c	B		74.84.14	Makelarij en taxatie, behalve voor onroerend goed	B	74.84.14						
85970	Trade fair and exhibition organization services	7.3		74.84.15	Organisatie van tentoonstellingen, beurzen en congressen	7.3	74.84.15						
85990	Other support services n.e.c	B		74.84.16	Overige zakelijke diensten, n.e.g.	B	74.84.16						
9111	Over-all government public services	B		75.11	Algemeen overheidsbestuur	B	75	7500010 Coll. dnstn. 7500020 Ondl.lev.ovh 7500030 Lev.ovh.drdrn	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekering Onderlinge leveringen van de overheid Leveringen overheid aan derden	B	Only a small part of the government services are for tourist purposes, which is why these will be estimated using other data. The TSA code B is therefore adopted.		
9112	Administrative services of agencies that provide educational, health care, cultural and other social services excluding social security services	B		75.12	Openbaar bestuur op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, cultuur en andere sociale dienstverlening, met uitzondering van de sociale verzekeringen	B							
91131	Administrative agriculture, forestry, fishing and hunting related services	7.3	91131.1 Fishing license services 91131.2 Hunting licence services	75.13.11	Openbaar bestuur op het gebied van landbouw, bosbouw, visserij en jacht	7.3							
91132	Administrative fuel and energy services	B		75.13.12	Openbaar bestuur op het gebied van brandstoffen en energie	B							
91133	Administrative mining and mineral resources, manufacturing and construction related services	B		75.13.13	Openbaar bestuur op het gebied van mijnbouw en minerale hulpbronnen, industrie en bouwnijverheid	B							

91134	Administrative transport and communications related services	B		75.13.14	Openbaar bestuur op het gebied van vervoer en communicatie	B						
91135	Administrative services related to the distributive and catering trades, hotels and restaurants	B		75.13.15	Openbaar bestuur op het gebied van handel, catering, hotels en restaurants	B						
91136	Administrative services related to tourism affairs	B		75.13.16	Openbaar bestuur op het gebied van toerisme	B						
91137	Administrative multipurpose development project services	B		75.13.17	Openbaar bestuur op het gebied van ontwikkelingsprojecten met diverse doelstellingen	B						
91138	General administrative economic, commercial and labour affairs related services	B		75.13.18	Openbaar bestuur op het gebied van het algemene	B						
9114	General services for the government n.e.c.	B		75.14	Ondersteunende diensten voor de overheid als geheel	B						
91210	Administrative external affairs related services, diplomatic and consular services abroad	7.3	91210.1 Passport issuing services 91210.2 Visa issuing services	75.21.11	Buitenlandse zaken, diplomatieke en consulaire diensten in het buitenland	7.3						
91220	Foreign economic aid related services	B		75.21.12	Economische hulp aan het buitenland	B						
91230	Foreign military aid related services	B		75.21.13	Militaire hulp aan het buitenland	B						
91240	Military defence services	B		75.22	Defensie	B						
91250	Civil defence services	B										
91270	Law courts related administrative services	B		75.23	Rechtspraak	B						
91280	Administrative services related to detention or rehabilitation of criminals	B										

96910	Amusement park and similar attraction services	6.2	96910.1 Theme park services 96910.2 Amusement park services 96910.3 Fair and carnival services	92.33.10	Kermisattracties en pretparken	6.2	92.33						
96220	Performing arts event production and presentation services	B		92.34.11	Circussen	A.2	92.34						
96620	Support services related to sports and recreation	B		92.34.12	Danszalen en dansleraren	A.2							
96111	Sound recording services	B		92.34.13	Ander amusement n.e.g	B							
96210	Performing arts event promotion and presentation services	B											
96220	Performing arts event production and presentation services	B											
96230	Performing arts facility operation services	5.1											
96290	Other performing arts and live entertainment services	B											
84510	Library services	A.2		92.51.1	Bibliotheken en openbare archieven	A.2	92.5	9250000	Musea/biblio	Bibliotheken, openbare archieven, musea en andere culturele diensten	5.2	Perfect correspondence between RMF and EIM. Despite the small component of connected products, the main core of the GGE8 product are defined as TSA cod 5.2.	
84520	Archive services	A.2											
96411	Museum services except for historical sites and buildings	5.2		92.52.11	Musea	5.2							
96412	Preservation services of historical sites and buildings	5.2		92.52.12	Monumentenzorg	5.2							
96421	Botanical and zoological garden services	5.2		92.53.11	Botanische tuinen en dierentuinen	5.2							
96422	Nature reserve services including wildlife preservation services	5.2		92.53.12	Natuurreservaten, met inbegrip van wildreservaten	5.2							

96520	Sports and recreational sports facility operation services	6.1	96520.1 Golf course services 96520.2 Ski fields 96520.3 Race circuit	92.61.10*	Exploitatie van sportaccommodaties	7.3												
96520	Sports and recreational sports facility operation services	A.2	96520.4 Services of riding academies	92.61.10*	Exploitatie van sportaccommodaties	6.1												
96510	Sports and recreational sports event promotion and organization services	6.1		92.62.11	Promotie van sportevenementen	B	92.6	9261000 9262000	Sport ama Sport prof	Sport amateur Sport professioneel	6.1	These products are generally sport services.						
				92.62.12	Organisatie van sportevenementen	6.1												
96590	Other sports and recreational sports services	6.1	96590.1 Risk sport and adventure															
96610	Services of athletes	B																
96620	Support services related to sports and recreation	7.3	96620.2 Guide services (mountain, hunting and fishing)	92.62.13	Overige diensten in verband met sportevenementen, n.e.g.	6.1												
96620	Support services related to sports and recreation	A.2	96620.1 Sports school services															
96920	Gambling and betting services	6.2	96920.1 Casino services 96920.2 Slot machine services	92.71	Loterijen en kansspelen	6.2	92.71	9271000	Gokwezen	Loterijen en kansspelen	6.2	Although the RMF and EIM suggestions are adopted, it should be noted that many lotteries in the Netherlands are not related to tourism.						
96520	Sports and recreational sports facility operation services	6.1	96520.5 Recreation park and beach services	92.72.11	Recreatieparken en stranden	6.2	92.72	9272000	Ov.recreatie	Overige recreatie	6.2	These seem to fit into the "other amusement and recreational services category", TSA code 6.2.						
96930	Coin operated amusement machine services	B		92.72.12	Andere recreatie n.e.g.	7.3												
96990	Other recreation and amusement service n.e.c	B																
97310	Cemeteries and cremation services	B		93.03	Begraveniswezen	B	93.03	9309000	Ov.pers.dnst	Begraveniswezen en diensten in verband	7.3	A sizeable part of this product group seems to be						

97320	Undertaking services	B								met het lichamelijk welzijn		tourist demand.
97230	Physical well-being services	A.2	97230.2 Fitness centre services 97230.2 Sauna/steam bath services 97230.3 Massage services	93.04	Diensten in verband met het lichamelijk welzijn	B	93.04					
97230	Physical well-being services	7.3	97230.4 Spa services									
97290	Other beauty treatment services	B										
97910	Escort services	7.3										
97990	Miscellaneous services n.e.c	B		93.05	Overige diensten, n.e.g.	7.3	93.05					
99000	Services provided by extraterritorial organisations and bodies	A.2		99	Diensten van extraterritoriale organisaties en instellingen	B	99	9900000	Extratt.org.	Diensten van extraterritoriale organisaties en instellingen	7.3	The output of embassies seems to be characteristic products, despite the suggestions to the contrary of the RMF and EIM.

Bijlage 3. Goederengroepen die niet in de proef-SRT zijn opgenomen

Tabel 28 hieronder geeft aan welke goederengroepen van de NR weliswaar in de schakeltabel voorkomen, maar niet in de huidige SRT zijn opgenomen. De meeste goederengroepen en de redenen waarom ze zijn uitgesloten zijn al in Tabel 24 op bladzijde 71 genoemd. In onderstaande tabel is bovendien aangegeven waarom catering, verhuur van bussen en vrachtwagens met chauffeur en verhuur van vliegtuigen met bemanning niet in de huidige SRT passen.

Tabel 28. Goederengroepen die niet in de proef-SRT zijn opgenomen

NR-code (CGE8)	Korte omschrijving	TSA code	Wanneer wel	Reden
Huishoudens	2de huisjes	1.2	Toekomst	Accommodatiediensten in eigen beheer
5550000	Catering	2	Niet	Toeristisch gebruik verwaarloosbaar
6029000	Verh.bus/vra	3.2	Niet	Intermediaire kosten
6220300	Verh.vliegt.	3.4	Niet	Intermediaire kosten
6321000	Ov.akt.land	3.5	Toekomst	Gebrek aan bronnen?
6322090	Ov.waterverw	3.5	Toekomst	Gebrek aan bronnen?
6322010	Havenloods		Toekomst	Aanmeren en dergelijke wellicht meer toeristisch dan gedacht
6323000	Ov.akt.lucht	3.5	Toekomst	Gebrek aan bronnen?
7110000	Verhuur auto	3.6	Toekomst	Zeer grote groep (bronnen?)
7190000	Verh.ovroerg	3.6	Toekomst	Gebrek aan bronnen?
5020000	Rep. auto	3.7	Toekomst	Onderdeel van autokosten
5040000	Rep.motorrw.	3.7	Toekomst	Onderdeel van motorfietskosten
Huishoudens	Autokosten	3	Toekomst	Transportkosten in eigen beheer
6603000	Ov.verzeker.	7.1	Toekomst	Bronnen moeilijk te achterhalen
9309000	Ov.pers.dnst	7.3	Toekomst	Bronnen moeilijk te achterhalen?

Bijlage 4. Betrokkenheid van landen bij Satellietrekeningen voor het Toerisme

Uit onderstaand overzicht blijkt, dat momenteel *alle* bestaande lidstaten van de Europese Unie een Satellietrekening voor het Toerisme (SRT) voor hun land opstellen, op Griekenland en Luxemburg na, die in 2003 een plan hebben gemaakt om een SRT samen te stellen (Tabel 29). Sommige van deze landen zijn daarmee al in de jaren '80 begonnen. Daarnaast hebben de meeste nieuwe leden van de EU plannen gemaakt voor het produceren van een SRT, met uitzondering van Polen, dat al in 1997 met het maken van een SRT is begonnen (Meis, 2001). Dit is onmiskenbaar het gevolg van initiatieven van de Europese Unie. Zie met name EU (2001), waarin als één van de speerpunten wordt genoemd "... the Commission and the Member States will take the necessary steps to introduce Tourism Satellite Accounts (TSA)". Deze Commission Communication is op 13 november 2001 aangenomen in het Europese Parlement. Ook de Raad van Ministers heeft het belang van cijfers op het terrein van toerisme en specifiek de introductie van SRT's onderschreven (1 en 2 juli 2001). Mocht Nederland ervoor kiezen het opstellen van de SRT te beëindigen, dan zal het in het binnen de EU een uitzonderingspositie gaan innemen. Ook buiten de EU groeit het aantal landen dat de SRT in hun statistisch programma hebben opgenomen, zoals de tabel aangeeft.

Tabel 29. De betrokkenheid en vorderingen van landen bij het maken van Satellietrekeningen voor het Toerisme

land	gepland in	geproduceerd sinds	referenties
Europese Unie, leden tot 2003			
België		2002	Lehtomaki (2003)
Denemarken ¹⁾		1998	OECD (2000)
Duitsland		2003	Lehtomaki (2003)
Finland		1998	OECD (2000)
Frankrijk		1985	OECD (2000), Vassille (2001)
Griekenland	2003		Lehtomaki (2003)
Ierland		2003	Lehtomaki (2003)
Italië		2003	Lehtomaki (2003)
Luxemburg	2003		Lehtomaki (2003)
Nederland		2002	dit rapport
Oostenrijk		2000	Laimer <i>et al.</i> (2002)
Portugal		2003	Lehtomaki (2003)
Spanje		2000	OECD (2000), Meis (2001), Cañada Martinez (2001), INE (2002ab)
Verenigd Koninkrijk		1998	OECD (2000)
Zweden		1995	OECD (2000), Meis (2001)
Europese Unie, beoogde nieuwe leden			
Cyprus	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Estland	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Hongarije	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Letland	2003		Lehtomaki (2003)
Litouwen	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Malta	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Polen		1997	OECD (2000), Meis (2001)
Slovenië	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Slowakije	2003 ²⁾		Lehtomaki (2003)
Andere Europese landen			
IJsland	1999		OECD (2000)
Noorwegen		1997	Brændvang (z.j.), OECD (2000), Meis (2001)
Zwitserland	1998		OECD (2000)

Vervolg tabel op volgende bladzijde.

Tabel 29. De betrokkenheid en vorderingen van landen bij het maken van Satellietrekeningen voor het Toerisme (vervolg)

land	gepland in	geproduceerd sinds	referenties
Landen buiten Europa			
Australië		2000	Trewin (2000, 2002)
Canada		1994	Meis (2001), Barber-Dueck & Kotsovovs (2002)
Chili		3)	UNSD <i>et al.</i> (2001)
Cuba		3)	UNSD <i>et al.</i> (2001)
Filippijnen	4)		UNSD <i>et al.</i> (2001)
India	4)		UNSD <i>et al.</i> (2001)
Korea		2000	OECD (2000), UNSD <i>et al.</i> (2001)
Mexico		1996	OECD (2000), Meis (2001)
Nieuw-Zeeland		1998	OECD (2000), Meis (2001)
Singapore		1997	Meis (2001)
Thailand	4)		Meis (2001)
Verenigde Staten		1998	OECD (2000), Kass & Okubo (2000), Meis (2001)

- 1) Publicatie over de economische betekenis van het toerisme in een raamwerk dat enigszins afwijkt van de standaard SRT.
- 2) Voor enkele landen kan deze opgave onjuist zijn. De heer Lehtomaki van de EU deelde het CBS schriftelijk mee: "In addition, *most* of the accession countries have started their preparations, either within the EU programmes or independently." (Lehtomaki, 2003; cursivering door huidige auteurs).
- 3) Jaar van eerste uitvoering onbekend. Het VN-handboek (UNSD *et al.*, 2001) vermeldt echter dat "... these countries have either recently published their TSAs or have developed a rigorous pilot exercise."
- 4) Jaar van publicatie van het plan onbekend, maar UNSD *et al.* (2001) vermelden dat deze landen plannen hebben om een SRT op te stellen.